

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MELEK TAVUS'UN HALKI YEZİDİLER

Sabiha Banu Yalkut

siyahbeyaz

METİS GÜNCEL

MELEK TAVUS'UN HALKI: YEZİDİLER

Sabiha Banu Yalkut

Sabiha Banu Yalkut, 1952'de Ankara'da doğdu. TED Ankara Koleji'ni bitirdikten sonra İstanbul Edebiyat Fakültesi Prehistonya ve Arkeoloji Bölümü'nde öğrenimini sürdürdü. 1982'de Berlin'e yerleşti. Berlin Özgür Üniversitesi'nde (Freie Universität Berlin) Etnoloji ve Dinbilim Bölümü'nden mezun oldu. 1979-1982 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yaptığı çok sayıda gezide Yezidi köylerini de ziyaret etti. 1988-1995 arası Berlin ve Batı Almanya'nın çeşitli kentleri ile Mardin'in Midyat ilçesinde alan çalışması yaptı. Bu kitap söz konusu çalışmaların bir ürünüdür. Yazar konuyla ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

Siyahbeyaz Dizisi, özerk, bağımsız ve araştırmacı gazeteciliği teşvik etmeyi, medyanın genelinde haber olamayan ya da medyaya eksik, yanlış veya çarpıtılmış bir şekilde yansıyan kişi, olay ve temalara, kendilerini kamu önünde ifade olanağı yaratmayı ve bu yolla toplumun haber alma hakkını ve olanaklarını geliştirecek katkılarda bulunmayı amaçlamaktadır. Kelimenin gerçek anlamıyla hayatın her alanına el atmayı hedeflemektedir. Kitaplar geleceğe taşınan belge ve başvuru kaynaklarıdır aynı zamanda; bugünün güncelliğine bakış biçimimiz, yarının yakın tarih bilinci olacaktır.

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel.: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

Siyahbeyaz Dizisi 40
MELEK TAVUS'UN HALKI
YEZİDLER
Sabiha Banu Yalkut

© Sabiha Banu Yalkut, 2001
© Metis Yayınları, 2001
İlk Basım: Eylül 2002
İkinci Basım: Ekim 2006

Dizi Yayın Yönetmeni:
Ruşen Çakır
Çeviren: Sabir Yücesoy
Yayıma Hazırlayan:
Vehbi Ersan

Kapak Fotoğrafı: Melek Tavus figürü.
Atlas dergisi arşivinden alınmıştır.

Kapak ve Grafik Tasarım:
Emine Bora, Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yayılcak Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003

ISBN 975-342-370-5

MELEK TAVUS'UN HALKI: YEZİDİLER

Sabiha Banu Yalkut

siyahbeyaz
METİS GÜNCEL

Babam'a sevgi ve minnetle

İçindekiler

Önsöz 9

Giriş 17

Birinci Bölüm

Yezidi Kimliği ve Diasporası 27

İkinci Bölüm

Dini Bilinçte Değişim 43

Üçüncü Bölüm

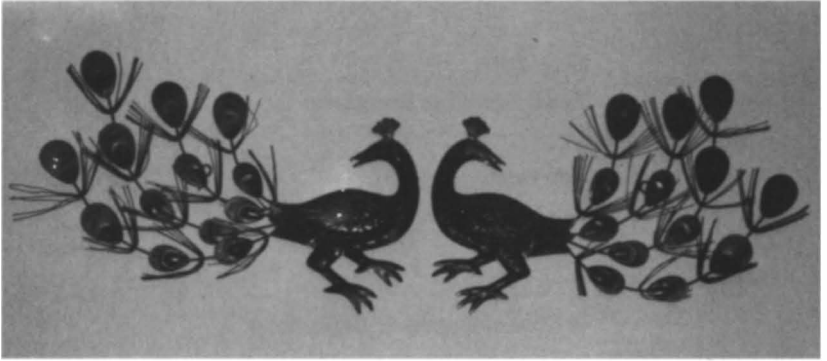
Toplumsal İlişkilerde Değişim 69

Dördüncü Bölüm

Zerdüşt ve Politika 95

Sonsöz 107

Kaynakça 111

Melek Tavus figürü. Celle-Hannover, 1999; bir Yezidi ailesinin evindeki duvar süsü. (Kitapta yer alan fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.)

Teşekkür ve Özür

Bana bu çalışmamda yardımcı olan, değerli zamanlarını ayırarak bilgilerini cömertçe aktaran ve misafirperverliklerini esirgemeyen tüm Yezidilere teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca "Şeytan" sözcüğünü kullanmak zorunda kaldığım için kendilerinden özür dilerim. Yezidiler kendilerini Êzîdiyan ve Êzîdi diye adlandırmaktadır. Konunun anlaşılabilmesini sağlamak açısından Yezidi terimini kullanmak zorunda kaldım. Anlayış göstermelerini rica ederim.

Dilek Ağacı (Dera Mirada), Midyat-Beran, 1991. Ziyaretin çevresindeki ağaçlar kutsal sayılır. Bunlara el besarak ya da sarılarak yemin edilir. Özellikle çocuk isteyen kadınlar, fotoğraftaki ağacın altında bulunan beziğe ve dellere bez parçaları bağlayarak dilekte bulunur. Beşik ilk çocuğunu yitiren bir aile tarafından ikinci çocukları olduğunda armağan edilmiştir. Dilek ağacı bir meşe pelemutudur. Yazidiler açlık çektikleri bir dönemde ağacın yemişleriyle beslenmiş olduklarından, meşe pelemutunu kutsal sayarlar.

Önsöz

Bu kitabın yayımlanmasından kısa bir süre önce, Mardin'in Midyat ilçesi Baran köyü doğumlu olup Almanya'da büyümüş iki Yezidi genç kızla¹ birlikte yaptığımız geziden birkaç anı aktarmak istiyorum. Şanlıurfa ve Diyarbakır'dan sonra Midyat'a gidiyoruz. Midyat, 1979 yılında ilk kez gördüğümde güzelliğine, temizliğine hayran kaldığım, nüfusunun çoğunluğunu Süryanilerin oluşturduğu ufak bir kasabaydı. Kentin çevresinde pek çok Yezidi ve Süryani köyü vardı. 1991'de ikinci kez gördüğümde, göçün etkisiyle çehresi iyice değişmeye başlamış, gittikçe bir Sünni yerleşim yeri olmaya yüz tutmuştu.

2001 yılında ise tüm Yezidi köyleri boştu. 60-70 Süryani ailenin kaldığı Midyat'ta, tamamı ileri yaşta sekiz Yezidi yaşıyor. Aralarında iş görebilecek durumda olan iki erkeğin işleriye hiç bitmiyor. Zira Avrupa'daki Yezidilerin ölümlerini başka diyarlara gömmeye içleri bir türlü el vermiyor. Yaşantılarını Avrupa'da sürdürmelerine karşın ölümlerini uzaklardaki boş köylerine gömmekten vazgeçmiyorlar. Büyük bir çoğunluğu mülteci olduğu için cenaze törenine katılamıyor, töreni ancak video kayıtlarından izleyebiliyor. Her düğünün olduğu gibi her cenaze töreninin de bir video kaydı var.

Göç etkilerinde topraklarını satmamışlar. Atalarının topraklarından kopmak istemiyorlar. Avrupa'da büyümüş, kentlerde yaşamaya alışmış çocuklarının köylerine dönmesinin pek mümkün olmadığını biliyorlar. Güçlenme potansiyeli taşıyan köktendinci hareketlerin onların geri dönüş imkânlarını ortadan kaldırabilecek olması, ölümleriyle de olsa topraklarına, geçmişlerine sahip çıkmalarını engellemiyor. Yeni kuşakları geleneklerine bağlı yetiştirmeye özen göstererek, onların köylerindeki kabirleri ziyaret edip ayinlerini sürdüreceklerini umuyorlar. Birçoğu yalnızca köylerine gidip gelebilmek ya da ömürlerinin son günlerini orada geçirmek istiyor. Bugünlerde çatışmalar kesilmiş durumda, dolayısıyla bazı Yezidiler Avrupa'dan gelerek ölümlerini anmak için boş

1. Kitap boyunca kişi ve yer adlarını değiştirdim. Ancak gerçek adının yayımlanmasını isteyen biri olduğunda, onun bu isteğine uydum.

köylerinin kabristanında kurban kesiyorlar. Geçmişte olduğu gibi özellikle çocuksuz aileler köylerindeki ziyarete (yatıra) adak adamak için de buralara geliyor.

Süryaniler Çelkoyı diye adlandırdıkları Yezidilere daha hoşgörülü davrandıkları için, Midyat'ın içinde 35 civarında Yezidi ailesi oturuyormuş. Bu gezimiz sırasında da Midyat'ı bize bir Süryani gezdirdiyordu. Arkamızdan gelen birçok çocuğun sadaka istemesini yoksullukla açıklamaya kalkarak, onlara karşı cömert davranmak istediğimizde, Süryani dostumuz, "Bizim çocukların yabancılardan para istememesini cemaatimizin ekonomik durumunun görece iyi olmasına bağlayabilirsiniz, ama son derece yoksul Yezidi çocukların dilendiğine kimse tanık olmamıştır. Dini inançlarınca günah sayıldığından tükürdükleri de asla görülmemiştir," diyor.

İkinci durağımız olan Nusaybin çevresindeki 20'yi aşkın Yezidi köyünde yalnızca 25 civarında aile kalmış. Eskiden Yezidi ve Süryanilere ait olan, şimdi ise çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu (yalnızca dört Yezidi aile ile iki Süryani aile kalmış) bu köyde, Almanya'da yaşayan Yezidi dostlarımızın kirvesi olan aileyi ziyaret ediyoruz. Aile fertlerinden birisi, "Bundan 25 yıl kadar önceydi, Yezidi bir aile Nusaybin'e taşındı, her gün evlerini taşıdılar, çaresiz köylerine geri döndüler. İşte eskiden bu kadar cahildi buraların halkı," diyor.

Bu arada orada olduğumuzu duyan köy sakinleri bulunduğumuz eve geldi. Yeni gelenlerden biri, orada bulunan genç kızlardan birinin tıp öğrenimine başlamak üzere olduğunu duyunca söze girerek, "Kendilerini koruyabilmek için hep dağların en sarp yamaçlarına çekilmişlerdi. Şimdi hemen hemen hepsi gitti. Anladığım kadarıyla orada çok imkânlara sahipler. Bir yerde bizlerden kurtuldular!" dedi.

Yezidilerin şeytana taptıklarını iddia eden bazı önyargılı Müslümanlar onları taşılayarak cennete gitmeyi umuyormuş. Anlaşılan dini ideoloji, buralarda uzun zamandır sevgiden çok nefreti körüklemiş, saldırganlığı örgütlemiş. Yüzyıllardır uygulanan zulümler, Müslümanlığa zorlanmaları Yezidilerin sayılarını çok azaltmış. En inatçı, en mücadeleci olanları ancak direnebilmiş. Bu bölgede birkaç nesil öncesine kadar Yezidi'yken şimdi Müslümanlaşmış büyük bir nüfus bulunuyor. Bunlardan bazıları, geçmişlerini sahiplenerek eski akrabalarıyla iyi geçiniyorlar. Diğerleri, muhafazakâr Müslümanlarla birlikte onları lanetliyor. Belki de Yezidi kalanlar gibi direnç gösteremedikleri için yitirdikleri bu dünyayı

yok ederek geçmişin izlerini silmek, yenilgilerini unutmak istiyorlar.

Pek çok insan dünyaya ancak kendi penceresinden bakarak, diğerlerinin tasavvur ve düşüncelerini hep kendisinininkine tercüme ediyor, karşısındakini ancak bu tercüme yoluyla algılayabiliyor. Kendilerini çevreleyen Sünni tasavvur âlemi, yavaş yavaş zayıflayıp da özellikle şehirlerde yerini başka kavramsal çerçevelere bıraktıkça, Yezidiler hakkındaki yorumlar da değişik ve bazen komik şekiller alıyor.

Burada Yezidi dostlarımdan birinin bana anlattığı ilginç bir hikâyeyi nakletmek istiyorum: Yaşamakta bulunduğu yerleşimin yüksek bir mülki amiri kendisini çağırıp ona, "satanist" olup olmadıklarını ya da bunlarla bir ilgilerinin bulunup bulunmadığını sormuş. Bu sorunun nedeni bir günlük gazetede satanistlerle ilgili çıkan bir habermiş. Aydın ve samimi bir kişi olan mülki amir, dostumun cevabıyla ikna olarak kendisinden içtenlikle özür dilemiş. Olay hasarsız atlatılmış. Olayın şaşkınlığını hâlâ taşıyan Yezidi dostum, benden satanizm hakkında bilgi almak istedi.

Sanırım bu "tercüme eylemi" nedeniyle ki, birçok kişi hiç sorgulamadan Yezidilerin Melek Tavis'ünü kendi şeytanlarıyla özdeşleştirmekte hiçbir sakınca görmüyorlar. Başkaları, tasavvurlarında, örneğin Yezidilerde olduğu gibi iyi ve kötünün iki zıt kutup olarak kavramsallaştırılmamasını hesaba katmadıklarından, en iyi ihtimalle onları "şeytani melek sayanlar" ya da "şeytani yatıştırma çalışanlar" diye nitelendiriyorlar. Yezidilerin, onların şeytaniyle kendilerinin sandıkları kadar içli dışlı olmadıklarını, onların kavramlarıyla düşünmediklerini akıllarına bile getirmiyorlar. Neden şeytanla bu denli uğraştıkları sorusunu kendilerine sormadıkları gibi, kendi fantezi ve korkularını onlara yansıtır olabilmek ihtimalini de tabii ki hiç göz önünde bulundurmuyorlar.

Yezidiler de buralarda yaşadıkları sürece dillerine kilit vurarak "günah keçisi" olmak zorunda kalmışlar. Birçokları bana ne kadar lanetlenmiş de olsa Yezidileri bir İslam mezhebinden sayanların ehven-i şer olduğunu, kendilerini "pagan" diye nitelendirenlerin daha da acımasız olduklarını, kelime-i şahadet getirmediğinde öldürülmeleri caiz olduğu için büyük kayıplar verdiklerini söyledi. Bu nedenle Harici mezhebinden veya Yezid bin Muaviye'nin takipçisi olarak bilinmeyi yeğlemiş olduklarını anlattılar. Peki ama, ne Harici ne pagan olan, taptıkları söylenen "şeytan"ın adını bile anmayan, hele günümüzdeki satanistlerden haberleri bile bulunmayan Yezidiler kimdir aslında?

Yezidi topluluğu eskiden oldukça dağılık olarak, bugün Irak, Suriye,

İran, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye arasında bölünmüş bulunan bir bölgede yaşıyordu. Bu bölgenin Ermenistan, Gürcistan ve İran dışında kalan kısımları Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altındaydı. Yezidiler Osmanlı yönetimindeki topraklardan Ermenistan ve Gürcistan'a, Kırım Savaşı (1853-1856) ve sonrasında da özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında siyasi nedenlerden göç ettiler. Ama Transkafkasya'ya asıl büyük Yezidi göçü 20. yüzyılın başında oldu. Van, Doğubeyazıt ve Kars'ta yaşayan Yezidiler, Osmanlı kuvvetleri ve Hamidiye Alayları'ndan kaçıp Ermenistan'daki boş köylere yerleştiler. Gürcistan'daysa Tiflis ve daha sonra da çoğunluğu Telavi'de olmak üzere kentlerde yaşamaya başladılar. Genellikle aynı köyden aileler, şeyhleri ve pirleriyle birlikte ya aynı köye ya da şehirlerde aynı sokağa yerleştiler.

Gürcistan'daki Yezidilerin bir kısmı 1930'larda ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenistan'daki köylerinden gelerek şehirli kesimi oluşturmaya başladı. Bu süre boyunca pek çok Yezidi, yükseköğretim görerek SSCB'de Yezidi-Kürt aydın zümreyi oluşturdu. Yüzyıla yakın bir süre SSCB'deki Yezidilerin diğerleriyle ve dini merkezleri Laliş'le irtibatları tamamen koptu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla kurulan yeni devletler ve yeni sınırlar Ortadoğu'daki Yezidileri birbirinden iyice ayırmış oldu. Türkiye'deki başlıca Yezidi yerleşimleri Urfa, Mardin ve Batman illerinde bulunuyordu. Hem dinsel, hem de gündelik yaşamda çok önemli rol oynayan dini merkez Laliş ise Irak'ta kalmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte gidilmesi zor bir yer haline gelmişti. Ayrıca kimi Yezidi köyleri de Suriye sınırları içindeydi. Şiilerin yaşadığı yerlerde ise Yezidilerin durumu daha vahimdi.² Bu bölgelerde Yezidi kimlikleriyle varlıklarını takiyesiz sürdürebilme şansları daha azdı.

Karabağ yüzünden Ermenilerle Azerilerin arasında çıkan anlaşmazlıklardan Ermenistan'da yaşayan Kürtler ve Yezidiler de etkilendi.

2. Daha sonra da değineceğimiz gibi, bazı Müslüman ve yabancı yazarlar tarafından kabul edildiği üzere Yezidilerin 657'de Ali ile Muaviye arasındaki anlaşmazlıklar sırasında ortaya çıkan Hanici mezhebinden oldukları iddiaları vardır. Bilindiği gibi Ali, Kufe mesicinde sabah namazında İbni Mülcem adında bir Hanici tarafından öldürülmüştür. Ayrıca Kerbela olayının meydana geldiği dönemde halife olan Yezid bin Muaviye'ye neredeyse tapıkları da öne sürülmektedir. Oysa bazı Yezidiler, İsa gibi Ali'yi sevmekte, onu yeryüzüne inmiş kutsal kişilerden saymaktadırlar. Bazı Yezidi evlerinde, elinde Zülfikârı ile Dûldûfe binerken tasvir edilmiş Ali resimlerinin duvarlarda asılı olduğuna tanık oldum.

Pek çok Azeri'yle birlikte topraklarından sürülen Müslüman Kürtlerin çoğunluğu Azerbaycan'a göçtü. Yezidi Kürtlere ise iki alternatif sunuldu: Ya Kürt etnik kimliklerini reddederek Ermenistan'da kalacak ya da diğer Kürtlerle birlikte ülkeyi terk edeceklerdi. Ermenistan'da kalan Yezidilerin azınlık statüsü ve buna bağlı tüm hakları vardır.

Ermeni tezine ve onlara yakın Yezidi tezine göre, Yezidilerle Kürtler aynı etnik kökenden değillerdi. Bu görüşe göre Yezidiler dilleri asimilasyona uğrayarak Kuzey Kürtçeyi (Kırmançi) benimsemişlerdi. Ermeniler Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra bile bazı Ermenilerin Hristiyanlık öncesi inançlarını muhafaza etmişlerdi. Örneğin Mardin yöresinde kısa bir zaman öncesine kadar yaşayan Şemsilerin Ermeni soyundan oldukları kabul edilir. Şemsiler de Yezidilerde olduğu gibi güneşi kutsal sayar, hatta ona tapar. Bu iki dinin arasındaki benzerliklere dayanılarak Yezidilerin Ermenilerle yakınlıkları öne sürülmüştür. Bu görüşü benimsemeyerek Kürt etnik kimliğine sahip çıkan Yezidilerin büyük çoğunluğu ise belirtilen nedenlerden Azerbaycan'a değil de, Rusya'ya gitti ya da Avrupa'ya iltica etmeye çalıştı.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla meydana gelen ekonomik ve sosyal krizler nedeniyle bu bölgelerden Avrupa'ya büyük bir Yezidi göçü başladı. Özellikle bu bölgelerde milliyetçi hareketlerin güç kazanması Yezidilerin varlığını tehdit eden baş etmenlerden biri oldu. Suriye ve Irak'tan göçün artmasının önemli nedenlerinin başında bölgede köktendinci İslami hareketlerin güçlenmesi gelmektedir. Türkiye'de ise parmakla sayılacak kadar az kalan Yezidiler, Türk devleti ile PKK arasındaki çatışmanın kısa bir süre içinde şiddetlenmesiyle (1984-1994) ülkeyi terk ettiler. Hoşgörüsüzlük ve zulme bir de savaş eklenip, dünyanın başka bir köşesinde var olabilme imkânları doğunca binlerce yıllık yurtlarından kopup gittiler.

Günümüzde Türkiye, Suriye, Ermenistan, Irak ve Gürcistan'dan gelen Yezidiler neredeyse yüzyıl sonra Avrupa'da buluşuyor, Avrupa toplumuna entegre olmaya çalışıyorlar. Arzuları dışında aralarına bir dizi sınır girmiş olsa da, Yezidiler, bütün bu sınırları yavaş yavaş aşarak Avrupa'da bir cemaat oluşturmaya çabalıyor. Onları her şeyden önce anadilleri olan Kırmançi ve dinsel inançları birleştiriyor. Dünyanın çeşitli ülkelerine savrulmuş bu insanların, tüm değişik tarihi deneyimlerine karşın, geleneklerini, dinlerini ve dillerini unutmamayı başarması ve kimliklerini koruyabilmesi ilginç bir olgu. Bence bu olgu, açıklamasını,

Yezidilerin sıkıca bağlı oldukları iç evlilik pratiğinde buluyor. Bununla birlikte Avrupa'da hesaplaşma ve yeniden biçimlenme sürecini yaşayan bu cemaatte bir canlanma göze çarpıyor.

İlginci, Yezidi cemaatinin geleneksel yapısındaki kısmi çözülmenin, diaspora ortamında, Yezidiliğin yeniden canlanmasına yaradığına da tanık olduk. Bu gelişmenin nedenlerinden biri Avrupa'da gündemde olan çokkültürlülük ve kültürel çoğulculuk tartışmaları. Sınıfsal, sosyal ve dini kimliklerin gölgede kalmasına neden olan bu söylem, doğası gereği etnik kimliği ön plana çıkardığı için cemaatler ve kişiler, kendilerine ve geleceğe ilişkin tasarımlarında da bu kimliklerine daha çok önem veriyorlar. Kişiler ve gruplar, geçmişlerini içinde bulundukları durumdan yola çıkarak değerlendiriyorlar.

Belleklerin, geçmişi ayıklayıcı biçimde değerlendirerek anılarını bugüne uygun olarak yeniden biçimlendirdiklerini kabul edecek olursak, kişilerin ve grupların mutlak bir kökene ve statik bir konuma sahip olduklarını kabul edemeyiz. Freud'un da belirttiği gibi kimlikler, kökenler ve farklılıklar verili koşullarda, belli bir bağlamda birbiriyle ilişki içinde oluşurlar, yeniden üretildikleri için değişken, oluşma halinde ve görecedirler. Geçmiş, her yeni deneyimle yeniden şekillendirilir. Köken ve kimlik tartışmalarını herhangi bir gerçekliğe dayanmaktan ziyade ideolojik yanı ağır basan, sisteme özgü koşullarda ve üretilen politikalara şekil değiştiren süreçler olarak değerlendiriyorum.

Küreselleşme olgusu teknik gelişmenin sağladığı olanaklarla iletişimi kolaylaştırarak, mesafeleri yakınlaştırarak kültürler arasındaki farklılıkları yok ediyor. Diğer taraftan yine bu gelişmenin ürünü olan atomizasyon süreciyle insan ilişkilerinin sürekliliğini kaybetmesi gibi olgular karşısında duyulan derin güvensizlik ve yalnızlık kaygısı, cemaat fikrini güçlendiriyor. Tüm toplum ve cemaatleri benzer bir şekilde etkileyen bu süreçlerin yarattığı benzeşme kaygısıysa insan topluluklarında farklılıkların ön plana çıkarılması eğilimini artırıyor.

Paranın başlı başına bir "maneviyat" oluşturduğu dünyamızda bu gelişmeye özgünlüklerini koruyarak direnç göstermek isteyen kültürel kimliklerin, sistem tarafından özümsemekten ve birbirlerine benzezmekten kurtulmaları zor gibi görünüyor. Ne kadar farklı kültürlerden olsalar da yeryüzündeki çoğunluk belli ürünlerin tüketicisi haline geliyor. Yöresel kültürler ya hızla yok oluyor ya da çehre değiştiriyor.

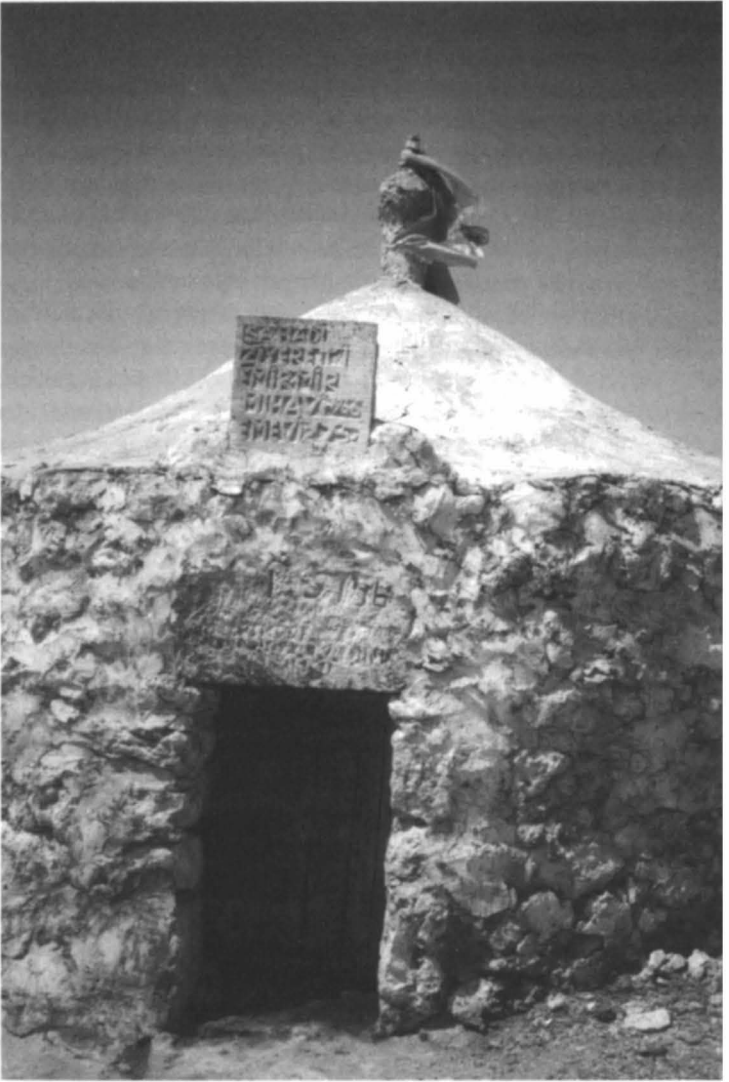
Her ne kadar kitabımızda geleneklerine bağlı Yezidileri ele alıyor-

sak da, aynı kişilerin yaşadıkları toplumun tüketim alışkanlıklarına ayak uydurmuş oldukları da açıktır. Örneğin birçok Yezidi için Almanya dışında yaz tatilini geçirmek ihtiyaç haline gelmiş. Bazıları Bodrum, Antalya gibi yörelere Avrupalı Yezidi turistler olarak geliyor. Pek çok Yezidi çocuğu kullandıkları eşyaların Nike, Levi's gibi markalardan olmasına önem veriyor. Kürt müziğinin yanı sıra rock, caz, hip-hop gibi müzik türlerini sevenlerin sayısı da hayli yüksek. Böylece Avrupalı birçok Yezidi genç bir taraftan geleneksel düğünlerinde halay çekerken, aynı zamanda break dans yapıyor, diskoteğe giderek eğleniyor.

Son olarak kitabın iç yapısına ilişkin birkaç cümle edeyim: Dört bölümden oluşan bu kitapta, Türkiyeli Yezidilerin esas olarak bu hesaplaşma ve yeniden biçimlenme sürecini sergilemek istedim. Yezidilerin Türkiye'den göç etme nedenlerini ve bu göçün yarattığı toplumsal, dini ve ekonomik değişimleri, tarihsel ve politik bağlamı dikkate alarak belirtmeye çalıştım.

Birinci bölüm, araştırma alanım hakkında genel bir bakış sunuyor. İkinci bölümde, Yezidilerin din anlayışını tanıtır ve bu anlayışın diaspora koşullarında uğradığı dönüşümün nedenlerini tartışıyorum. Sosyal ilişkilerde vuku bulan ve diğer cemaatlere kıyasla farkların belirlenmesi suretiyle Yezidi cemaatinin bir yeniden-tanımına yol açan dönüşüm ise, kitabın üçüncü bölümünün konusunu oluşturuyor. Bu yeni tanımın bir başka yönü dördüncü bölümde, Yezidilerin bugünkü durumunu etkilemekte olan çeşitli eğilimlerin sürdürdüğü politik tartışmalar bağlamında incelendi.

Sabiha Banu Yalkut
Ağustos 2002

Baran-Midyat, 1991, Laliş-i Nurhani'deki kutsal yapılara benzetilerek inşa edilmiş bir köy ziyaret. Yüz yıl kadar önce nur düştüğüne inanılan bir yerde yapılmış olan ve Mâreva Şey Hadi (Şeyh Hadi Ziyaret) adını taşıyan bu bina, bölgedeki önemli bir ziyaret noktasıdır.

Giriş

Öncelikle bu kitabın nasıl oluştuğunu aktarmak istiyorum.³ Yezidilerle ilk kez 1979 yılında, bir arkeoloji öğrencisi olarak gittiğim Viranşehir'de karşılaştım. İlğimi çekmişti bu insanlar; yaşayışları, dinleri, kültürleri ve dikkate değer bulduğum diğer şeyler hakkında düzenli olarak notlar tutmaya başladım. 1982 yazına kadar her yıl yaşadıkları bölgeleri ziyaret ettim ve her defasında üç ay kadar kaldım. Bu sırada Yezidi olmayan Kürtleri de yakından tanıma olanağı buldum. Daha sonra Türkiye'den ayrılıp Berlin Hür Üniversitesi'nde etnoloji ve dinbilim öğrenimine başladım.

Almanya'da da Kürtlerle ilişkilerim sürdü. Bu arada iltica talebinde bulunmuş birkaç Yezidi ailenin de yakındaki bir sığınmacı yurdunda bulunduğunu haber aldım. Gidip tanıştım ve 1987'den itibaren bu aileleri düzenli olarak ziyaret ettim. 1988'de bir proje semineri çerçevesinde, Berlin'deki Yezidi yaşamı üzerine bir araştırmaya giriştim. Yaptığım ziyaretlerdeki izlenimlerimi her defasında belleğime dayanarak bir protokol şeklinde kayda geçiriyordum.

17

Yurtta kalan iki aile beni başka Yezidi ailelerle de tanıştırdı. Mardin Midyat'tan ve Batman Beşiri'den iki ayrı grupta sürekli temas halindeydim. Bunları grup olarak niteliyorum, çünkü Midyatlı ve Beşirili Yezidilerin aralarındaki ilişkiler, aynı bölgeden olanların kendi aralarındaki ilişkiler kadar yoğun değildi.⁴

Berlin'de cemaatin toplanmasına uygun bir mekâna sahip bulunmayan Yezidiler, bu tür amaçlar için kendi evlerini kullanırlar. Bu nedenle, ziyaret ettiğim evlerde Batı Almanya, Belçika, Fransa, Irak ve Suriye'den gelen başka Yezidilere de rastladığım oluyordu. Konuşmalarımızı sık sık kasetlere kaydediyordum.

3. Freie Universität Berlin'e sunulmuş olan bu tez, Almancada *Das Volk des Engel Pfau. Die Kurdischen Yeziden in Deutschland* adıyla yayımlanmıştır (Ocak 2001, Das Arabische Buch). Türkçe çevirisine bazı eklemeler yapılmıştır.

4. Yezidiler kendi ülkelerinde çok dağınık bir şekilde yaşamış oldukları için, göçmenlik sırasında da hangi yöreden oldukları önemli bir rol oynamaktadır.

Görüştüğüm kişiler arasında işçi olarak gelmiş olanlar da vardı, sığınmacılar da. Hukuksal statü farkları, yaşam anlayışının diaspora koşullarında geçirdiği değişimi büyük ölçüde etkilemişti.

1991'de, Yezidilerin Türkiye'yi nihai olarak terk etmek zorunda bırakılışından kısa bir süre önce, Mardin'deki Baran adlı Yezidi köyünü ziyaret etme fırsatı bulmuştum. Baran'da, yaklaşık üç hafta boyunca, Berlin'den tanıdığım bir Yezidi'nin anne babasının evinde kaldım. Baran bu yörenin en büyük Yezidi köyüymüş. 200'ün üstünde hanesi olduğunu söyledikleri bu köyde ancak 30-40 hane kalmıştı. Ağustos ayıydı. Geceleri aile fertleriyle birlikte damda yatıyorduk. Sanırım Mezopotamya'da yılın hemen hemen her gecesi gökyüzü bu denli bulutsuz ve açıktır. Yıldızları bir bir sayabilirsiniz. Gökyüzünü seyrederek yaptığım görüşmeler, dinlediğim Yezidi deyişleri, şarkıları, hikâyeleri sanki yıldızlara ulaşıyor, orada asılı kalıyordu.

Baran ilk bakışta bu yöredeki diğer köyler gibi son derece kıraç görünüyordu. Birçok köyde olduğu gibi, burada da bir "ziyaret" bulunuyordu, fakat orada Yezidiler tarafından kutsal sayılan ve üzerine el basarak ya da öperek yemin ettikleri meşe ağaçları göze çarpıyordu.

Köy üzümleriyle ünlüydü. Bağcılığın ve hayvancılığın yanı sıra köyde kavun, patlıcan vb. sebze ve meyvelerin yetiştiğini söylediler: "Bizim buralarda yeraltı suyu yüksektir. Onun için fazla sulama gerekmez. Biz tarlalarımıza susuz tarla diyoruz. Tabii ki buraları işlemek, sulak, verimli yerler kadar kolay değildir. Bu ata yadigân toprakları ekmesini herkes bilmez, bilen elinde buraları verimlileştir."

Çevre köylerin pek çoğu bomboştu. Oralarda da bir zamanlar hayvancılık, tarım, bağcılık yapılmış. Özellikle bağcılık Doğu ve Güneydoğu'da çok yaygınmış. Ermeniler zamanında buralardan Mezopotamya'nın her yanına borularla pekmez, şarap akıtıldığına dair bir efsane bile duymuştum Bitlis'te. Anlaşılan Ermeniler, Süryaniler, Yezidiler zamanında pek çok şey bambaşkaydı. Boş kalan köylerde toprağın da erozyona uğradığı, çölleşip gittiği söyleniyor.

Köyde yaşayanların çoğunun çocukları Avrupa'daydı. Kendileri ise sonuna kadar köylerinde kalmayı yeğlemiş, çoğunluğu kırk yaşının üstünde kişilerdi. Yine de az sayıda çocuk vardı.

Köyde tanıştığım kadınlardan biri, Hazal, bu çocukların yüzü suyu hürmetine nasıl İstanbul'a gitmek zorunda kaldıklarını anlattı bana. Köyün birçok sakini gibi, onun da ellerinde ve yüzünde dövme-ler vardı. İstanbul'da dövme-leri nedeniyle ne kadar sıkıntı çekti-ğini söyledi. Aktardıkları, bana Berlin'deki bir Yezidi arkadaşımın aynı nedenlerle yaşadığı duyguları anımsattı. Anlaşılan bu dövme-ler İstanbul'da da Berlin'de olduğu gibi bakışları üzerine çekmiş, onları rahatsız etmişti. Bedevilerde çok yaygın olan dövme-ler bir zamanlar bu bölgelerde de modaymış. Belli kişiler tarafından yapı-lan dövme-lerin bazı hastalıklara karşı bir nevi aşı gibi koruyucu iş-levi olduğuna inandıkları için bazı erkeklerin bacak ve elleri de dövme-liydi. Bir zamanlar güzelliğe güzellik kattığı düşünölen dövme-lerin tıpkı altın dişler gibi artık modası geçmişti. Rahatsız edici bile bulunuyordu. Ancak kandil isi ile keçi sütü karıştırılarak iğne yardımıyla yapılan bu dövme-leri çıkarmak neredeyse imkân-sız olduğu için, sahipleri yaşamak zorunda oldukları yeni ölkeler-de "egzotik"liklerini sürdürecektlerdi.

Hazal'ın İstanbul macerasına dönecek olursak... Köyün çocuk-larını önüne katarak İstanbul'a gitme nedenlerini şöyle anlattı: "Si-yah yağmurlar yağdı savaştan sonra buralara. Bir de Saddam bura-lara da bomba atacak, bizler de Halepçe'dekiler gibi gazlanacağız diye bir söylentidir yayıldı etrafa. Ben yine kalmak istedim burada, ama çocukları alarak gitmemizin gerektiği söylenince onlara kıya-madım. Topkapı'da bir otele gittik. Kıyafetlerimiz, dövme-lerimiz, her şeyden önce de dilimiz oradakilere çok yabancıydı. Biz de on-ların dilini bilmiyorduk. Bakışlarından, davranışlarından bizi pek de sevimli bulmadıkları izlenimi uyandı bende. Bir zaman sonra gazlanmak korkusuyla buralarda böyle sürünmek anlamsız geldi bize ve köye geri dönmeye karar verdik."⁵

Bu Yezidi kadını ve köyün bilcümle çocuğunu Güneydo-ğu'nun kayıp bir köyünden koparıp da Topkapı'nın düşük bir oteli-ne fırlatan korku, aslında bir uluslararası politika afeti-ydi: 16 Mart 1988 günü Saddam Hüseyin'in Halepçe'de kimyevi silah kullan-

5. Bu sözlerin sahibi yıllar önce henüz yeni evli-yken bir yıldırım çarpması sonu-cunda eşini kaybetmişti. Tek bir oğlu vardı; o da Avrupa'daydı. Bir daha hiç evlen-me-miştir. Çok iyi anlaştığı kardeşinin karısına çocuklarının yetiştirilmesinde yardımcı olu-yordu. O sıralar, oğlunun yanına gitmeye mecbur bırakılacağını henüz bilmiyordu.

masıyla 5 bin kişi feci şekilde can vermişti. 2 Ağustos 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgaliyle müttefiklerin Irak hükümetine karşı başlattığı Körfez Savaşı, Kürtlere Bağdat hükümetine başkaldırma imkânı sağlamıştı. 1991 Mart'ında Kerkük dahil Kuzey Irak'taki tüm kentler Kürt kuvvetlerinin eline geçmişti. Ancak bu başarı, destek yetersizliğinden ötürü bir aydan fazla sürmedi. Saddam'ın kimyevi silah kullanma tehditleri 2,5 milyona yakın Kürt'ün Türkiye, İran ve Suriye sınırına doğru trajik kaçışına neden oldu. Tanık oldukları bu olaylar çok yerde olduğu gibi Baran köyünün sakinleri üzerinde de travmatik etkiler bırakmıştı. Yaşananlar, diğer Kürtlerle kaderlerinin ne kadar birbirine bağlı olduğunu göstermişti. Yoksulluklarına rağmen ellerinde avuçlarında ne varsa sınırdakilere ulaştırmaya çalışmışlardı. Kaçanlar arasında birçok Yezidi Kürt de bulunuyordu.

Benim köyde rastladığım Yezidi peşmerge de Baran'a bu kaçış sırasında sığınmıştı. İran-Irak savaşı sırasında henüz ergenlik çağındayken Irak kuvvetleri tarafından askere alınmış. Cephede yaralanmış, hastaneye kaldırılmış, tedavisi bittikten sonra tekrar cepheye nakledilirken içinde bulunduğu araç isabet alınca bir kez daha yaralandığı için çürüğe çıkartılmış. Kollarında ve bacaklarında yanık izleri vardı. Bana bu savaş sırasında napalm bombası kullanıldığını söyledi. Kendisini ve ait olduğu cemaati hiç ilgilendirmeyen iki Müslüman topluluk arasındaki bu anlamsız savaş, onun tüm yaşamının değişmesine neden olmuştu. Kürt ayaklanması başladığında hiç tereddüt etmeden onlara katılmıştı, Yezidi Kürt kimliğini gizlemeden yaşayabileceğini umduğu laik bir Kürt devleti için savaşmıştı.

Bana Midyat'taki Arap bir arkadaşında önemli bir emaneti olduğundan bahsetti. Birkaç gün sonra birlikte Midyat'a indik. Anladığım kadarıyla bana yanında getirdiği peşmerge kıyafetini göstermek istiyordu. Kürtçem yetersiz olduğu için konuşmalarının tamamını anlayamıyordum. O tarihte Midyat'ta her taraf asker, özel tim görevlileri, polis doluydu. Kepenk indirme eylemleri, sokak ortamında çatışmalar gündelik olaylardandı. Bu ortamda peşmerge beni bir fotoğraf stüdyosuna götürdü. Ne yapmak istediğini anlamamıştım, ama merak ettiğim için onunla birlikte gittim. Stüdyoya girdiğimizde Arap arkadaşı peşmergeye şifreli bir bond çanta getirdi.

Kaçarken yanına aldığı ve gözü gibi sakladığı tek şeydi. Köylere girerken arama olur da elinden alırlar kaygısıyla arkadaşına emanet etmişti çantayı.

Anlaşılan o da bilmiyordu tam olarak içinde ne olduğunu. Çantayı itinayla dizleri üzerine koydu, şifresini çevirdikten sonra açtı. İçinden özenle katlanmış bir peşmerge elbisesi çıktı. Dikkatle elbiseyi giydi. Yok uzun kuşağın bele dolanmasıydı, yok puşinin bağlanmasıydı derken giyinme faslı epeyce uzun sürdü. Sonra fotoğraf çektmeye başladı. Önce yalnız, sonra benimle birlikte. Fotoğrafçının çok eski bir körüklü makinesi vardı. Peşmerge kıyafetini çıkararak bana giydirmek istedi. Çok şaşırmıştım, ama onu kırmak istemedim. Kıyafeti özenle giydirdi. Fotoğrafımı çekmeye başladı fotoğrafçı, hem peşmergeyle beraber, hem de tek başıma. Birden fotoğrafçının aklına fondaki siyah perdeyi açmak geldi. Bana dönerek "Size bu kıyafeti çok yakıştırdım. Arkada daha iyi bir manzara olmalı diye düşündüm. Manzarayı beğendiniz mi?" dedi. Arkama baktığımda, yeşili, mavisi bol bir İsviçre göl manzarasıyla karşılaştım. Ancak "Güzel," diyebildim. Fotoğrafım çekilirken gözüm karşımdaki duvarda asılı resme ilişti. Fotoğrafta bizim evde de bulunan en eski daktilolardan birinin üstünde adeta yazı yazarmış gibi poz vermiş bir sarman kedi vardı. Peşmerge hatıra kalsın diye fotoğraf makinemi de alarak peşmerge kıyafetiyle birkaç fotoğrafımı çekti. Tüm bunlar o kadar uzun sürmüş ve bir ritüel karakterine bürünmüştü ki, dışarıdaki vahim durumu ben bile unutmuştum. Acaba Yezidi peşmerge bu fotoğraflara neden bu kadar önem veriyor diye düşündüm durdum. Peşmerge kıyafetini bond çantasına yerleştirdikten sonra arkadaşına teslim etti. Anlaşılan bu kıyafet onun acılarını, ümitlerini, bir yerde hayatını dile getiriyordu. Çıktık stüdyodan. Köye döndük. Daha sonra Tatvan'dan bir kez telefonlaştık. Mülteci olmak istemediğini, Irak'a dönmek üzere olduğunu söyledi. O zaman ne kadar büyük bir yalnızlık, umutsuzluk içinde olduklarını iyice anladım.

Politik karışıklıklar, köyde daha uzun kalmama imkân tanımadı ne yazık ki. Zaten iki yıl sonra da, birkaç kişi hariç bütün köy Avrupa'ya göç etti. Birçoklarıyla Berlin'de ve Batı Almanya'da yeniden karşılaştım. Kendileriyle hâlâ görüşüyor, alan araştırması mahiyetinde notlar tutmaya, gerekli bulursam görüşmeleri banda kay-

detmeye devam ediyorum.

Baran köyünde benim yanında kaldığım aile de dahil olmak üzere aynı *bavik*'ten (sülaleden) 32 kadar aile Batı Almanya'nın küçük bir kasabasında toplandı. Berlin'de yaşayan arkadaşım da oraya taşındı. 1989'da Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri Batı Almanya'da bulunan müttefikler de askerlerini yavaş yavaş geri çekmeye başladılar. İşte söz ettiğim aileler bu dönemde İngiliz askerlerinin yurtlarına dönmesiyle onlardan boşalan evlere taşınmaya başladı. Oluşturdukları küçük cemaatle kendilerine daha iyi yaşam koşulu sağlayacak bir altyapıya da sahip oldular. Yaşı ileri mültecilerin çoğunluğu devlet yardımıyla geçiniyordu.

Cemaat olarak göçtükleri için, burada bulunan Yezidiler arasında yaşlıların ve çocukların sayısı oldukça fazla. Bir arada yaşayabildikleri sürece yaşlıların ve çocukların bakımı daha az sorun yaratıyor. Eski kuşakların yeni kuşakların yetiştirilmesinde büyük rol oynaması Yezidi çocukların Almanca ve Kürtçe olmak üzere iki dile de hâkim biçimde yetişmelerini sağlıyor ve çocukları yalnızca anne babalarının dünyasında kalmaktan koruyor. Çocuklara şiddet uygulanmasını da büyük ölçüde önüyor. Ayrıca her eve bir araba gerekmiyor. Cemaate ait beş-altı arabayla yetinebiliyorlar. Yiyecek içeceklerini toptan alabiliyorlar. Bu tip bir örgütlenmeyle yaşam standartlarını görece yüksek tutabiliyorlar.

Halen büyük aile olarak yaşamalarına rağmen, bu yapının giderek çözüldüğü de göze çarpıyor. Gençler bu küçük kentten ya okumak ya da çalışmak amacıyla ayrılmak zorunda kaldıkları için, çekirdek aile ve buna uyarlı yaşam biçimi de yaygınlaşıyor.

Yezidilerle ilişkimin hikâyesine dönecek olursam... Almanya'daki araştırmamı bu cemaatleri sık sık ziyaret ederek uzun yıllardır sürdürüyorum. Tabii asırlardır izlenmiş, baskı altına alınmış ve dışlanmış bir grubun güvenini kazanmak kolay olmadı. Yezidilerin kolektif belleği⁶ bireysel davranışlarını kuvvetle şekillendiriyor. Bu nedenle, tanıdığım bütün Yezidiler yabancılarla ilişkilerinde son derece dikkatli. Hepsi, baştan beri maruz kaldıkları baskının, dışlanma ve aşağılanmanın izlerini taşıyor. Başkaları karşısın-

da derinlere kök salmış bir şüphecilik, hem tek tek Yezidilerin hem de bütün grubun ayrılmaz bir özelliği.

İlk yıllarda aldığım notları daha sonrakilerle karşılaştırdığımda, bu zorluk açıkça görülüyordu. Önceleri din ve politika konularında sorularımı yanıtlarken çok dikkatli davranmıştı Yezidiler. Hep yoruma açık yanıtlar vermeyi denemiş, örneğin ruh göçü inancı gibi tehlikeli saydıkları konulara hiç girmemeye çalışmışlardı. Benim şansım, siyasi görüşlerim ve ünlü mutasavvıf Hallac-ı Mansur⁷ hakkında bilgi sahibi oluşumun yanı sıra babamın Bektaşiliğe⁸ gösterdiği ilgiydi. Bunlar, Yezidiler arasında kabul görmeme yardımcı oldu.

Araştırmamın özellikle yoğunlaştığı ailelerle aramda bir armağan alıp verme ilişkisi⁹ sürüyor. Onları evime ilk davet edişimde bana pirinç, mercimek gibi besin maddeleri getirmişlerdi. Daha sonra da ne zaman ziyarete gelseler ya bana ya oğluma hediyeler verneyi sürdürdüler. Ben de onlara birtakım çalgılar ve Almanya'da bulamayacaklarını düşündüğüm bazı başka şeyler armağan ederek karşılık verdim. Zamanla ilişkilerimiz yoğunlaştı, yakınlaştı. Bir zorlukla karşılaştıklarında telefon edip yardım istemeye başladılar.

O zamandan beri, Türkiye'de yaşayan anne ve babama da, hiç tanımadıkları halde hep hediyeler gönderirler. Bu davranış tarzını benimle kurgusal bir akrabalık bağı¹⁰ oluşturmalarının göstergesi olarak yorumluyorum. Bu bağ, karşılıklı görevler ve bir değiş tokuş ilişkisi yaratıyor. Benim Yezidilerle yakınlığım, onların diasporası sırasında oldu. Bu yüzden bana, kendi ülkelerindeki gele-

7. 922'de zındıklık suçlamasıyla öldürülen Hallac-ı Mansur, Yezidilerin çok saygı duyduğu bir mutasavvıf. Hallac, İslam öğretisindeki "şeytan" düşüncesini de sorgulamıştı. *Tavasın* adlı eserinde Tanrısal irade ile Tanrısal buyruk arasındaki ikilemi ele aldı.

8. Balkanlar ve Anadolu'ya yayılmış, Horasanlı kurucusu Hacı Bektaş Veli'nin adıyla anılan heterodoks derviş tarikatı. Rivayete göre Hacı Bektaş Veli, 13. yüzyılda büyük Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevi'nin elçisi olarak Anadolu'ya gelmiştir. Bazı Bektaşiler üzerinde El Hallac'ın etkisi çok kuvvetlidir.

9. Mauss, 1990.

10. Belki bu ilişki *kırve* kurumuna (bkz. İkinci Bölüm) benzetilebilir. Ancak kurgusal akrabalıklarda görülen karşılıklı görevler ve değiş tokuş biçimleri, giderek kent yaşamına uyumlu hale gelmektedir. Bu tip ilişkilerdeki hediye alıp verme pratiği, belirli bayram günlerinde uygulanır olmuştur (örneğin Batı ülkelerinde Noel zamanı).

neklerle Almanya'daki yaşam biçimini birbirine bağlayan bir aracı işlevi¹¹ yüklediler.

Araştırmada başlıca "açık katılımcı gözlem"¹² ve "yapılandırılmış görüşme"¹³ yöntemlerini kullandım. İlk yöntemi "açık" diye nitelememin nedeni, 1988'den beri Yezidilerle ilgili bir araştırma yapma niyetinde olduğumu bildirmiş olmam. Çalışma kapsamındaki görüşmeler bir "sistemleştirme planı"na¹⁴ göre yapılmıştı. Genel olarak görüşmelere belli bir yapı vermeye girişmedim, konuşmacıların kendi halkları, başkaları, aileleri ya da kişi olarak kendileri hakkında akıllarına gelen her şeyi söylemelerini tercih ettim. Üzerinde durmak istediğim belli bir konu olduğunda (örneğin cenaze töreni, düğün vb.) bununla ilgili sorular sorup kasetlere kaydetmekten de geri durmadım.

Aslında başlangıçta yapılandırılmış görüşmeler yapmak istemiştım. Ama kısa bir süre sonra fark ettim ki, böyle yapmakla konuşmanın akış kanallarını ben belirlemiş oluyorum. Görüştüğüm Yezidiler bilerek ya da farkına varmadan benim sorularıma göre düşünmeye başlıyor, dini, toplumsal, kültürel ve iktisadi yaşamlarını sistemleştirmeye çalışıyorlardı. Cevaplarını benim ölçülerime göre şekillendirme çabası içindeydiler. Bunun yerine onları istedikleri gibi konuşup açıklamalar yapmaya bırakınca, ben de az çok kategorik olarak belirlenmiş düşünüş biçimimden sıyrılma imkânı bulmuş oldum.¹⁵ Hem değişimleri gözlemlemek hem de araştırma ortamında bizzat bulunuyor olmamın etkisini saptayabilmek için, toplanan verileri sürekli karşılaştırıp değerlendiriyordum. Başlangıçtaki hipotezlerimi de araştırma boyunca sürekli geliştirdim ya da değiştirdim.

11. Yaşanan toplumsal değişimin bir boyutu da, ilişkilerin giderek gruplar arasında değil, bireyler arasında vuku bulması. Bunun bir belirtisi de bana verilen statü: Ahbabım olan Yezidiler bana bir grubun temsilcisi olarak bakmayıp, vatanlarıyla Alman toplumu arasında bir aracı rolü yüklüyorlar.

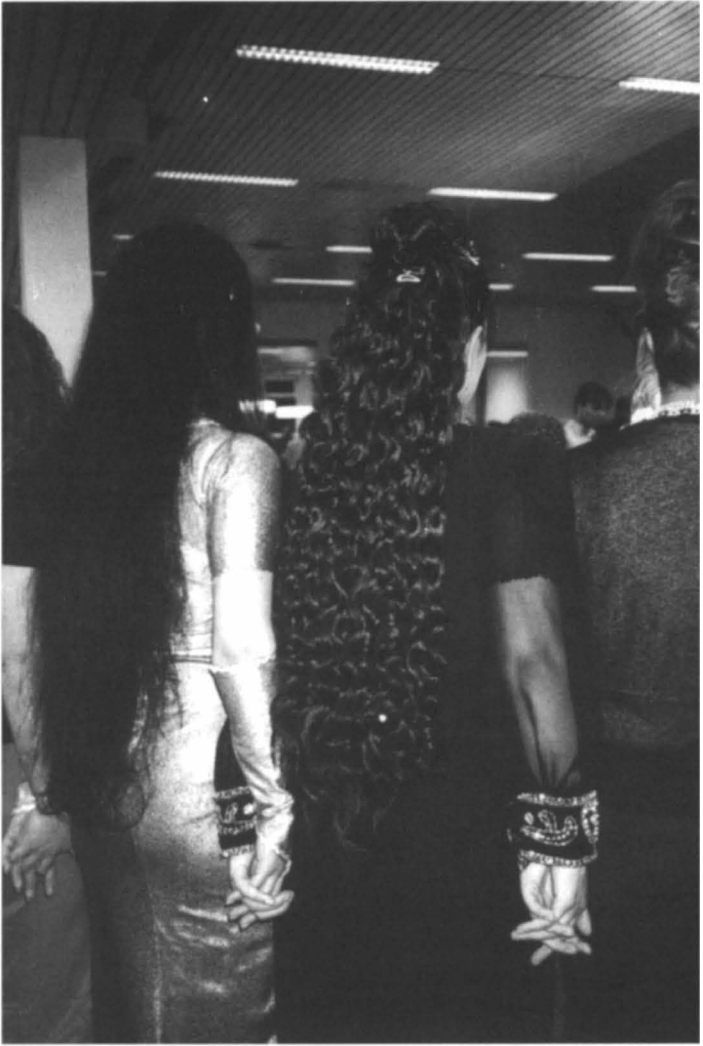
12. Malinowski, 1979; Girtler, 1984; Fischer, 1988.

13. Fischer, 1988. 14. Girtler, 1984.

15. Konuya dışarıdan bakan gözlemci, sürekliliği olan, işlevli, kapalı bir yapı bulmak ister. Oysa bir grubun mensubu olan kişi, farklı bağlamlarda çeşitli, somut faaliyetlerde bulunarak pragmatik bir beceri ortaya koyar. Kendi kültürüne ait, çok çeşitli durumdaki davranışlarında kullanabildiği bir dizi üretken şemayı içselleştirmiştir (Bourdieu, 1979).

Zardüşť dininin sönmeyen ateşini tasvir eden bir duvar resmi. Ateşin iki yanında Zardüşť ve bu dini ilk kez kabul ettiđi söylenen Kral Vistaspa görölüyor.

Bielefeld'de bir düğünde heley çeken kadınlar. Yezidiler her zaman gür, uzun ve güzel saçlı insanlar olarak anılmıştır. Yezidi genç kadınların dini nedenlerle saçları kesilmazdi. Saç kesme büyük bir fedakârlık, bir tür kurban anlamı taşırdı. Örneğin eşi genç yaşta ölen bir kadın kereler giyinip saçlarını keser, mezere esardı.

Yezidi Kimliği ve Diasporası

Türkiye'deki Dışlanma

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Anadolu'da yaşayan halka yönelik bir homojenleştirme politikası uygulamaya girişti. Cumhuriyetten önce de Anadolu'daki Hristiyan cemaatlerin ortadan kaldırılmasıyla bu homojenleştirmenin ilk evresi zaten tamamlanmış bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda Aleviler¹⁶ gibi Yezidiler de bir kitap dininin mensupları olarak görülüyor, heretik sayılıp dışlanıyorlardı.

Ermenilere yönelik politikalardan, onları korumaya¹⁷ çalışan Yezidiler de nasibini aldı. Birçoğu bu çatışmalar sırasında zorla Müslüman yapıldı.¹⁸ Yine de yeni kurulan cumhuriyetin sınır bölgelerinde küçük bir grup halinde varlıklarını sürdürmeyi başardılar.

27

Homojenleştirme sürecinin cumhuriyet kurulduktan sonra girilen ikinci evresinde devlet, gayri-Hristiyan olarak nitelenen grupların etnik kimliğini yok saymaya dayanan bir asimilasyon politikasını başlattı. Bundan etkilenenlerin başında Kürtler gelmekteydi. Yezidiler de Kürtçe konuşuyordu ve Kürtlerle bazı kültürel benzerlikleri vardı.

Genç cumhuriyet, reformlarını Kürt bölgelerinde hayata geçirmeyi başaramadı. Kürt ayaklanmaları kan dökerek bastırıldı, ama yerel otoriteleri tasfiye edip devletin zor kullanma tekeline tesis etmek mümkün olmadı. Cumhuriyetle gelen çalkantıların Yezidi toplumunu Batı ve Orta Anadolu'daki etnik ve dini gruplardan çok daha sonra etkilemiş olması bu yüzdendir.

Ancak yeni demokratik Türk devleti Yezidilere, Yezidi ya da

Kürt olarak vatandaşlık hakkı tanımış değildi;¹⁹ nüfus cüzdanlarının din hanesinde çarpı işareti bulunuyordu,²⁰ onların inançsız kabul edildiğini vurgulayan bir tür damgalamaydı bu. Yezidiler "kötü Kürtler"di; üstelik Müslüman da değillerdi.

Geleneksel Yezidi toplumundaki değişiklikler ancak yavaş yavaş belirginlik kazandı. Önceleri ülkede gelişmekte olan kapitalist pazar ekonomisine pek dahil olamadılar. Kentleşme ve kırsal alandan göç, Yezidiler arasında hemen hiç görülüyordu.²¹

1960'lara kadar Yezidiler, hep Müslüman komşularının tehdidi altında, istisnasız tanımla iştigal eden bir halk olarak köylerde yaşadılar. Politik çatışmalar o yıllarda etkisini göstermeye başladı. Asıl son on yılda bu çatışmalar öyle şiddetlendi ki, Yezidi toplumu çok kısa bir sürede radikal bir toplumsal, siyasal ve ekonomik altüst oluş yaşamak zorunda kaldı. Anadolu'daki hiçbir topluluk bu süreci böylesine hızlı yaşamış değildir.

Ama Yezidi toplumundaki yapısal dönüşümün asıl uzun evresi, diasporayla birlikte başlayacaktı.

Diaspora

Yezidi diasporasının tarihi, 12 Eylül 1980'deki askeri darbe ve bunun ardından solcu Kürt örgütlerinin büyük ölçüde yok edilmesiyle başlar. Sol gruplara yakınlık gösteren Yezidiler de bu gelişmelerden ciddi zarar gördü. Böylece bazıları ilk kez Avrupa'da sığınma hakkı için başvuruda bulundu.²² 1984'te PKK, yani Partiya Kar-

19. 1923 Lozan Antlaşması'na göre ne Kürtler ne de Yezidiler azınlık sayılıyordu. Bu nedenle özel haklar da elde edememişler, doğrudan doğruya Türk olarak kabul edilmişlerdi. Lozan Barış Konferansı-Tutanak ve Belgeler, 1923.

20. Anadolu'daki çeşitli dini ve etnik toplulukların Misak-ı Milli sınırları içinde ve cumhuriyetle birlikte yaşadıkları uluslaşma süreci, bu toplulukları Sünni Müslümanlıkta birleştirmiştir. Sünnilik Türk ulusunun bağlayıcı unsuru olarak işlev görmektedir. Türk-İslam sentezi giderek daha çok, Türk ulusunun kurucu unsuru sayılmaktadır. İslamiyeti de ulusun modern dünya tasavvuruna uygun seküler bir bileşeni olarak anlamak gerekir.

21. Görüştüğüm kişilerden sadece birkaçı İskenderun'daki ağır sanayi tesislerinde çalışmıştı. İçlerinde iki kişi de Türkiye'nin büyük kentlerinde üniversite eğitimi görmüştü.

22. O zaman da bugün olduğu gibi Suriye ve Irak'tan gelip iltica istemiş pek çok Yezidi bulunuyordu. Görüştüklerim arasında bu ülkelerden olanlar hayli fazla.

keren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi) ortaya çıktı ve devlete karşı silahlı mücadeleye girişti. Bu mücadelenin sonucu olarak, bölge çok yakına zamana dek askeri kontrol altına alınamadı.

Devlet sınır bölgelerinde askeri ve idari önlemler aldı. Nisan 1985'te "köy koruculuğu" yasası yürürlüğe girdi. Bu yasa, devlete "sadık" olan yerel Kürt egemen güçlerinin silahlandırılmasını öngörüyordu. O zamandan beri de köy korucuları yönetimin yanında savaşmıştır. Ancak bu arada, kişisel çıkarlar için ya da haritadan tamamiyle silmek amacıyla gayrimüslim azınlıklara ve sadık olmayan Kürt ailelere karşı da silaha başvurulmasına neden olmuştur.

Yezidi, Süryani ve Alevilerin çoğu, "korucu" olarak PKK'ya karşı savaşmayı reddetmişti. Kendilerini "sivil halk" olarak tanımlıyor ve askeri çatışmalara katılmak istemediklerini söylüyorlardı. Böylece doğrudan doğruya devlet düşmanı sayılmaya başladılar.

Pek çok Yezidi kendini pasaport için başvurmak ve ülkeyi en kısa zamanda terk etmek zorunda hissetti. Sahibi oldukları topraklar genellikle tapuya kayıtlı değildi (en azından Mardin ilinde). Dolayısıyla tarlalarına el konulup koruculara devredilmesi zor olmadı. Bunun sonucunda, bölgenin en eski halklarından biri olan Yezidiler, son on yıl içinde yurtlarından edildiler.

Yezidiler Almanya'da

Yezidi toplumunun modernleşmesi, örneğin Alevilerde olduğu gibi piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü, Türkiye'deki bir kentin gecekondu²³ bölgesinde değil de, tam anlamıyla sanayileşmiş ve gelişmiş bir Avrupa ülkesinde başladı.

Elimizde Yezidi nüfusu hakkında güvenilir bilgiler yok; çünkü ne şimdi ne de daha önce, yaşadıkları yerlerde Yezidilerin sayısını saptamaya yönelik sayımlar yapılmış değil. Tahminler birbirinden çok farklı. Almanya'da da, işçi ya da sığınmacı olarak bulunan Yezidilere ilişkin istatistik tutulmuyor.

Özel konumları nedeniyle Yezidiler, Almanya'da çok az örneği

23. Kırdan kente iş bulmak için gelenlerin yasal olmayan yollardan bir çırpıda oluşturduğu basit konutlar olmanın ötesinde, gecekonduya, çeşitli –etnik– grupların modern toplumla temasa geçtikleri mekân olarak da bakılabilir.

bulunan bir statüye sahip: Grup halinde yoğun baskı gören sığınmacı olarak görülmekteler. Gerçekten de Yezidi toplulukları kendi bölgelerinde, özellikle de Türkiye'de yok olmak üzereydiler. Yaşadıkları yerleri kitle halinde terk etmek zorunda kalmışlardı. Bu yüzden Türkiyeli Yezidilerin neredeyse yüzde 99'u sürgünde bulunuyor. En çok Yezidi'nin yaşadığı ülke Almanya, sonra Belçika ve Fransa geliyor.

Çoğu Yezidi, göçmen işçi²⁴ olarak önceden Avrupa'ya gitmiş olan yakınlarının yanına sığınmayı seçmiş. Yezidiler iç evlenmenin çok sıkı uygulandığı bir topluluk olduğu için, geniş bir bölgeye dağılmış olmalarına rağmen, akrabalık ilişkileri yoğun bir ağ oluşturmaktadır. İşte bu ağ evvelce çok az sayıda akrabalarının "konuk işçi" olarak yaşadığı Almanya'ya zincirleme bir şekilde göç etmelerini mümkün kılmıştır. Almanya'nın birçok kentinde hızla Yezidi cemaatlerinin oluşması da bunun bir sonucu.

Göçmen Yezidi kolonilerinin en yoğun bulunduğu yerler Aşağı Saksonya'da Celle bölgesi, Kuzey Ren-Vestfalya'da Emmerich kenti yakınları ve Saarland'dır.

Türkiye'deyse bir Yezidi varlığından söz etmek artık zor. Kalanların sayısı en fazla birkaç yüz kişi. Türkiyeli Yezidilerin geri dönebilecekleri bir vatanları yok artık. Bu durum onları, siyasal koşullar elverişli olduğunda yurtlarına geri dönmeyi, Almanya'da yaşamaya alternatif olarak görebilecek diğer göçmen topluluklardan ayırıyor. Bu yüzden de Yezidiler, çoğulcu Alman toplumunda kendilerine yer edinmeye çalışıyorlar.

Diasporadaki değişimi açıklayabilmek ve bugünkü durumu betimleyebilmek için, bundan sonraki bölümde Yezidilerin toplumsal yapısı ve kültürel yaşamını kısaca ele alacağım.

Kırsal bölgelerdeki Yezidilerin yaşamında dinin rolü son derece büyüktü. Bireyle toplum arasındaki ilişkiler ve mümkün toplumsal davranış biçimleri önceden saptanmıştı. Bireyin hem Yezidi toplumu içindeki hem de başka toplumlar karşısındaki hareket alanı, toplumsal yapılar, kültürel değerler ve dini yönelimlerin ayrılmaz birliği tarafından belirleniyordu.

24. Mardin'den çok Batman Beşirli Yezidiler söz konusudur.

Yezidilerin özel konumu her şeyden önce dinlerinden kaynaklanmaktadır. Öyle kolayca sınıflandırılabilen dinlerden değildir onlarınki. Komşuları tarafından mundar ve tehlikeli²⁵ sayılıp dışlanmaları biraz da bundandır. Kendi yurtlarındaki komşularıyla (Sünni Müslüman ve Hristiyan mezhepleri) sadece inançları değil, din anlayışları da temelden farklıdır.

Yezidiler, büyük saygı duydukları Melek Tavus (Taus-u Melek)²⁶, Müslüman ve Hristiyanlar tarafından kovulmuş meleklerle, yani Şeytan'la bir tutulduğundan, özellikle Müslümanlar tarafından şeytanperest (şeytana tapan) olarak görülüp lanetlenmişlerdir.

Hristiyan komşularıyla ise belli bir hoşgörü ve dayanışma geliştirebilmiştir, çünkü her iki grup da sık sık dışlanıp benzer müşkül durumlara düşmektedir. Mevcut siyasi koşullar, aralarındaki çatışma potansiyelinin aşılmasını sağlamıştır.

Yezidiliğin sistematik bir yapıya sahip olduğu söylenemez; cemaat mensupları açısından önemli olan uygulanabilirliktir. Dolayısıyla bir Yezidi'nin algılama tarzında keskin ve net hatlara pek yer yoktur; kimliğini sürdürebilmesi de değişme ve uyum sağlama yeteneği sayesinde. Yani Yezidileri Yezidi yapan özellik, olduğu gibi kalmakta direnen katı bir kültürde aranamaz.

Yezidiliğin kökeni ve kurucusu bilinmiyor. Çoğu zaman İran'daki Zerdüşti dini²⁷, Manicilik²⁸, Hristiyanlık, tasavvuf gibi hem şimdiki hem de geçmişte kalmış din ve inanışlara ait birçok öğeyi barındıran bir tür senkretizm (bağdaştırmacılık) olarak görülen bir din söz konusudur.²⁹ Yani komşu topluluklara ait bazı inanış ve âdetler, Yezidiliğin özü yitirilmeden devralınmıştır ve bu öz, başka bir bağlamda sürdürülmektedir.

Yezidi dinini araştıran dinbilimciler arasında, bu dinin kökeni hakkında fikir birliği oluşabilmiş değildir. Yezidi sözcüğünün etimolojisi de tartışma konusudur. Bazı yazarlar Yezidileri tasavvufun bir kolu sayarken, bazıları da I. Yezid'in³⁰ taraftarları olarak gö-

25. Douglas, 1922. 26. Kuş şeklinde tasvir edilir.

27. M.Ö. 6. yüzyılda İranlı Zerdüşti'nin kurduğu inanç sistemi.

28. M.Ö. 3. yüzyılda İran'da Mani'nin kurduğu düalist dinsel hareket.

29. Bkz. dipnot 44. 30. Bkz. İkinci Bölüm.

rür. Bazen de Yezidiliğin kökeni Nesturilerde³¹ ya da Zerdüş'te³² aranır.

Bu tür hipotezler hiçbir Yezidi'yi yolundan alıkoyamamıştır: Göç koşulları altında Yezidilerin tavırları, politik ittifakları, tasavvurlarına ya da kişisel eğilimlere bağlı olarak değişmektedir. Başka bir deyişle, Yezidilerin tarihi ve kökeni üzerine her defasında yeni görüşler ortaya atılır, geçmiş bugünden hareketle, duruma bağlı ve gelecek için konan hedeflere uygun bir şekilde yeniden inşa edilir. Örneğin politik durumdaki bir değişiklik ya da birinin kişisel deneyimi, yeni bir yoruma vesile olabilmektedir.

Yezidi dini, kurallar, yasaklar, buyruklar, ritüeller, anlatılar ve mitlerden oluşmuştur ve bunların bir kısmı iki kutsal metinde³³ toplanmış durumdadır. Yezidiler arasında bu kutsal kitapların hakiği olmadığını düşünenler de vardır.³⁴ Zaten Yezidi dini büyük ölçüde şifahi olarak aktarılan bilgilere dayanır; yazılı kaynakların uygulamada pek bir rolü yoktur. Yazıya dökülmüş geleneklere kıyasla Yezidilerin kendi tarihlerini çok daha esnek bir şekilde yorumlayabilmeleri de herhalde bu yüzdendir.

Yezidi toplumu oldukça karmaşık ve hiyerarşik bir tarzda örgütlenmiştir. Din büyüklerinden oluşan kastlar³⁵ (şeyhler ve pirler)

31. Guest, 1987, s. 15-72. 32. Eliade, 1994.

33. Metinlerden biri *Kitab al-Cilwa'dır* ("Vahiy Kitabı"); Şeyh Adi (bkz. İkinci Bölüm) tarafından Şeyh Fahreddin'e yazındığı söylenir. *Maşaf reş* (Kara Kitap) adlı diğer metnin yazarının ise Şeyh Hasan el Basri (MS 642-728) olduğu kabul edilir. Bu kitaplarda dünyanın kuruluşu hakkında mitler, bağlayıcı yasalar, tabular ve kaçınılması gereken davranışlar yer almaktadır. Ancak metinlerin değişik baskıları arasında önemli farklar da vardır. Orijinal metnin kaybolduğu sanılmaktadır. Şifreli bir şekilde yazılmış olan bu metnin bir kopyası Viyana'da, eski İmparatorluk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Kitaplardan ilki Yezidilere özgü şifreli yazıyla kaleme alınmış olmalıdır, ama mevcut kopyaları Arapçadır. İkincinin dili ise bir Kürt lehçesidir (Mukti Kürtçesi). Eskiden kutsal kitaplara ilgilenmek, din büyüklerinin yer aldığı kasta ait bir ayrıcalıktı. Şimdi artık bu metinler herkese açık Yezidi dergilerinde de basılıyor.

34. Bunu söylerken başlıca dayanağım, Şeyh Cengizhan'la yaptığım görüşme. Suriyeli Şeyh Sin'in soyundan gelen Cengizhan, Almanya'da sosyoloji okumuş. Söz geçen iki kutsal metnin aslında Yezidilere ait olmadığını, kimi tacirlerin ve komşu köylerde yaşayanların gözlemleri sonucu kaleme alındıklarını savunuyor. Cengizhan'a göre Yezidiler kendi kitaplarını yabancı bir dilde ya da kullanmadıkları bir Kürt lehçesiyle yazmış olamaz. Oysa *Vahiy Kitabı* Arapça, *Kara Kitap* ise Mukti Kürtçesiyle yazılmış; demek ki orijinal Yezidi metinleri kaybolmuştur.

35. Burada kullanılan kast kavramı Hinduizm sistemindekinden biraz farklı bir anlam taşır. Örneğin, Yezidilerde farklı kasttan olanlarla temas yasaklı bulunmaz. Kastlar daha çok evlenme grupları olarak anlaşılabilir, ama kendi içlerinde sıkı bir hi-

ile müritler, toplumun iki ana tabakasıdır. Bu kastlar da kendi içlerinde kalıtıma göre belirlenmiş, iç evlenme kuralının sıkı sıkıya uygulandığı kalıtsal ve hiyerarşik gruplara ayrılır.

Hiyerarşinin en tepesinde yer alan şeyhler, üç soydan gelmez: Adani, Şemsani ve Katani. Yezidiler şeyhlerin doğrudan meleklerden geldiğine ve onların temsilcisi olarak yeryüzüne gönderildiklerine inanmaktadır. Yezidilerin önderi olan *mir*, Katani soyunun bir üyesidir.³⁶ Bu unvan babadan büyük oğula geçer. Mirin görevleri öncelikle dünyevi işler, politik meselelerdir. Geleneğe göre mirler, Laliş'teki kutsal merkezden 20-25 kilometre mesafede bulunan Ba'adre'de otururlar.³⁷

Yezidilerin bir de *Baba Şeyh* denilen Şemsani soyundan gelme manevi önderi vardır. *Şeyh Vezir*'i de yine aynı sülale çıkarır. Adani soyundan seçilen iki *peşiman*³⁸ ise Yezidi toplumunda büyük itibar sahibidir. Bu yapılanma sayesinde iktidar, şeyh soyları arasında yaklaşık eşit şekilde dağılmış olmaktadır; ama yine de son sözü mir söyler. Dünyevi iktidarın bu paylaşımı aynı zamanda Tanrısal güçlerin yeryüzündeki iktidar dağılımını da simgelemektedir.

Hiyerarşide şeyhlerden sonra ikinci sırayı pirler kasti alır. Pir şeyhin işlerine yardım eder ve şeyh olmadığında onun görevlerini üstlenir. Pirler dört ana grupta toplanmış, bu gruplar da kendi içlerinde alt gruplara bölünmüştür. Birkaç istisna dışında pir ailelerinin aralarında evlilik yapmalarına izin vardır.

Pirler aynı zamanda belli bir şeyhin müritleridir, ayrıca kendi müritleri de vardır. Her Yezidi, hem bir şeyhin hem de bir pirin mürididir. Müritler üçüncü evlilik grubunu oluşturur.

Yezidilerin oturduğu bölgeler mahallelere ayrılmıştır; her mahalle önemli soylardan birine bağlıdır. Katliamlar, misyonerlik faaliyetleri, zorlama yoluyla asimilasyon ve kovulma (sürgün) sonu-

yerarşik düzen de mevcuttur. Kast terimi de bu dikey düzenlemeyi dolaylı olarak ifade etmektedir.

36. Mir'in Katani ailelerinden bir kişi olması yeni bir durumdur. Eskiden mirler Şeyh Sin'in soyundan çıkıyordu. Cengizhan'ın anlattığına göre 200 yıl önce Şeyh Şems klanı egemenliği devralmak istemiş, çıkan savaşta her iki taraf da zayıf düşmüştü. Mir çıkarma yetkisi de bu durumdan yararlanan Katanilerin eline geçti.

37. Bugün artık mirler daha çok Musul ve Bağdat'ta ikamet etmekte, önemli bayram günlerinde ya da gerekli olduğunda Laliş ve Ba'adre'ye gitmektedir.

38. Kürtçe "Yol gösterici" anlamında.

cu nüfusları iyice azalmadan önce müritler, aşiretler halinde örgütlenmişti. Her aşirette birçok soy yer alıyordu. Artık bu örgütlenme tarzı neredeyse tamamen ortadan silinmiştir. Bugün en önemli birliktelik biçimi, bir *bavik*'e dahil olmaktır.³⁹

Başlı başına bir grup oluşturan *kavallar* da yakın zamana kadar sadece kendi aralarında evlenirlerdi. Artık başka müritlerle evlenmelerine izin vardır, ama hemen hepsi iç evlilik pratiğini sürdürmektedir. *Başik* ve *Bahzan* köylerinden belli ailelerin mensupları olan kavalların işi dini şiirler, ilahiler, dualar okumak, öyküler anlatmak ve kutsal çalgılar sayılan *def* ve *şibab*'la müzik yapmaktır. Yanlarında Melek Tavus'un metalden yapılma sembolüyle (*sancak*) birlikte her yıl Yezidi köylerini ziyaret edip dini törenleri yönetmeleri gerekmektedir. Bu arada sancak için bağış (*xêr*) toplarlar. Aynı zamanda, köylere yaptıkları düzenli ziyaretlerde *qewal* adı verilen şiirleri okumakla, sözlü geleneğin aktarılmasını da sağlamış olurlar. Hiçbir yerde yazılı olmayan bu sözlü bilgiler, Yezidiliğin temel kaynağını oluşturmaktadır.

Yezidilerde iki de tarikat vardır. Bunlardan biri *fakirler*'dir. Kastlardakinin tersine, *fakir* statüsü kalıtımsal olarak tanımlanmamıştır; doğumla değil de, kabul edilme yollarından geçerek ediniilir. Bu tarikata şeyhler, pirlar ve müritler girebilmektedir. Bir fakirin bu unvanı alabilmesi için, önce tarikatının bütün öğrenim aşamalarını geçmiş olması gereklidir. Genellikle babalar oğullarını eğiterek fakir olmaya hazırlar. Bir tür çilecilik hayatı sürdüren fakirlerin hepsi de dini konularda geniş bilgi sahibidir.

Diğer tarikata ise *koçak* adı verilmiştir. Koçakların mucizeler gösterdiğine ve gelecekte haber verebildiğine inanılır. Çünkü transa geçip Melek Tavus'la ya da diğer meleklerle doğrudan temas kurabilmektedirler. Koçaklar da Laliş yakınlarında yaşamaktadır.

Bir de kadın tarikatı vardır. Çilecilik hayatı sürmek isteyen dul-lar, boşanmış kadınlar ya da bakirelerden oluşan üyelerine *fahra* denmektedir. Fahralar, Laliş'te yaşamakta ve bu kutsal yere hizmet etmektedirler.

39. Kürtçe baba anlamındaki *bav* sözcüğünden türetilen *bavik* kavramı "aynı baba soyundan gelme" anlamında kullanılıyor. Bavikler de kendi içlerinde *ma/lara* (Kürtçe ev, aile anlamında) ayrılmakta. Krş.: van Bruinessen, 1992, s. 50-122.

Yezidilerin en yüksek manevi organı, bir tür yaşlılar heyeti olan *Meclis-i Ruhani*'dir. Yıl boyunca birçok kez toplanıp Yezidi topluluğunun dünyevi ve manevi meselelerini görüşmektedir.⁴⁰ Bu kurul Yezidilerin yasama organıdır; aldığı kararlar herkes için bağlayıcıdır. Yasakları kaldırabilir ya da yeni buyruklar çıkarabilir.

Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde büyük bir rol oynayan iki kurum, "kurgusal akrabalık"la ilişkilidir ve bu yüzden enstet tabusunu da içermektedir: *kirfıv* (kirvelik, hamilik) ve *braye axerete* (ahret kardeşliği). İlki, Yezidilerin Yezidi olmayan komşularıyla ilişkilerini düzenleyerek yabancı bir çevrede korunma sağlar. Diğeri ise toplumsal denetimle ilgili, unvan sahiplerinin keyfi güç uygulamasının önünde bir engel oluşturur.

Vol Ayrımı

Yezidi toplumunun eski yapısı, diaspora koşullarında giderek çözülmektedir. Küreselleşme ile partikülerleşme karşıtlığının gerilimli ortamındaki⁴¹ Yezidiler, kentsel toplum biçimlerine uyum sağlamaya çalışmaktadır. Her ne kadar küresel düzeyde yaygınlaşmış bulunan normlar ulusal ya da bölgesel normları giderek yumuşatıyor, etkiliyor ve kendine göre biçimlendiriyor olsa da, normların özgün tonlama ve yorumları da kuvvetle vurgulanmaktadır.

Şu anda Yezidi toplumu bir eşiğe⁴² gelmiş bulunmaktadır.

Bunu hem bir evre/süreç hem de bir durum olarak anlamamız gerekir: Yaşanan sürekli değişimler, geçiş döneminin tipik bir özelliğini oluşturmaktadır; ama bir yandan da eşikte olma halini –görece belirgin bir şekilde yapılanmış ve kalıcı bir toplumsal düzen getirmese de– kendine özgü normları ve ölçüleri bulunan bir durum olarak görmek mümkündür.

"Eşik evresi"nde özne –ister bireysel olsun, ister kolektif– bu-

40. Bu kurulun üyeleri şunlardır: mir, baba şeyh, şeyh vezir, her iki peşiman, nakip, baba gavan, kavalların başı, baba çavuş ve Şeyh Adı mabedinin bekçisi.

41. Farklı kültürlerin aynışması ve standartlaşması olarak küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu, kolektif özbilince sahip çeşitli grupların farklılaşma ve partikülerleşmesidir. Küreselleşme ve partikülerleşme diyalektiği çerçevesinde partikülerleşme, küresel ekonomik, siyasi ve ahlaki ilkelerin yerel yorumu olarak anlaşılmalıdır.

42. Tümer, 1984, s. 94-128.

lanıklık ve belirsizlik içinde bulunur. Geçiş dönemi tamamlandı-ğında ise yeniden dengeli bir duruma kavuşur ve görece açık şekilde tanımlanmış, toplumsal yapıya bağlı hak ve görevlere sahip olur. Davranışlarını yeni oluşan normlara ve ahlak ölçülerine göre ayarlaması beklenir kendisinden. Bir durumdan diğerine geçiş sürecinde yaşanan ara aşamada ise karşıtlıklar özellikle keskinleşir. O zamana kadar geçerli olan yapılar netliğini kaybetmiş, yenileri ise henüz tam şekillenememiştir.

Diğer bütün topluluklar gibi Yezidi toplumu da güç ilişkileriyle örülüdür. Ve bu ilişkiler Yezidiler arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkileri belirlemektedir.

Ayrıca Yezidi toplumunun diaspora koşullarında yaşamakta olduğu, çözülmeyi ve yeniden oluşumu içeren çok katmanlı değişim sürecinin ardında da, kendilerini kabul etmiş ülkedeki toplumla bütünleşme süreci yatmaktadır. Yaşadıkları dönüşüm bu yeni çevrenin ölçülerine göre şekillenmektedir.

Adorno, modern toplumun "bir noktadan itibaren bütünleşmeyi en uzak sınırlarına kadar götürme (...) ama aynı zamanda farklılaşmaya ket vurma eğilimi"⁴³ gösterdiğini söyler. Yezidi toplumunun egemen toplumu etkileyip yeni bir senteze ulaşma şansı yoktur. Eşitsiz değiş tokuş şartlarında bütünleşme-farklılaşma sürecinin iç hareketliliği de tek yönlü bir gelişime yol açabilir. İlişki bu denli denge-siz olunca da, karşılıklı soğurma ve direnme süreci çıkar ortaya.

Bu durumda Yezidi toplumu kendini karşılaştığı toplumun norm ve değerlerine göre yönlendirmekte, ama bir yandan da özgünlüğünü yitirmemeye çalışmaktadır. Yezidilerin yeni kimlik ve yeni hareket alanı edinme girişiminin çerçevesi, gidilen ülkedeki toplumsal, kültürel ve politik koşullarla olan bu karşılaşma tarafından çizilmiştir. Değişim bağlamında kendilerini nasıl nitelendirecekleri, nasıl bir toplumsal yapı oluşturacakları ve Yezidi dininin yeniden formüle ediliş tarzı, bu çerçevede sürdürülen bir tür hesaplaşmanın etkisi altındadır. Ama bir yandan da, Yezidilerin mevcut sistem tarafından mutlak şekilde soğurulmaya gösterdiği direnç, aynı sürecin diğer ayırt edici özelliğidir.

Yezidilerin içinde bulunduğu "eşikte olma" durumu, sadece her

şeyi birbirine benzetme eğilimindeki bir gelişmiş sanayi toplumuyla karşı karşıya kalan geleneksel bir toplumun çözülüşünü göstermez, onları kabul eden söz konusu toplumun normlarına, değerlerine, düşünüş tarzlarına ve güç ilişkilerine de ışık tutar.

C. Colpe'nin geliştirdiği ölçülerden⁴⁴ hareket ederek, Yezidilerin sinkretik (senkretist-bağdaştırmacı) bir dini topluluk olduğunu söyleyebiliriz. Bu tip toplulukların ortak bir özelliği, dini statü grupları arasında yapılan ayırmadır: meşruiyeti kalıtıma dayanan ruhban kesim ve onlara tabi olan topluluğun sıradan üyeleri. Tehlike durumunda toplumsal ve dini kimliğini gizleme (takiye) uygulaması da bu gibi topluluklarda sıkça görülür. Oldukça esoterik (batını) ve sıkı sıkıya endogam (içten evlenme kuralına uyan) topluluklardır bunlar.

Evvelce esoterik-sinkretik bir tarikat olarak kabul edilen bir topluluk, iltica ettikten sonra içinde bulunduğu yeni koşullar altında, kendini dışa dönük eksoterik (zahiri) bir mezhebe dönüştürür. Dini öğretinin bütünleştirilmesi, sistemleştirilmesi ve rasyonelleştirilmesi, bu sürecin tipik özelliğidir. Buna, iç evlilikten dış evliliğe ve ahlaki-dini kimliğin gizli tutulmasından açığa vurulmasına doğru eğilim değişiklikleri eşlik eder. Hatta artık başkalarının Yezidiliğe girmesine izin verilmesi bile tartışılmaya başlamıştır. Bu gelişme bağlamında sınır çizme işlemleri, toplumun kendi içinde yeniden yapılanması, eğitim ve cemaatteki çeşitli konumların ağırlığının belirlenmesi arasındaki karşılıklı ilişkiler gündeme gelmektedir.

Eşik durumunda konum ve statülerin önem sırasının değişikliği uğraması mümkündür. Sıradan bir Yezidi'nin (müridin) bireysel kararlar almasına ve Yezidi dini ya da grubunun toplumsal ve siyasi yaşamı hakkında görüş ve tasavvurlara sahip olmasına geleneksel toplumda hemen hiç izin verilmezdi; oysa şimdi bunlar, Yezidilerin kolektif bir dünya görüşü geliştirmesi için yapılmış öneriler olarak önemli bir rol oynamaya adaydır. Artık bir mürit de dini meselelerle ilgili fikir belirtebilmekte ve nasıl bir Yezidilik tasarladığını dile getirebilmektedir.

Bireyin grupla olan ilişkisi, gelineen ülkede karşılaştığı gerekliliklerle nasıl başa çıktığına bağlı olarak değişmektedir. Bu şekilde

grup içinde gündeme gelen tartışmalar da bireyi etkileyen diğer bir etken oluşturmaktadır.

Herhangi bir Yezidi'nin böyle bir tartışmada alacağı tavır, diğer şeylerin yanı sıra, Almanya'ya ne zaman ve nasıl geldiğine (mülteci olarak mı yoksa işçi olarak mı), memleketinin (geldiği yörenin) neresi olduğuna, temasa geçtiği ilk kişilerin kimler olduğuna vb. bağlıdır.

Tartışmaların seyrini belirleyen başlıca iki konu şudur: İltica etme süreci ve bu bağlamda Batı'da geçerli olan dini ve teolojik sınıflandırma ölçütleri; ve Yezidiliğin Kürt milliyetçiliği çerçevesinde ya da tersine Kürtlerle farklılıkları belirtilerek tanımlanması.

Yezidi toplumunun geleneksel yapılarının çözülme süreci, bu iki büyük tartışma bağlamına oturtulmalıdır. Bu bağlam aynı zamanda, Yezidilerin Müslümanlık ve Hristiyanlık ile Batı toplumuna yönelttikleri eleştirilerin de arka planını oluşturur.

Böyle bir süreçte geçmişin keşfedilmesi, bir yandan geleneklerin bugünkü bakış açısıyla ve tercih edilen tasarım ışığında yeniden değerlendirilmesi anlamına da gelir (bkz. Dördüncü Bölüm).

Diasporada edinilen deneyimlerle Yezidi grubu içinde ve kişilerde, farklı seçenekler sunan değişken dünya tasavvurları ortaya çıkmaktadır. Eski yapılardan uzaklaşma süreci henüz tamamlanmadığından, bu evre tek tek kişilere daha esnek bir ortam ve bakış açısını hızla değiştirmek için bir fırsat sağlamaktadır. Geçerli anlayışlardan uzaklaşma veya sapmalar artık hoşgörülle karşılanabilmektedir; eskiden olduğu gibi cemaatten ihraç edilmeyeyle sonuçlanması gerekmemektedir. İlk kuşak müritler ve ruhban kastı, diasporada bireyle toplum arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesi gerektiğinin farkındadır: Bireyselleşme sürecine girmiş bulunan genç Yezidileri asimilasyon sonucu yitirmemek gerekmektedir; bu yüzden de birey, topluluğun bir üyesi olarak kabul edilebilmek için kişisel çıkar ve arzularını mutlaka kolektif çıkarla özdeşleştirmek zorunda kalmamalıdır.

Çeşitli düzeylerin (dini, kültürel, toplumsal) yukarıda betimlenen birliği de giderek çözülmekte, aralarındaki bağlar da zayıflamaktadır. Dolayısıyla artık toplumsal, dini ve kültürel yaşamı, bütünselliğe sahip bir bağlama oturtmak gerekli değildir. Yezidi olmak da mutlaka "inançlı" ya da "dindar" olmak anlamına gelme-

mektedir. Aidiyet, Yezidi kültürüne bağlı olmak şeklinde anlaşılabilceği gibi, bireyle grubun ilişkisini sadece toplumsal alanla sınırlandırmak da mümkündür.

Toplumsal, politik ve ekonomik seçenekler, yeni hareket imkânları ve kimlik tanımı, Yezidi toplumunda sık sık tartışılan konulardır. Bu arada ciddi anlaşmazlıklara düşıldüğü de olmaktadır. Her Yezidi kendini faal bir özne olarak anladığı için, farklı bir görüşe sahip olabilmekte ve bunda kolektif dünya görüşünü etkilemenin bir olanağını görmektedir. Yezidi toplumunun kendini tanımlayışı ve örgütlenişi, kuracağı yeni ittifaklar ve dinde yapılacak reform gibi temel konuların sık sık tartışılıyor olması bunun bir sonucudur. Bir bireyin değişim sürecini ne şekilde etkileyeceği sadece eski düzende sahip olduğu statüye değil, biraz da şimdi yaşadığı toplumdaki yerine bağlıdır.

Yabancılarla olan yaklaşım da Yezidiler anayurtlarındayken farklı olmuştur. Yezidi kimliği dini kimliğe göre tanımlanmış, içerişi ve dışarısi arasındaki sınır buna göre çizilmişti. Kesin sınırlar olmuştur bunlar, hareket imkânları da önceden belirlenmişti. Yezidilerin Müslüman ve Hristiyan komşularıyla ilişkileri İslam hukuku tarafından hiyerarşik bir şekilde düzenlenmişti. Bu sistemde hiyerarşinin en alt basamağında yer almışlardı. Dini açıdan dışlanma, toplumsal ve politik bir tecridi de beraberinde getirmişti. Bu yüzden Yezidilerin ne topluluk ne de birey olarak temsil edilme olanakları bulunmuştu.

Yeni ülkenin sınırları içinde ise, Yezidilerin, karşılarındaki toplumun özelliklerini dikkate alarak ona eklenmesi gerekmektedir. Bu hem özne hem de grup için geçerlidir. Yeni yerler edinir, kendi öznelerini yeniden oluştururken, "yabancı"yı yeniden tanımamak ve buna uygun stratejiler geliştirmek zorundadır Yezidiler. Ama "öteki"ne uygulanabilen saf bir kategori yoktur ve "yabancı" da durağan bir kategori değildir. Bu yüzden, çevreyle ilişkiler artık sadece *kirîv* gibi kurumlar üzerinden düzenlenememektedir. Yezidiler üzerindeki toplumsal denetim de geleneksel kurumlar aracılığıyla sağlanamamaktadır. "Rahipler kasti" ile diğer nüfus arasında, "kurgusal akrabalık kategorileri" aracılığıyla oluşturulan ikili karşıtlıklar şeklindeki ilişki giderek zayıflamaktadır. Grubun ve öznelerin temsili, duruma bağlı olarak değişebilmekte ve grup ya da ki-

şilerin konumuna göre belirlenmektedir.

İçinde yer aldığı sosyal ağı bavik ilişkileri üzerinden oluşturan Yezidiler oldukça fazladır. Çatışma durumlarında bir bavike ait olma gündeme gelip belirleyici bir rol oynayabilir. Diasporada bavik ilişkilerinin sosyal dayanışmanın birimi haline gelmiş olması, mürit-şeyh ve mürit-pir ilişkilerinin eski önemini kaybettiğini göstermektedir. Oldukça karmaşık yapıdaki eski ilişkileri Almanya ortamında sürdürme olanağı yoktur.⁴⁵

Bu nedenle pratik bir yola başvurulmuştur: Gerekli törenler Almanya'daki şeyh ve pirlere tarafından yönetilmektedir. Onlar olmadığına bu görevi ya müritler üstlenir ya da tören hiç yapılmaz.

Kürt bölgelerinde bulunan bir meclisin, ileri kapitalizm aşamasındaki çok gelişmiş bir toplumsal ortamda ortaya çıkan ihtiyaçlara çözüm getirmesi pek beklenemez.⁴⁶

Yezidiler hiçbir yerde çoğunluk değildirler. Hep geri dönme şansı bulunmayan bir azınlık durumunda olmuşlardır. Yeni çevrelerdeki yalıtık konumdan sıyrılmak, daha geniş bir bütünün tamamlayıcı bir parçası haline gelmek istemektedirler. "Modern" olanları, yeni "hayali cemaatler"⁴⁷ ya da "inanılan topluluklar"⁴⁸ kurmakla meşguller. Avrupa'da içe kapalı olma özelliklerini ciddi ölçüde değişikliğe uğratmak zorunda kalmıştır Yezidiler. Ama bir yandan da kimliklerini yeniden inşa etme olanağına sahip olmuşlardır.

45. Bunun üzücü bir örneği, sürgünde, aynı köyden çeşitli bavikler arasında yeniden canlanmış olan kan davasıdır. Araştırma sonucunda sanırım şunu söyleyebiliriz: Yezidilerin evlenme stratejileri sadece kendi aralarındaki endogamiye dayanmakta, aynı zamanda baviklerin içinde de sınırlanmaktadır. Aslında eksogam (dıştan evlenme kuralına tabi) olan bu gruplarda, evliliklerin aynı bavik içinde kalınarak yapılması çok sık görülen bir durumdur. Çünkü paralel ve çapraz yeğen evlilikleri tercih edilmektedir. Bu yüzden zaten köylerindeyken de bavikler arasında evlilik yoluyla oluşmuş akrabalık çok olmamıştır. Dolayısıyla eski düşmanlıklar göçten sonra yeniden gündeme gelebilmiştir.

46. Yezidi toplumunun kendi bağımsız varlığını koruyabilmesi için meclisin diasporada yerleşmesi gerektiğini savunular oldukça fazladır. Yezidi meclisinin bir merci olarak diaspora koşullarında yenilenmesi mümkün olmazsa, Yezidiliği sürdürmeye de pek olanak kalmayacağı düşünülmektedir.

47. Anderson, 1983. 48. Weber, 1984.

Kava efsanesini tasvir eden bir duvar resmi. Bielefeld'deki Yazidi Evi (Mala Êzidiya), 2001. Efsaneye göre Kava, Kürtleri Kral Dekok'un zulmünden kurtarıp özgürlük  te ini yakmı tı. Bu  te  Nevroz'un sembolü olarak kabul edilir. Resimde Yazidilerin ocak ayında dünyadaki canlanı ı kutlamak için düzenlediği t rene de yer verilmiştir.

Hannover, 2000. Hannover Üniversitesi tarafından düzenlenen Yezidi Kongresi'ni (28-30 Ocak) ziyaret amacıyla Irak'taki Lalış-i Nurhani'den gelen Ruhani Meclisi üyeleri.

Dini Bilinçte Değişim

Yezidilik ve Yezidi Mitleri

"Tanrı dünyanın sadece yaratıcısıdır, sürdürücüsü değil. Aktif değildir, dünyayla ilgilenmez. Tanrısal iradenin faal icra organı Melek Tavus'tur ve ruh göçü yoluyla Tanrısalığa yükselmiş olan Şeyh Hadi onunla bir olmuş görünmektedir: Melek Tavus, Tanrı'nın alter egosudur. Tanrı'yla birdir, ayrılmamacasına bütünleşmiştir onunla. Buraya kadar Yezidilik tektanncıdır; ama aynı zamanda tanrısal ve yarı-tanrısal varlıklara, Tanrı ile İnsan arasında bulunan ara unsurlara da yer vardır. Melek Tavus iyi bir Tanrı'dır. Efsaneye göre, gözden düşmüş bir melek olduğu kabul edilir; pişman olduğu için bağışlanmıştır yeniden. Yezidilerin cehenneme inanmadığı bellidir, bildiğimiz anlamda şeytana da, kötülük ilkesinin vücut bulması demek olan cehennem cezasına da inanmazlar. Kötü inkâr edilir. Belli bir cehennem var olmadığı görüşüne, sürekli yeniden doğuş sayesinde basamaklı bir arınmayı mümkün kılan ruh göçü inancı tekabül eder."⁴⁹

Menzel, Yezidilerin dinini böyle anlatır.

"Kara Kitap"⁵⁰ta Tanrı'nın kendi en değerli cevherinden beyaz bir inci ve *Anfar* adlı kuşu yarattığı yazılıdır. Tanrı inciyi kuşun sırtına koydu ve incinin üstünde kırk bin yıl geçirdi. Sonra yedi günde yedi melek yarattı. Pazar günü yarattığı ilk meleğe *Azazil* adını verdi. İşte bu, Melek Tavus'tur. Onu en yüce melek yapmıştı Tanrı. Sonra yedi göğe şekil verdi, Yeryüzü'nü, Güneş'i ve Ay'ı yarattı. İnsanları, hayvanları, kuşları, canavarları yaratıp pelerininin kıvrımlarına yerleştirdi. Sonunda, yanında melekleriyle oturduğu inciden

49. Menzel, 1941, s. 806 ve devamı.

50. Bu kozmogoniye Guesst'ten aktardım: Ek Bölüm I, "Kutsal Kitaplar ve Şeyh Hadi'nin ilahisi", s. 199.

kalktı. Ona öyle bir bağırdı ki, inci dört parçaya bölündü, her taraftan sular fışkırdı. Dünya uçurumları olmayan bir küre şeklinde kurulmuştu. Tanrı sonra da *Jibtra'il*'i (Cebrael) yarattı bir kuş suretinde. Dünyanın dört bucağını ellerine teslim edip gönderdi yanından. Bir gemi yapıp otuz yıl da onun içinde geçirdi. Sonunda Laliş'e gelip orada kaldı. Dünyaya bağırdı yüksek sesle, deniz karaya dönuştü, Dünya da yeryüzü oldu ve sallanmaya devam etti.

Meleği Jibtra'il'e incinin iki parçasını almasını buyurdu. Birini yerin altına koydu, öbürünü de cennetin kapısına getirdi. Tanrı şöyle konuştu: "Adem ile Havva'yı yaratıp insan yapacağım. Onlardan iki soy oluşacak. Biri Adem'in belinden çıkan *Şahid ben Car*. Onun çocukları olan Yezidi halkı, Melek Tavus'un, yani Azazel'in halkı olacak. Sonra Şeyh Hadi bin Musafir'i göndereceğim yeryüzüne, o da Laliş'te kalacak." Bundan sonra Tanrı, Kutsal Ülke'ye inip Cebrael'e dünyanın dört köşesinden toprak getirmesini buyurdu. O da Toprak, Ateş, Hava ve Su'yu getirdi. Tanrı bunlardan İnsan'ı yarattı ve kendi gücünden ruh verdi ona. Sonra da Cebrael'e, onu cennete götürmesini buyurdu.

Aradan yüz yıl geçip Melek Tavus, Tanrı'ya cennette yaşayan Adem'in nasıl çoğalacağını sorduğunda, Tanrı yeryüzünün egemenliğini ve yönetimini Melek Tavus'a verdi. Tanrı pasifleşti, Melek Tavus onun yerine geçti. Bilgi almak için görüştüğüm bazı kişilerin deyişle, onun temsilcisi oldu. Adem ile Havva'yı cennetten sürdü Melek Tavus. Böylece insanların yeryüzündeki hayatı başlamış oldu.

Anlatılar ve kurallar hep aynı malzemeye dayanmakla birlikte, hemen her Yezidi'nin dilinde biraz çeşitlenir. Topluluk mensupları Yezidilik inanışına kendi katkılarını yapmaktadır.

Bu noktada, görüştüğüm kişilerden birinden dinlediğim yaratılış mitosu varyantını aktarmak istiyorum. Söz konusu kişi Yezidilerin "Şeytana tapanlar" diye damgalandığı ve mundar sayıldıkları bölgede yaşıyordu. Yezidiler böyle önyargılara karşı çıkmakla birlikte, onlardan aldıkları bazı terim ve görüşleri dinlediğim öyküye katmışlardı. Bu mitolojik yoruma göre, başlangıçta Tanrı ile Melek Tavus arasında, mevcut Kutsal Kitaplar'da bahsedilmeyen bir çatışma olmuştu. Şöyle bir çatışma:

"Tanrı ruhu bedensiz olarak yarattı. Günün birinde Melek Ta-

vus'a bir avuç dolusu toprak verip ruhlar için bedenler yaratmasını buyurdu. Melek Tavus bu tozdan iki beden meydana getirdi: Adem ile Havva. Cennette yaşıyorlardı. Tanrı Adem'i görüp çok beğendi ve Melek Tavus'a onun önünde eğilip tapınmasını emretti. Melek Tavus yanaşmadı buna, Tanrı'ya dedi ki: 'Nasıl olur da tapınırım Adem'e? Onu Senin bana verdiğin tozdan kendim yarattım; ve Sen de beni kendi ışığından yaratmıştın. Gerçi Adem'in tozunu bizim ışığımızla yoğurdum, ama bu, onun önünde eğilmem için bir neden olamaz. Tanrım benim, Yaratıcım, benim önümde Senin eğildiğini tasavvur bile edemem.' Ama Tanrı buyruğunda diretti, Melek Tavus'u cennetten kovdu, cehenneme gönderdi cezasını çeksin diye.

"Tanrı daha sonra tekrar düşündüğünde, Melek Tavus Adem'e secde etseydi, bunun haksızlık olacağına karar verdi. Onu geri çağırıp itibarını iade etti. Yeniden meleklerin en büyüğü ve dünyanın koruyucusu oldu Melek Tavus. Tanrı aslında onun dünyayı yönetecek yetenek ve kararlılığa sahip olup olmadığını sınamak istemiş, kendisine karşı çıkabilmesinden gurur duymuştu. Melek Tavus da yedi bin yıl süren cezasını çekerken, üzüntü içinde döktüğü göz yaşlarıyla cehennem ateşini söndürmüştü zaten." (Bant kaydı, Berlin 1989.)⁵¹

Dolayısıyla Yezidi inancına göre cehennem artık yoktur. Bu çatışmanın sonunda cezalandırma mekânı sonsuza dek bertaraf edilmiştir. Yezidiler Melek Tavus'un direnişini haklı bulurlar, çünkü bu olay aslında Tanrı'nın yaptığı bir sınavdır ve Melek Tavus bu sınavı başarıyla geçmiştir. Tanrı yarattıklarından kayıtsız şartsız itaat beklemez, ne gökte meleklerden ne de yeryüzünde insanlardan. Yezidiliğe göre insanların cezalandırılması ya da ödüllendirilmesi kendi yaptıklarının bir karşılığıdır ve bu dünyada gerçekleşir.

"Bana fikrimi soracak olursan, bir insanın yeniden doğmasından daha iyi ne olabilir ki? Dünyada ne yaptığımıza bağlı bu. Zaten bizde hayvan olarak doğanın yeri insan olarak doğandan düşük değildir. Ama asıl fark, nasıl bir hayvan ya da nasıl bir insan olarak

51. Mardin'in Nusaybin ilçesine bağlı Biran köyünden Yunus'la (46 yaşında, münit) yapılan görüşme. Biran, Yezidilerin Müslüman Kürtler ve Hristiyan Süryanilerle bir arada yaşadığı bir köy. Yunus 1984'te iltica talebiyle Almanya'ya gelmiş.

yeryüzüne geldiğinde. Çünkü insanın iyisi de var kötüsü de; hayvanın da öyle. Demek ki, aynı dünya senin için cennet de olabilir, cehennem de. Ama fevkalade iyi bir ruh (tabii bilemeyiz kim olduğunu, çiftçi mi, şeyh mi, yoksa ne), belki de bir yıldız olarak doğar yeniden. Semavi yaratıklardan olur, bir daha geri gelmez dünyaya." (Bellek protokolü, Berlin 1990.)⁵²

Bir başkası da bana şunları anlatmıştı:

"Derler ki, bir cehennem, bir de cennet var. Bilmem ki nerede var, ne diye var? Çünkü nasıl olsa bu dünyaya geri geleceğiz. Yalnız, ne olarak geleceğini kimse bilmiyor. Belki de doğum kararı verilene kadar bir yerde beklememiz lazım. Ve belki de öbür dünya, işte o beklediğimiz yer." (Bant kaydı, Berlin 1989.)⁵³

Yezidilerde iblis ve kozmik kötülük kavramları bulunmaz. İslamiyet'teki adıyla Kötü'yü, yani *Şeytan*'ı (Satan, İblis) hiç ağza almazlar. Şeytanın adını anmak Tanrı'ya küfür sayılır ve cemaatten ihraç edilmeye neden olabilir. Hatta "şeytan" sözcüğüne benzeyen kavramları kullanmaktan da kaçınırlar. Örneğin Kirmançide "tarak" anlamına gelen *şa*, *şeh* ve *şamu* sözcüklerinde böyle bir benzerlik duyulmaktadır. Bu kavramların hiçbirisi Yezidiler arasında kullanılmaz, onun yerine "tarak" anlamına gelmek üzere "*dar*" (ağaç, tahta) denir. Yezidilerin yanında "şeytan"dan bahsetmek, ağır bir hakaret yerine geçer. Bilgi kaynağım olan kişilerden biri, neden asla "şeytan" sözcüğünü kullanmadıklarını ya da duymak istemediklerini şöyle anlattı:

"Tanrı dünyayı yarattı, Melek Tavus da onun emriyle Adem ve Havva'yı. Cennette yaşamaya başladı Adem'le Havva. Yeryüzünde ise hiçbir şey yoktu, bomboştu.

"Tanrı yeryüzünde de yaşam olsun istedi. Adem ile Havva yeryüzünde yaşayıp çoğalsalar çok güzel olur, diye düşündü. Bir gün Melek Tavus'u yanına çağırdı, arzusunu anlattı ona. Bu arzuyu gerçek kılmasını buyurdu.

"Melek Tavus durup düşündü. Adem ve Havva'ya buğday verdi yesinler diye. Tahılı yiyince gazdan ve dışkıdan karnları şişti. Ma-

52. Osman, 54 yaşında, mürit, Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Merkan'da doğmuş. İşçi olarak geldiği Almanya'da manavlık yapıyor.

53. Süleyman, 37 yaşında, Kuzey Suriye'den mülteci olarak Almanya'ya gelmiş.

katları olmadığı için büyük sancılar çekti ikisi de. Bu yüzden Melek Tavus'a sövüp saydılar, o bizim hiç ağzımıza almadığımız sözü kullanarak. Tabii yaratıcılarını bile isteye aşağılıyor değillerdi, ama işte öfke gözlerini kararttı, hakaret ettiler. O zaman Melek Tavus yanlarına gelip nasıl rahatlayacaklarını anlattı onlara. Dediği gibi yapıp işaret parmaklarıyla bedenlerinin arka kısmında birer delik açtılar. Artık makatları olduğu ve karınlarını boşalttıkları için, ağrıları geçmişti. Ama cennette yaşama hakkını da kaybetti-ler, çünkü bundan böyle hep bağırsaklarını boşaltmaları gerekecekti. Dışkı kirliydi ne de olsa, cennette yeri yoktu. İşte bu yüzden cennetten dünyaya getirildiler.

"Bağırsak çıkışının açılması sırasında cinsel organlar da yaratılmıştı. Böylece Tanrı'nın bu isteği de yerine gelmiş oldu. Ve dünyada yaşam başladı.

"Kötü söz de işte bu olayla söylendi, yani öyle kötülük prensibiyle bir ilgisi filan yok. Tanrı'nın birinci meleği ve temsilcisine bundan sonra da hakaret etmeyi sürdürmek, küfre girer." (Bant kaydı, Berlin 1990.)⁵⁴

İslamiyet ve Hristiyanlıkta "kovulan melek"in oynadığı rol sorunun yaratmaktadır. Çoğu Yezidi, satan ve şeytan kavramlarının "iyi" ve "kötü" ilkelerini ayırarak ikilik çıkardığı, yani "diateizm"e yol açtığı fikrindedir. Dolayısıyla Yezidilere göre "kovulan melek"i kötü ile özdeşleştirmek, tektanrıcılığa ters düşer.

Tanrı'nın buyruğu olmadan, "kovulan melek" Adem ile Havva'yı baştan çıkaramazdı. Bunu yapabilecek olsa, Tanrı kadar güçlü olurdu. Tanrı ile meleği arasındaki çatışma Tanrı'nın olumlu gücü, meleklerinden birininse olumsuz gücü temsil ettiği şeklinde anlaşılamaz. Tanrı bütün meleklerini kendi özüne, kendi ışığına benzer yaratmıştır. Yezidiler yaratılışın türüm yoluyla olduğuna inanırlar. Her varlığa, hem hayvanlara, hem de bitkilere Tanrısal ışıktan bir pay verilmiştir. İyi ile kötü Tanrı'ya has yaşamın ve kozmik yasanın tamamlayıcı parçalarıdır. Aşılmaz bir uçurumla birbirinden ayrılmış değildir bunlar, birbirlerine bağlıdırlar ve yaratılışın bütünü içinde aralarında organik bir bağlam oluştururlar. Her şey aynı kaynaktan gelir, yaşam, ölüm, her şey; iyi ya da kötü her

şey hep aynı öze sahiptir. Önemli olan, bunun dozudur.

"Soranım sana: Bir damla su ile sel arasında ne fark var? İkisinin de özü aynı değil mi? Bak söyleyeyim, bütün fark dozda. Su olmadan hayat da olamaz. Su olmasa, dünyadaki her şey ölüp gider. Aynı suyun eğer çok fazlası bir araya gelirse, o zaman da sel olur. İnsanlar, hayvanlar hep boğulur selde. Bitkiler, toprak, her şey mahvolur. Yani demek istediğim, her şey bir doz meselesi." (Bant kaydı, Baran, Midyat 1991.)⁵⁵

Akıl Kavramı

Her bireyde Tanrısal ışığın (*nur*) bir parçası bulunur ve bu ancak akıl sayesinde ortaya çıkabilir. Tanrısal özün tezahür etmesi, bireyin özne olarak eylemde bulunmasını mümkün kılar. Her bireyde iyi ve kötü kategorilerinin her ikisi birden vardır. Birey kendi başına karar verebilen, düşünme yeteneğine sahip bir özne olduğundan, seçme ve isteme özgürlüğü sayesinde dünyaya şekil verebilir ve iyi eylemleri kötü eylemlerden ayırabilir. Sonuçta iyi eylemlere götüren şey, "doğru dozlama"dır ne de olsa.

Ama birey ancak topluluk içinde var olabilir. Dolayısıyla eylemleri de bir topluluğun çıkarlarına göre olmalıdır. Öte yandan topluluk da kendi öznesinin çıkarlarına saygı göstermelidir ki onu kaybetmesin. Bireyin ve topluluğun yaşamlarındaki değişiklikler, birbirleriyle ve çevreyle etkileşim halinde gerçekleşir.

Her insan, akıl sahibi olması nedeniyle, yaptıklarından sorumlu tutulabilir. Yezidiler kendi başına var olan olumsuz ve baştan çıkarıcı bir kuvvet olduğunu kabul etmezler. Bir insanın hayatını da önceden belirlenmiş, mukadder bir şey olarak görmezler. Dolayısıyla bir Yezidi'nin kötü davranışı, onun bir kötü güç ya da kötü insan tarafından yolundan saptırıldığı şeklinde açıklanamaz. Kötü bir hareket de nedamet veya tazmin yoluyla düzeltilmiş olmaz ve bağışlanamaz. Verilebilecek en büyük ceza da cemaatten çıkarmadır.

Yezidilerde akıl, insanı diğer yaratıklardan ayıran göstergedir

55. Salim, 34 yaşında, mürit, iltica talebiyle Almanya'da bulunuyor. Kendisiyle görüştüğüm sırada Suriye, Irak ve Türkiye arasında kamyon şoförlüğü yapıyor, Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Baran köyünde oturuyordu.

aynı zamanda. Bütün canlılar gibi insanın da dürtüleri vardır. Ama diğer canlılarda bu dürtülerin doyurulması bilinçli edimlerle değil, içgüdü sayesinde olur. Sadece insanlar, akıllarının yardımıyla dürtülerini anlamlı bir şekilde denetleyebilirler. Cinsel dürtüler özellikle önemlidir, çünkü cinsel davranış dünyanın döngüsel hareketi ve yeniden doğuşun temelini oluşturur. Eğer doğan kimse yoksa, Yezidilere göre bunun anlamı talihsiz ruhların öbür dünyada yeni "giysi"lerini bekliyor olmaları ve bu yüzden acı çekmeleridir.

Dürtüler akla tabi kılınmalıdır, ancak bu şekilde *ahlak* üzerinde temellenen bir toplumsal düzen kurulabilir. Ahlak kavramı akıl kavramıyla yakından ilişkilidir. Ahlaklı hareket aynı zamanda, insanların içgüdüsel olmayan, üzerinde düşünülmüş bir yaşam sürmesi demektir. Ahlağa dayanan bir toplumsal düzen fikri, kozmik düzende insanların korunmasından sorumlu oldukları bir uyumluluk varsayar.

İşte bütün bunlardan dolayı, bireyin cinsel hayatı topluluk tarafından düzenlenmelidir. Kendi arzularını öyle merkeze koymamalıdır birey. Ancak toplumsal görevlerini yerine getirdikten sonra, bir serbest hareket alanı sağlanacaktır kendisine.

Yukarıda belirtildiği gibi, Yezidilikte iyi ve kötü ilkeleri birbirinden koparılmamaktadır. Tamamen kötü ya da tamamen iyi insanlar ve davranışlar da yoktur. Her şey çok anlamlı ve çelişkilidir. Böyle olunca, kötü bir eylemden ortaya olumlu bir şey de çıkabilmektedir. Buna Yezidi mitolojisinden bir örnek vermek istiyorum. Yezidiler doğruca Adem'in oğlu *Şahid ben Car*'ın soyundan geldiklerine inanırlar. O da Adem'in bir küpe dökülen ter damlasından oluşmuştur. Adem bu oğluna büyük hayranlık duyduğu için, hem Havva'dan doğan diğer oğulları, hem de bizzat Havva kıskanırlar onu. Bir ölüm komplosu kurarlar. Ama Melek Tavus'un emriyle dört cin⁵⁶, gece Havva'nın oğullarının ağızlarına tükürür, öyle ki sabah kalktıklarında hepsi farklı bir dil konuşmaya başlar. Birbirleriyle anlaşamayınca da, Şahid ben Car'a karşı hazırladıkları tertibi uygulayamazlar.

Yezidilerin *Mir*'i⁵⁷ ve görüştüğüm diğer bazı kişiler, bu miti şu

56. Cinlerden Kuran'da da birçok kez bahsedilir. Ama cinlere inanma İslamiyetten çok daha eskidir. Arapçada cin sözcüğü "görünmeyen varlık" anlamına gelir.

57. Muaviye bin İsmail el Yezidi, 1990, *Seven*, 1993, s. 101-126.

şekilde yorumlamıştı: Cinler tükürünce, Adem'le Havva'nın oğulları birbirlerini anlayamaz oldular. Bu nedenle, cinlerin yaptığı bir bakıma olumsuz bir eylem. Ama bir yandan da Şahid ben Car hayatı kalmış oldu böylece. Yani bu aynı zamanda olumlu bir eylem. Yezidi anlayışına göre evrende olup biten her şey çok anlamlıdır.

Kült

Hem topluluğun hem de bireyin varoluşundaki süreklilik, kişisel ibadetle oluşturulmaz, öncelikle ritüel ve seremoni deneyimiyle muhafaza edilir.

Görüşüğüm kişiler bana, Yezidilikte gündelik ibadetin çok bireysel olarak uygulandığını anlatmışlardı:

"Cami ya da kilise gibi birlikte dua ettiğimiz bir ibadet yerimiz yok. Genellikle günde iki kez dua ederiz, bir güneş doğuşunda, bir de güneş batışında. Dua ederken yüzümüzü güneşe çevirmemiz gerek. Çünkü güneş, yani 'Şeyh Şems' bizde kutsaldır. Dualarımızı Kürtçe okuyoruz.

"Herkes kendi için ve yalnız başına ibadet eder,⁵⁸ başkalarının bilmesi gerekmez. Bizce herkes kendi için ibadet ettiğine göre, Tanrı'yla ilişkisi de kendi meselesidir. Onun için bizde öyle Müslümanlarda olduğu gibi, kimin ne kadar ibadet ettiğı bilinmez. Adam ibadet ediyor mu etmiyor mu, bizi ilgilendirmez. Tabii bayramlarımızı hep birlikte kutlarız, mesela kasımda Oruç Bayramı, aralık sonunda yeni yıl bayramımız, nisanın ilk haftası Ölüler Günü, filan. Bunlar cemaatimiz için çok önemlidir." (Bellek protokolü, Berlin 1988.)⁵⁹

Yezidi inancının merkezinde kişisel ibadet değil, kült toplantıları ve kurban törenleri bulunur. Kaynakla bağlantıyı sağlayan ve Tanrı'yla olan birliğı hatırlatan kült toplantıları ve ritüeller sürdürülmezse, ahlaki tefekküre dayanan anlamlı bir hayat gerçekleşemez. Yezidi kozmogonisinde Tanrı dünyanın yönetimini, temsilcisi olan Melek Tavus'a ve altı meleğe devretmiştir. Melek Tavus'un seçilmiş evrenin varlığını sürdürebilmesi için gerekli ritüeller yeri-

58. Birçok başka dinde de görüldüğü gibi, Yezidilikte kesinleşmiş ibadet biçimleri bulunmaz.

59. Halit, 53 yaşında, mürit, çoban, Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Gülan köyünden. 1985'te sığınmacı olarak Almanya'ya gelmiş.

ne getirilmelidir.

Yezidi inanışına göre insanlar ve dünya, Tanrısal dünyayla aynı özendir, ama ondan ayrılarak oluşmuş ve kendine yeterli hale gelmişlerdir. Yaratılış, hem kaynaktan geliyor olmak ve onun kudretini taşımak, hem de ondan uzaklaşıp kurtulmaktır.⁶⁰

Gerçi kozmostaki her şey aynı kaynaktan çıkmıştır ve içinde Tanrısal ışığı taşır, ama bu aynı oldukları anlamına gelmez. Hatta melekler bile saf Tanrısal ışığa (nur) sahip değildir. Melekler birer Tanrı değil, Tanrı'nın melekleridir sadece. Bu düşünüşe göre, semavi ve dünyevi varlıklarda Tanrısal ışık farklı derecelerde bulunmaktadır. Kaynağa olan jenealojik/soykütüksel/nesebî bağın uzaklığı, Tanrısal ışığın hem niteliğini hem de niceliğini belirler.

Yezidilerin dini yol göstericileri melekleri temsil eder ve dolaşısıyla Tanrısal varlıkların soyundandır. Kendi kökenlerini açıklayışları da diğer halklardan farklıdır. Yezidi halkı sadece Melek Tavus'un seçilmiş halkı olmakla kalmaz, aynı zamanda Adem ile Havva'nın çocukları olan diğer halklardan farklı olarak Adem'in bir oğlundan, daha doğrusu Adem'in oğlu ile bir *huriden* (huriler de Tanrısal varlıklardır)⁶¹ gelmedir. Kendilerini diğer halklardan ayıran iki özellikleri vardır Yezidilerin: yarı-tanrısaldırlar ve dört kutsal unsurdan (ateş, su, hava, toprak) biri olan kozmosun ateşine sahiptirler. Sıcaklığıyla hayatı mümkün kılan ateş, her şeyi yakıp küle de çevirebilir. Melekler arasında bu unsurun taşıyıcısı Melek Tavus'tur.

"Mitlerde jenealojinin işlevi, kutsal kaynakların gücünü o kaynaklardan çıkmış, onlardan türemiş olana aktarmaktır."⁶² Kaynakla kurulan bu salâh/selamet getirici jenealojik bağ, kült törenleri sayesinde pekiştirilir ve böylece kozmosun devamlılığı güvenceye alınır.

Aradaki mesafeye rağmen ritüeller, Yezidilerin kaynaktaki kudretlerle olan birlikteliğini ve Tanrı (Xwedê-Xuda) ile Melek Tavus arasındaki anlaşmayı hatırlatırlar. Kurban törenleri de kay-

60. Heinrich, 1992.

61. Cennetin bakireleri olan hurilerin, Kuran'da da bahsi geçer. Buradaki bağlamda Yezidilerin bu kavramı kullanması ise daha çok anne tarafından semavi bir kökene sahip olduklarını vurgulamaya yöneliktir.

62. Heinrich, 1992, s.12.

naktaki kudretlerle barış içinde olmayı sağlar.

Böyle bir düşünüş tarzı, bizim alışık olmadığımız bir zaman kavramını gerektirmektedir.

Bu açıdan geçmiş, Yezidiler için bir "tarih" oluşturmaz. Yezidiler kendilerini doğrusal hareketle oluşan bir topluluk olarak görmezler. Batı'daki anlamıyla bir tarih bilincine ve tarihsel düşünüşe sahip değildirler. Kendi geçmişlerini bir kronoloji olarak anlamazlar ve zaman da onlar için doğrusal şekilde ilerlemez. Yezidilerin dairesel hareket eden zaman anlayışına göre önemli olan, dönüşümdür. Dönüşümler, bu yoldan kendi zenginliğini ortaya koyan bir ve aynı varlığın görünüşleridir.

Yezidi inanışına göre evrende olup bitenler belli bir akış ve ritimle sürekli tekrarlanmaktadır. Geleceği garanti altına alan da bu tekrarlanışlardır. İşte bu yüzden daire çok önemli bir sembol olarak kabul edilir.⁶³ Dini törenlerinin birçoğunda tapınaklarının etrafında döner Yezidiler. Yemin ederken de daire işareti yaparlar. İnanışa göre Melek Tavus halkını göstermek için parmağıyla bir daire çizmiş ve demiş ki: "Dairenin içindeki bu halk, benim halkımdır."

Eskiden Yezidilerin düşmanları onlara eziyet etmek, hatta öldürmek için daire simgesini kullanırlardı: Etrafına çember çizilmiş bir Yezidi'nin durumu zordu. Çemberin içi Yezidilerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri yer olarak kabul edildiğinden, böyle bir daire çizilmesini bir meydan okuma, dinlerini değiştirmeye bir çağrı olarak anlıyorlardı. Dairenin dışına çıkmak, küfür sayılırdı. Bu yüzden daireden çıkmamakta direniyor, ancak daireyi çizmiş olan kişi onu tekrar sildiğinde oradan ayrılmaya razı oluyorlardı. Daireyi silmek ise, bir an için bile olsa, Yezidi kimliğini tanımış olmak demektir.

Ruhların göç etmesiyle dünya, yaşamdan ölüme ve ölümden tekrar yaşama doğru çevrimsel bir hareket sürdürür. Birisi ölünce

63. Buna iki örnek verelim: Daire hem ruh göçünü hem de evrendeki uyumu ifade eder. Eğer bir kişi genç yaşta ölmüşse, bu mutsuz bir ölüm sayılır, çünkü daireyi tamamlamak için gerekli ritüellerden geçmemiştir. Kapanmamış bir daire ruhun daha huzursuz olmasına ve karmaşıklığa sürüklenmesine yol açacağından, mutsuz ölümler için daha uzun yas tutulur. Yezidilerin giydiği beyaz renkli iç gömleğinde (Görf-van), boğaz kısmındaki yuvarlak kesim böylece kalsın diye, yırtmaç bulunmaması gereklidir. Müslümanlar ise tersine, düşme şeridi olan gömlekler giyerler. Yani bir Yezidi'yi gömleğinden de tanımak mümkündür.

Yezidiler onun "giysi değiştirdiğini" (*kiras guharin*)⁶⁴ söylerler. Beden geçicidir ama ruh ölümsüzdür.

Bu dünya ve öbür dünya, örneğin İslamiyette olduğu gibi, mekânsal olarak birbirinden ayrılmış değildir. İnsanın ödülü de, cezası da yeryüzünde verilir. Öbür dünya sadece tamamlayıcı bir mekândır, ruhlar tarafından tekrar tekrar ve geçici bir süre için ziyaret edilir.⁶⁵ Yezidiler Tanrısal ve insani düzeyler arasında da katı bir ayrım yapmaz; örneğin, yol gösterici olan şeyhleri meleklerin yeryüzünde görünmesi olarak kabul ederler.

Ölümden sonra Büyük Mahkeme'de ruhun hangi bedende yeniden doğacağına karar verilir. Mahkeme hükmünü verene kadar ruhlar öbür dünyada bekler. Kararı belirleyen de bir insanın dünyada yaptıklarıdır. İnsanların iyi ve kötü eylemleriyle dünyada değişimler gerçekleşir. İnsanlar hep dünyaya geri dönmek zorunda olduklarından, ruhlarının geleceği de eylemlerine bağlıdır.

Görüştüğüm kişiler arasında genellikle ruh göçünü aşıp koşulsuz varlık içinde erime düşüncesine pek rastlamadım. Hâkim görüş, dünyanın sonu diye bir şeyin olmadığıdır.

Dünya kuralları beri her bin yılda bir melek gelip dünyayı yeniden doğru yola getirmektedir⁶⁶ Yezidi inancına göre. Adil düzen bin yıl sonra yeniden kurulmuş olur. Bu bin yıllık zaman dilimi, dünyanın kaynaktan uzaklaştığı, başka bir deyişle yozlaştığı bir

64. Yezidiler ölümden sonra ruhun bedeni hemen terk etmek istemediğine inanır. Gömülen bedene üç kez geri döner ruh. Bedenle her birleştiğinde, ölmüş olan kişi ayağa kalkmaya çalışır ve kafasını lahdin kapağına çarpar. Ve sonunda ruh bu giysiyi değiştirmek zorunda olduğunu kavrar. Ruhun bedeni ne kadar zaman sonra ziyaret edeceği önceden bilinemez. Taştan yapılan Yezidi mezarlarında buna uygun olarak yüksek bir oda bulunur ve lahit, ölüye ait bütün değerli eşyalarla birlikte bu odaya yerleştirilir.

65. Ruh bazen bedenden uyku sırasında da ayrılarak öte tarafa yolculuk eder. Geri döndüğünde ise o kişi uyanır. Rüyaların aynı zamanda öbür dünyadaki yaşantılar olduğu kabul edilir. Ruh böyle hep iki taraf arasında gider gelir. Görüştüğüm kişilerden biri şunları anlattı: "Adamın biri kavalını süt dolu kabının yanına koymuş bir çobana rastlamış. O kadar yorgunmuş ki, hemen uyuyakalmış çoban. Adam bakmış duman çıkıyor çobandan, kavaktan geçip kaba gidiyor. Az sonra duman aynı yoldan geri dönmeye başlamış. Tekrar bedenine dolunca, çoban kalkıp gördüğü rüyayı anlatmış: Daracık bir köprüden geçmiş rüyasında, dağları uçarcasına aşır bembeyaz bir denize ulaşmış. Ruhunun öbür tarafa küçük bir yolculuk yaptığını bilmiyormuş tabii." (Berlin 1995, Bant kaydı.)

66. Birçok Yezidi'ye göre Melek Tavus'un yeryüzündeki görüntüsü olan Şeyh Hacı bu meleklerden biridir.

dönem olarak da görülebilir. Düzelebilmesini sağlayan bir yandan *Xwedê-Xuda* (Tanrı) ile Melek Tavus arasındaki anlaşmadır; diğer yandan da dünya, doğruca semavî kudretlerden gelme olan seçilmiş halkın eylemleriyle sağlık bulur ve ayakta kalır. Dairevi hareket sayesinde dünya sonsuza dek varlığını sürdürecektir.

Kozmosun varlık ve sağlığının korunmasına Yezidi katkısı hem bireysel hareketlerden, hem de kolektif olarak yapılan seremoni, ritüel ve bayramlardan oluşur.

En önemli bayram olan *Ceyna Cemaiyê* (Toplanma Bayramı) her yıl ekim ayında Laliş'te kutlanır. Bu bayramda tapınağın ziyaret edilmesi hac farzı olarak kabul edilir ve mümkünse her Yezidi tarafından yerine getirilmelidir.

Yezidilerin kutsal ülkesi Laliş, onların gözünde yarı-tanrısal bir nitelik taşır. Tanrı'nın ikamet ettiği bir yer olarak, dünyadan daha önce yaratılmıştır. Bu yüzden de Yezidi kültüründe merkezi bir öneme sahiptir. Yezidi cemiyetini ilgilendiren kararların hep burada alınması gerekir. Ama son zamanlarda *Meclis-i-Ruhani*'nin (Yaşlılar Heyeti) Laliş'teki tapınak yerine Almanya'da da toplanabileceği kabul edilmiş bulunmaktadır. Demek ki tapınağın yer değiştirmesi mümkündür. Laliş ya da diğer Yezidi köylerindeki tapınaklarda yapılan ayinlerin kayıtları, uzakta yaşayan Yezidilerin de bayramlara katılmasına ve Yezidi toplumunda olup bitenden haberdar olmalarına imkân sağlamaktadır.

Bayramın beşinci günü beyaz bir boğa kurban edilir. Törenden sonra hayvanın *Simat* ya da *Helâl* (kutsal yiyecek) olarak kabul edilen eti müminlere dağıtılır. Melek Tavus'un diğer meleklerle toplanmasını yansıtan bir bayramdır bu. Bazı Yezidilerin inanışına göre Melek Tavus ve diğer altı melek her bayramda toplanır, gelecek yıl boyunca neler olacağına karar verirler. Bazıları da bu bayramı Şeyh Hadi'nin *Cilmêr* (Kırk Adam) ile toplanmasına bağlamaktadır. Ne olursa olsun, dini önderlerin temsilcileri hazır bulunmadan yapılan ayin geçersiz sayılır.

Yılda bir uygulanan önemli bir ritüel daha olmuştur: Yanlarında Melek Tavus'un sembolünü taşıyan kavallar (sadece Yezidi tapınağında yaşayan müzikçiler) Yezidi köylerini ziyaret ederler,⁶⁷ ara-

67. Müziğin Yezidi mitolojisindeki yerini şu öykü göstermektedir: Önce beden ya-

da sırada köy halkıyla büyük bir odada, çoğunlukla da bir şeyh ya da pirin evinde toplanırlardı. Ayinler ya böyle bir odada ya da açık havada, büyük bir mağarada, mezarlıkta veya o bölgenin yerel tapınağı olan *ziyaret*'in arazisinde yapılırdı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte çekilen yeni sınırlar giderek daha sıkı denetlenir oldu. Kavalların sınırın geçip Yezidi köylerini ziyaret etmesi de zorlaştı. Görüştüğüm insanlar arasında yaşı 40'ın altında olup da Kavalları ve Melek Tavus sembolüyle yapılan yıllık ayini (*Taus Geran*) izlemiş olan yoktu. Bu siyasi gelişmeler Yezidi topluluklarının merkezle ve birbirleriyle olan iletişimini neredeyse tamamen sekteye uğratmıştı. Bu topluluklar bütün ayinleri düzenli olarak sürdürdüler, ama uygulamada farklılıklar oluştu. Konuştuğum Yezidiler kendi köylerinde *Ceyna Cemaiyê*'yi nasıl kutladıklarını anlatırken, maddi durumlarına göre sığır, boğa, koyun ya da bunlara benzer başka bir hayvan kurban ettiklerini ve kurban etini aralarında dağıttıklarını söylüyorlardı. Boğa kurbanı diye bir şey olduğunu ilk kez Almanya'da duymuş olanlar da çoktu aralarında.

Bir Yezidi'nin hayatı, kendisine Yezidi kimliğini kazandıran cemiyete kabul edilme törenleriyle⁶⁸ doludur. Bireyin hayatında yeni evrelere geçtiğinin işareti olan bu tür seremoniler arasında en önemlileri *bisk* (saç kesme),⁶⁹ *sinet* (sünnet), *helal* veya *mor kirin* (vaftiz),⁷⁰ *birayê axeretê* (ahret kardeşliği) ve *dawel*'tir (düğün). Bütün bu kabul törenlerinin sonuncusu olan cenaze töreni⁷¹ hem

ratıldı, sonra da hayat vermek için o bedene girmesi gereken ruh. Ama ruh bedene girmeye razı değildi, bekliyordu öylece. Bu durumda Tanrı müziği yaratarak ruhu harekete geçirebildi. Hayatın başlangıcında müzik vardı.

68. Gennep, 1986.

69. Eğer bir oğlan çocuğunun saçını ilk kez kesiliyorsa, önce bir şeyh üç bukle keser, bunların biri Şeyh Hadi'ye adanır.

70. Yezidi çocukları Laliş'teki kutsal kaynaktan (*kaniya sipî*) alınan kutsal zimzim suyuyla vaftiz edilir.

71. Yezidilerde atalar kültü çok önemli bir rol oynar. Her köyün eskiler için kutladığı bir bayram vardır. Örneğin *Çarşamba Sor* (Kırmızı Çarşamba) Melek Tavus'u anmak için nisan ayının ilk çarşambasında kutlanır. İnaniş'a göre, Melek Tavus dünyayı yönetme görevini o gün almıştır Tanrı'dan; işlerin nasıl gittiğine bakmak için her yıl dünyaya iner. Bu aynı zamanda Yezidilerin ölümlerini özellikle hatırladığı bir gündür, mezarları ziyaret edip yiyecek bir şeyler bırakırlar. Aralıkta *nanê miriya* (ölülerin ekmeği) için hazırlık yapılır, komşu ve yoksullara yiyecek dağıtılır. Diasporada da sürmekte olan bir gelenektir bu.

bir bedendeki ruhun yaşamını tamamladığını ve o bedenin nihai olarak ölüp gittiğini, hem de ruhun yeni bir bedende yeni bir yaşama başladığını gösterir.

Bu törenler, Yezidilerin kimliği bir süreç halinde anladıklarını göstermektedir. Büyük Mahkeme hükmünü verdikten sonra yeni bir bedende yeniden doğan ruh, daha önceki hayatında başından geçenleri ya da öbür dünyadaki bekleyişini hatırlayamaz. Böylece daha önce var olduğu sırada yaptıklarının yükünden kurtulmuş olarak, aklının yardımıyla yeni eylemlerde bulunup yeryüzündeki hayatını yeni baştan kurabilir. Kabul törenleri işte bu sürecin işaret taşlarıdır. Sözü ettiğimiz politik nedenlerle, bu törenlerin hepsini gerçekleştirmek imkânsız hale gelmiştir. Diaspora koşullarında da uygulanmaları pek kolay değildir. Yine de bu durum, Yezidi kimliğinin yitirilmesine kesinlikle yol açmamaktadır.

Aynı şekilde, Yezidi toplumunun dinini ve yaşam tarzını yeniden şekillendirmek de köklü bir sorun yaratmamaktadır. Değişiklikler kaçınılmazdır, asıl önemli olan özün yitirilmemesidir. Ve özün sürekliliği de esas itibariyle ritüeller ve toplum içi evlilik uygulamalarıyla korunur.

Diasporadaki Dönüşüm

Diasporada Yezidiler, kendi din anlayışlarına, Batı'da geçerli olan dini ve teolojik sınıflandırma ölçütlerine göre yeni bir şekil vermeyi hızla başardılar. Almanya'daki iltica işlemleri sırasında görevlilerin Yezidi dinini sınıflandırmakta zorluk çektiklerini ve onu "çağdaş" bir din olarak görmekte ikircikli davrandıklarını fark etmişlerdi. Ne Hristiyanlıktı bu din, ne de Müslümanlık; Batılı normlara göre açık bir tanımı yoktu ve üstelik yazılı kaynakları pek azdı, binlerce yıldır ağızdan ağıza aktararak geliyordu.

Yezidilerin yeni "vatan"ları Almanya'daki yaşamları başlangıçta hiç de kolay değildi. Hayatta kalabilmek için pek fazla seçenekleri de yoktu. Hem Almanya'da hem Türkiye'de Kürt oldukları için PKK sempatisini kabul ediliyorlardı. Bir tarafta yok edilme, diğer tarafta da sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıyaydılar.

Önceleri iltica taleplerini işleme koyan Federal Alman makamları, Yezidilerin bu dünyada var oldukları ve Türkiye'deki Kürt

bölgelerinden kitle halinde kaçtıklarının farkında değildi⁷².

Birçok başvuru reddedildi ve iltica talep edenlerden bazıları sınır dışı edildi. İleri sürülen gerekçe, Türkiye'de Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki Yezidilerin durumunun, Cenevre Sözleşmesi'nin 1a sayılı maddesinde tanımlanan "takip altında bulunma" koşuluna uymadığıydı. Yetkililer bu saptamayı Ankara'daki Alman Büyükelçiliği'nin bir raporuna dayandırıyordu. Dışişleri Bakanlığı da Yezidilerin "ülke içi alternatif"e sahip bulunduğu ve Türkiye'nin batısındaki büyük kentlere sığınabileceği görüşünü belirtmişti.⁷³

Ancak bu "bilirkişi raporları", bölgeyi tanımayan ve olaylara dışarıdan bakan uzmanlarca yazılmıştı. Yetkililer Yezidilerin kim olduğunu bilmedikleri için kayıtlarda "ekonomik nedenlerle" iltica talebinde bulundukları belirtildi. Çektikleri sıkıntılar hakkında tek tek Yezidilerin anlattıkları, Alman görevlilerin kendi resmi dairelerinden gelen raporlardan şüpheye düşmesini gerektirmiyordu elbette.

"1982'ye kadar hiçbir Alman mahkemesi Yezidileri siyasi kaçak olarak kabul etmedi (...) İltica talebinde bulunan insanlar, avukatlarıyla birlikte tek başlarına çıkıyordu mahkemenin huzuruna. Karşı tarafın temsilcileri, yani iltica talebini reddetmiş olan görevliler ise mahkemede bulunmuyordu. Çünkü kural böyle. 1 Eylül 1982 günü yapılan duruşmada bir dinbilimci, ziyaret ettiği Yezidi köylerinde görüp yaşadıklarını anlattı ve bu beklenmedik bir dönüm noktası oldu. Saatler süren duruşma sonunda mahkeme şu karara varmıştı: Türkiye'deki Yezidilere Müslümanlar tarafından yoğun baskı uygulanmakta ve Türk devleti buna karşı bir şey yapmamaktadır. Böylece yargıçlar o zamana kadarki mahkeme kararlarından ve kendi hükümlerinden vazgeçmişlerdi. Bu karar çok farklı tepkilere yol açtı.

"(...) 1983 ilkbaharına kadar Stade'deki idari mahkeme, 120' den fazla Yezidi hakkında, siyasi takip altında oldukları hükmüne vardı. Kararların böyle hızla alınabilmesinde, iltica işleriyle ilgili dört daireye bir beşincinin eklenmiş olması da rol oynamıştı. Bu beşinci daire, kararlara itiraz edilmesine izin vermez; mahkemele-

⁷² DÜCHTING, 1992, s. 241.

⁷³ A.g.e., s. 244; Sternberg-Spohr, 1988, s. 81-86).

rin sona erdirilmesi gerekmektedir. Yasa koyucu, iltica meselelerinde kararı tamamıyla idari mahkemeye bırakmıştır. Ve aslında bu şekilde, iltica talebinde bulunanların çoğunun reddedileceğini ve ülkeden daha çabuk çıkarılacağını ummuştur. Oysa şimdi politikacılar, beşinci dairenin kararları sonucu, Yezidilerin Almanya'da sürekli kalmasından korkuyorlardı.

"Peki ne oldu? 1982 sonbaharında Beşinci Daire, hızla artan iltica işlemleriyle baş edebilmek için yeniden düzenlenmişti. Sadece altı ay sonra, Şubat 1983'te iltica işleri yeniden bu dairenin faaliyet kapsamı dışına çıkarıldı."⁷⁴

Yezidiler Almanya'da çok zor bir durumda kalmışlardı. Sınır dışı edilen aileler oluyordu. 14 Kasım 1983'te gazeteler Hannover'e bağlı Altwarmbüchen'da bir Yezidi kadının altı çocuğuyla birlikte sınır dışı edildiğini duyurdu.⁷⁵ Hannover'de yayımlanan *Neue Presse*'nin 18 Kasım 1983 tarihli sayısı Yezidilere yardım etmiş olan Almanların da kendilerini ölüm tehdidi altında hissettiklerini yazıyordu:

"Yezidi Kürtlerden olan Tokul ailesinin acımasızca Altwarmbüchen'dan Türkiye'ye geri gönderilmesi infial uyandırdı. Ama bir yandan da kötü tohumlar çiçek açtı: Söz konusu ailenin akıbetiyle ilgilenmiş olan yurttaş girişiminin üyeleri imzasız ölüm tehditleri aldılar, Nazi usulü utanmazca hakaretlere maruz kaldılar. (...) Yıllarca aynı sınıfta okudukları arkadaşlarının kalabilmesini ve korunmasını isteyen okul çocuklarının artık kendilerinin de korunması gerekiyor. İsmi açıklamayan kişiler telefonla hem bu çocuklara hem de ailelerine ölüm tehditleri yağıyor." (*Neue Presse*, Hannover, 18 Kasım 1983.)⁷⁶

Bu olumsuz gelişmeler sonunda Yezidiler, 18 Mayıs 1984'te, bir zamanlar toplama kampı olan Bergen-Belsen'de bir gösteri düzenleyerek⁷⁷ kiliselerden yardım ve sığınma imkânı istediler.⁷⁸

Yezidilerin yoğun baskı ve takip altında bir azınlık olarak tanınıp Almanya'da temel iltica hakkından yararlanabilmek için Alman dostlarıyla birlikte verdikleri mücadele oldukça zahmetliydi. Yine de pek çoğu, on yılı aşan bir bekleyişin sonunda iltica hakkı

74. Monheim, 1984, s. 68-70. 75. Schneider, 1984, s. 99-156.

76. A.g.e., s. 114. 77. A.g.e., s. 129-140. 78. A.g.e., s. 140-149.

alabildi. Şimdilik Yezidi toplumu mensuplarının sınır dışı edilmesi durdurulmuş bulunuyor ve Almanya'da kalmalarına "müsamaha" gösteriliyor.

Gizli Din

Eskiden Yezidiler dinleri hakkında hiç konuşmak istemezlerdi. Zaten Yezidiliği yaymaya kalkışmak kesinlikle yasaktır. 1979'da Yezidilerle Güneydoğu'da ilk karşılaştığımda, dinleri hakkında bilgi edinmek istemiş, bu konuda konuşmak istemediklerini hemen fark etmiştim. Sorulanıma anında verdikleri neredeyse içgüdüsel tepki, daha çok meşru gösterme, savunma niteliği taşıyordu. Bu tür sorular komşuları tarafından maruz bırakıldıkları dışlanma ve baskıları hatırlatıyordu Yezidilere.

Ancak Almanya'daki iltica sürecinin işleyiş tarzı, bu suskunluğu yenmek zorunda olduklarını gösterdi. Yezidi dini açıkça uygulanmadığı için, Batı kaynaklarında sık sık ezoterik bir gizli kült ya da gizli din olarak anılmıştı. Düchting'e göre⁷⁹ bu bakış iltica taleplerinin kabulü sürecinde fazladan bir zorluk yaratmıştı, çünkü gizli bir dine ya da tarikata mensup kişiler Almanya'da sığınma hakkı almaya layık görülmemektedir.

"Seninle seve seve dinimiz hakkında konuşuyoruz. Dini bayramlarımıza davet ediyoruz hep, düğünlerimize, cenaze törenlerine filan. Hatta sana beratımızı da⁸⁰ gösterdik. Çünkü bu bilgileri bizim aleyhimize kullanmayacağına güveniyoruz. Sen bizim tanıgımızsın: öyle bazılarının söylediği gibi saklayacak bir şeyimiz yok, gizli kapaklı bir şey yapmıyoruz. Ama kimseye de güvenmiyoruz işte." (Bant kaydı, Berlin 1993.)⁸¹

Görüştüğüm kişilerin birçoğu, Almanya'ya iltica işlemleri sıra-

79. Düchting, 1992, s. 126.

80. Berat küçük, beyaz bir bilye görünümündedir. Yezidi tapınağının bulunduğu Lalişteki kutsal toprak ile kutsal kaynak olan *kaniya sip*'den alınan su karıştırılarak yapılır bu küçük küre. Çimento içeren toprak daha sonra kurutulur. Yezidi merkezinde imal edilen beratlar şeyhler tarafından müritlere dağıtılır. Berat bir Yezidi'nin daima yanında bulunur ve yaşadığı sürece onu korur. Ölen kişinin beratı törenle yıkandıktan sonra, ölü kefen bezine sarılırken sağ avucuna konur ve el yumruk şeklinde kapatılır.

81. Soley, 41 yaşında, mürit, memleketi Biran. 1984'te mülteci olarak Almanya'ya geldi. Şu sırada temizlik işçiliği yapıyor.

sında saatler boyunca Yezidi dini hakkında konuşmak zorunda kalmıştı. Özellikle bu dinin farklı yanlarını duymak istiyordu Alman yetkililer. Bir türlü kendi anladıkları şekilde bütünlüklü bir yapıya varamadıkları için, Yezidiliğin hem uygulaması hem de kuramsal içeriği üzerine tekrar tekrar sorular soruyor, uzun uzadıya bilgi topluyorlardı.

"İltica talebim nedeniyle mahkemeye çıkıp hâkimden Almanya'ya 'ekonomik nedenlerle gelmiş' sayıldığımı işitince öyle öfkelendim ki ne diyeceğimi bilemedim önce. Sonra bir tabure gördüm. Hâkim tabii büyük bir koltukta oturuyordu. Ona tabureyi gösterdim, koltuğundan kalkıp oraya oturmasını söyledim. Bu defa da o sinirlendi. Böyle bir isteğin ne demek olduğunu sordu. Cevap verdim: Sayın hâkim bey, asıl yurdumdan ayrılp Almanya'ya gelmek zorunda kalmak, benim için, rahat bir koltukta oturmak varken kalkıp şu küçük tabureye ilişmeye benzer. Siz de benim yerimde olsanız, kendi isteğinizle böyle bir şey yapmazdınız herhalde. Belki Yezidiler dünyanın en verimli ülkesinde yaşamıyordu, ama kendimize yetecek kadar toprağımız, hayvanımız vardı. Ya burada neyimiz var sanıyorsunuz?' Bir an şaşkınlık içinde yüzüme baktı, sonra da başka bir şey sormadı." (Bellek protokolü, Berlin 1989.)⁸²

Yargıcın soruları Yezidilerin bilinçaltında bir korku yaratıyordu: Yeni "vatan"larında da dışlanabilecekleri korkusu.

İşte bir Yezidi'nin mahkemeyi anlatışı:

"Yargıç bana Melek Tavus'un kim olduğunu sordu. Soruyu duyunca dehşete kapıldım. Umutsuzluk, çaresizlik hissi yarattı bende bu soru, tıpkı memlekette olduğu gibi. Paniğe kapılmışım. Burada da Melek Tavus'a hakaret edilecekti demek. Almanya demokratik bir ülke diye, farklı olur sanmışım halbuki. Eğer burada kalmanın bedeli küfür olacaksa, geri dönerim daha iyi diye düşündüm, cehenneme dönmekten farksız bile olsa. Yargıç tekrar etti soruyu. Ben de ona sordum: 'Sizin Tanrı'nız kim peki?' Bir şey demedi." (Bant kaydı, Berlin 1988.)⁸³

Alman görevliler, mahkemelerde esas alabilecekleri Yezidilikle ilgili bazı noktalar belirlemeye çalışıyorlardı.

82. Selim, 40 yaşında, mütit. Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Baran köyünden.

83. Halit, bkz. dipnot 59.

Oysa görüştüğüm kişilerin çoğu bütün tabulara ve yasaklara uymuş değildi. Zaten Yezidilikte bu kesin bir gereklilik değildir. Söz konusu kuralların çoğu, örneğin yemek yemeye ilgili olanlar ya da lacivert rengin tabu oluşu,⁸⁴ genç Yezidilerin hiç haberdar olmadığı şeylerdir. Yezidi bir genç kız şunları anlatmıştı bana:

"Mavi renkli güzel bir ceket almıştım. İltica hakkı için mahkemeye gitmemiz gerekti. O gün şık görünmek istediğimden, mavi ceketimi giydim. Babam bunu görünce, kesinlikle mahkemeye bu ceketle gitmemem gerektiğini söyledi. Yoksa Yezidi dinine mensup olmadığımızdan şüphelenebilirler, belki de bütün ailemiz iltica hakkını kaybederdi. Ben de başka ceket giydim. Alman yetkililerin tavrı tuhafıma gitmişti. Yezidi olduğumdan en ufak bir şüphem yoktu. Yezidilik benim kültürüm. Yezidi olmayan biriyle evlenmeyi, kendi kültürümden uzaklaşmayı düşünemem bile.

"Burada çoğu kişi kendini Alman, Hristiyan sayıyor. Sormak isterim onlara, dinlerinin eski kurallarına, toplumlarının geleneğine uydukları için mi öyle sayıyorlar? Mavi ceket giydim diye Yezidi kimliğimden bir şey eksileceğine inanmıyorum ben. Din büyükelimiz artık ne yediğimize, ne giydiğimize filan karışmıyor zaten. Belki onların yerine Alman yetkililer karışır bundan sonra! Yezidi olduğumuzu kanıtlamak için hep beyaz mı giymeliyiz mesela?"⁸⁵

"Bu şaka tabii. Ben Almanya'da yaşamaktan memnunum, tabii burada kendi kültürümü serbestçe yaşayabildiğim sürece. Hiç öyle dindar filan değilimdir, ama iltica işlemleri sayesinde dinimi çok iyi öğrendim doğrusu." (Bellek protokolü, Berlin 1995.)⁸⁶

84. Lacivert rengin neden tabu olduğuna dair üç değişik açıklama var: "Bir zamanlar Firk adında bir Pers generali vardı, Yezidileri alt etmişti. Askerleri lacivert üniforma giyiyordu. Bize öyle kötü muamele etmişlerdi ki, biz Yezidiler ne zaman lacivert görsek bu askerleri hatırlarız. O yüzden kullanmak istemeyiz bu rengi." (Bellek protokolü, Berlin 1988); ya da: "Bir zamanlar çok dini bütün bir Yezidi fakiri vardı. Rüyasında bir melek gördü. Yezidilerin lacivert rengi kullanmasını yasakladı melek. Kutsal Yezidi büyükləri bu rüyayı lacivert Yezidilere yasaklayan Tanrı'nın bir işareti olarak yorumladılar. (Bant kaydı, Berlin 1989.) Düşting'e göre ise "... mavinin yasaklanması nedeni bunun gökyüzünün rengi oluşudur." (J. Düşting / N. Ateş, 1992, s. 170.)

85. Beyaz Yezidilerde çok sevilen ve din açısından da iyi sayılan bir renk. "İç çamaşırlarımızın elde dikilmiş ve mutlaka beyaz olması gerekir. Beyaz giymeyi her zaman çok severiz, sadece yasımız varsa siyah giyiniriz." (Bant kaydı, Baran 1992.)

86. Berivan, 18 yaşında, Biran doğumlu. Yedi yaşında ailesiyle birlikte mülteci olarak Almanya'ya geldi. Libeye gidiyor.

Almanya'daki iltica meselesi Yezidileri bir ikilemle karşı karşıya bırakmıştı. Kendilerini hem bir dini topluluk hem de modern bir toplumun bütünleşmiş parçası olarak anlamaları gerekiyordu. İnançları, kendini demokratik ve seküler sayan Batılı bir toplum sistemiyle uyushmalıydı. İşte bu nedenle Yezidilik bireyselleşmiş yurttaşların ihtiyaçlarına uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Yoksa arkaik, egzotik bir inanç damgasını yiyebilirdi. Bir Yezidi, seküler bir sistemde din tarafından belirlenmiş bir hayat sürdürmenin zorluğunu ve yarattığı bölünmeyi şöyle anlatmıştı bana:

"Dün iltica işi yüzünden hâkim sordu bana: Kızının Yezidi olmayan biriyle evlenmesine izin verir misin, diye. Dedim ki, demokratik bir insan olarak memnuniyetle izin veririm; ama Yezidi olarak asla çocuklarımın, kız olsun, erkek olsun, Yezidi olmayan biriyle evlenmesine razı gelmem. Ben hem inanmış bir Yezidi'yim hem de inanmış demokrat. Umuyorum ki, demokratik bir ülkede eşit haklarla ve başkalarıyla barış içinde yaşayacağım, ama kendi cemaatimin kurallarını ihlal etmek zorunda kalmadan, küfre düşmeden. Bence aynı zamanda Kürdüz biz. Dilerim, bir gün benim ülkem de demokratik olur ve biz Yezidiler orada da kabul görürüz. Ama beni huzursuz eden bir şey var: Eğer kendimi her şeyden önce Kürt ya da demokrat sayacak olursam, o zaman bizim evlilik kurallarımıza uyamam; kültürüm, dinim genç nesillere aktarılmaz olur. Yezidi diye bir şey kalmaz. İşte bu yüzden önce Yezidi'yim, sonra demokrat." (Bellek protokolü, Berlin 1995.)⁸⁷

Yezidi mitleri çok zengin ve canlı bir çeşitlilik gösterir, ayin ve törenlerinde de kuralların dışına çıkan birçok durum vardır; yine de inanç öğretisinin çekirdeği aynı kalmaktadır. Ancak değişmez kategorilerin bulunmayışı ve sınırların akışkan olması, sığınılan ülke Almanya'da zenginlik ve esneklik olarak görülmemiştir.

Almanya'da kabul edilen ölçülere göre Yezidi dini, tam anlamıyla bir teolojiye sahip olmayan ve buna acilen ihtiyaç duyan sinkretik bir inanış biçimidir.⁸⁸ 1984'te dinbilimci Wießner, çok arkaik bir dini olan Yezidi halkının bu nedenle çeşitli mezheplere bağlı komşularından farklı bir durumda bulunduğunu yazmıştı. Wießner'e göre Yezidi dininin yok olmaktan kurtulması, Batı mo-

deline uygun bir teoloji geliştirmesine bağlıdır. Bunun için de, sözlü olarak aktarılan geleneklerin yazıya geçirilmiş bir "kitap dini" haline gelmesi gerekir. Yezidilik her şeyden önce kendine bir temel oluşturmalıdır, ancak bundan sonra diğer dünya dinleriyle, en başta da Hristiyanlıkla verimli bir etkileşime girebilir. Böyle bir "reform" Yezidilere Hristiyanlarla diyalog yolunu açacaktır. Ne var ki, Yezidilerin kutsal kitaplarını temel alarak dinde bütünlük sağlamak ve ortaya Batılı anlamda bir teoloji çıkarmak hayli zordur.

Yezidilerin bugünkü dini merkezi olan Şeyh Hadi'nin mezarı, daha önce bir Nesturi-Hristiyan kilisesiydi.⁸⁹ Bu tarihsel olgu Hristiyan gelenekle bağlantı kurmak için gerçek bir olanak sağlamaktadır. Üstelik, Yezidi dininin yenileyicisi olarak büyük saygı gören Şeyh Hadi, bir mutasavvıftı.⁹⁰ Kuşkusuz Yezidilik tarihi, Hristiyanlığa olduğu gibi, İslam sufizmi geleneğine bağlanacak şekilde yorumlanmaya da elverişlidir. Ama bugünkü tartışma ortamında, Yezidilerin Hristiyan ya da İslam gelenekleriyle bağlar oluşturmaya hiç niyeti yok. Tersine, böylesi düşüncelerden giderek uzaklaşmaktadırlar.

Batılı anlamda bir teolojinin geliştirilmesi ve Yezidiliğin kilise tipi bir kurumsallaşmaya gitmesi hiç de kolay değil. Bunu yapmaya kalktıklarında, Yezidiler, Sami geleneği içinde kendi konumlarını belirlemek gibi bir meseleyle karşı karşıya kalırlar. Bazı teolojik hususları, örneğin Melek Tavus'un Tanrı'yla ilişkisini açıklamaları gerekir. O zaman da "şeytan" konusundakine benzeyen sorunlar çıkar ortaya. Her şeye rağmen Yezidiler, kökenlerini başka bir kaynağa bağlayarak, Hristiyan ve Müslüman gelenekleriyle kendi dinleri arasında kesin bir sınır çekmeyi başarmış durumdadırlar: Ya Zerdüşt'ten geldiklerini ileri sürmektedirler ya da Yezidiliğin kendisinin zaten bir ilk din olduğunu. Bu sonuncu iddianın sahipleri, Yezidi dininin Hindistan'dan çıktığını da savunmakta ve Budizm, Hinduizm ya da eski Hint-İran dinleriyle (örneğin Mitras kültü vb.) olan benzerliklere dikkat çekmektedirler.

89. Guest, 1987.

90. Guest, 1987; Wießner, 1984; Müller 1987. Yezidiler açısından Şeyh Hadi'nin Müslüman bir mistik oluşu önemli değildir, çünkü Yazid gibi onun da Melek Tavus'un bir vücut bulması olduğuna inanmaktadırlar.

Yezidilere dinlerini bir bütün haline getirme imkânını modern teknoloji vermiştir. Türkiye'deyken iletişim araçlarının küresel çapta gösterdiği gelişmeden pek az etkilenmişlerdi,⁹¹ yeni teknik olanaklardan da pek haberleri yoktu. Diasporada bu durum değişti; video, kaset, televizyon, telefon, faks, bilgisayar, internet, elektronik posta vb. sayesinde, dağınık haldeki Yezidi cemaatleri arasında yaygın bir iletişim ağı kuruldu.

Diasporada Yezidilerin sığınma taleplerinin kabul edilmesi için, dini bilgilerin yaygınlaşıp kolektif bir bilgi haline gelmesi şarttı. Bu durumda Yezidi din büyükleri, ayrıcalıklı konumlarını bırakmak zorunda kaldılar. Video bantları ve kasetlerle dini buyruklar, yasaklar, uygulamalar ve Yezidi dininin genel anlamı hakkındaki bilgiler yaygınlaştırıldı. Daha önce hiçbir şekilde açıklanmamış olan bazı ayinler ve hep dini merkezde duran kutsal emanetler (örneğin Melek Tavus tasviri) video kayıtları aracılığıyla tanıtılıyor, müritlere bunların anlamları ve Yezidilik öğretisi açıklanıyordu.

Laliş'teki din büyüklerinin başlangıçta bu tür kayıtlar yapılmasına karşı çıkıp çıkmadıkları sorusuna aldığım cevap "hayır"dı. Olan biten karşısında onlar da, şehirli Yezidilerden dinlerini Laliş'teki merkeze bağımlı olmadan da uygulamalarının ve sistemleştirmelerinin beklendiğini kavramışlardı. Her Yezidi'nin gerektiğinde kendi dini hakkında bilgi verebilmesinin daha iyi olduğunu düşünenler epeyce fazladır. Bu bant ve kasetler, Yezidi dinini Batı ölçülerine göre yeniden şekillendirme girişiminin başlangıcını oluşturur. Ayrıca bayram, kabul töreni, düğün, cenaze gibi her türlü faaliyet anlatılmıştır bu şekilde. Ses kasetlerinin mektup gibi kullanıldığı da olmaktadır. Türkiye'den gelen Yezidiler çoğunlukla okuryazar olmadığı için kayıtlar onları din ve toplumdaki gelişmelerden haberdar etmenin ve tartışmalara katılmalarını sağlamanın başlıca yoludur.

91. Erkekler askerlik yaparken Türkçe öğrenmeye zorlanmışsa da, kadınların birçoku hemen hemen hiç Türkçe öğrenmez. Bu yüzden televizyon ve radyoyla da pek ilgilenmezler. Diasporadaki Yezidiler ise video ve teyp bantlarından yararlanarak eski yurtlarındaki Yezidilerle ilişkilerini sürdürmeye çalışmaktadır.

Modern teknoloji sayesinde dini törenlerin nasıl uygulanacağı bir standarda bağlanmakta,⁹² yaratılış mitleri vb.nin bütünlüğü sağlanmaktadır. Mitlerin bireysel çeşitlemelerine, dini törenlerdeki bölgesel farklılıklara artık çok daha az rastlanabilmektedir. Bu yeni iletişim şekli yitip gitmekte olan yerel özellikleri bir araya getirmiş, anıları güncelleştirmiş ve böylece geleneğin hepten yok olmasını önlediği gibi, bir yandan da yeni geleneklerin oluşmasına yol açmıştır.

Yeni vatanlarında Yezidilerin hâlâ yaşamakta olduğu değişim süreciyle ortaya çıkan bu göreceli yapısal dönüşümün sonu neye varacaktır? Bu her şeyden önce Almanya'daki siyasi gelişmelere bağlı. Aynı şey, Yezidi cemaatlerinin ya da bireylerin gelecekte alacakları kararlar için de söylenebilir.

Yezidilerin Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki başlıca beklentisi, çokkültürlülüğe açık, demokratik ve çoğulcu bir toplum. Ama tabii bu beklentiler her zaman karşılanmamaktadır.

Görüşüğüm birçok Yezidi, Almanya'daki durumlarının bu denli güvensiz oluşundan dolayı hayal kırıklığı içindeydi. Özellikle yeni vatanlarında da karşılarına çıkan yabancı düşmanlığı dikkatli olmaya zorluyordu onları. Diğer bazı etkenlerle birlikte bu durum, Kürt hareketi konusundaki tavırlarını da etkilemişti.

İşte bu ortamda dinin yeniden formüle edilmesi ve Almanya'daki diaspora koşullarında Yezidi kimliğinin yenilenmesi tartışmaları alevlendi. Etnik kimlik, sekülerleşme, dünyevi (profan) ile kutsal olan ayrımı, kültürel bir özellik olarak Yezidilik vb. birçok Yezidi için yepyeni konulardı. Tartışmalar giderek yoğunlaştı, özellikle kimlik tanımı ve uyum sağlama stratejileri meselelerinde belirgin görüş farkları çıktı ortaya.

Almanya'daki araştırmam boyunca (1987-1995) bu çok-katmanlı süreci ve çeşitli yaklaşımları gözlemleme imkânı buldum. Tartışmaların aldığı yön, uyum stratejileri bağlamında girilen siyasi ittifaklara göre değişiyordu hep. Hâlâ da öyledir. Söz konusu

92. Yezidiler, kaydedilen seremonilerin kasetlerini aralarında değiş tokuş ederler ve bu sadece Avrupa'da görülen bir uygulama da değildir. Birçok Yezidi'nin Irak'ta, Türkiye'de ve Suriye'de hâlâ akrabaları yaşamaktadır. Ayrıca Gürcistan ve Ermenistan'daki Yezidi cemaatleriyle yeni ilişkiler kurulmaktadır. Video ve teyp bantları bunlara da gönderilmekte ya da onlardan Avrupa'ya gelmektedir.

stratejiler de, Alman toplumunun dayattığı koşullara göre belirlenmek zorundadır. Yezidiler kendilerine yeni bir dini kimlik edinmekte. Ama bu yeterli değil. Ayrıca "etnik" kimliklerini de yeniden belirleyip bunu dini kimlikle uyumlu kılmaları gerekmektedir.

Midyat-Beran, 1991. Köyde kalan son kadınlar su başında.

Midyat-Beren, 1991. Bölgedeki tipik köy evleri.

Toplumsal İlişkilerde Değişim

Türk-Sünni İdeolojisiyle Ayrım

Kürtçe konuşan diğer gruplarla ortak bir kökenden gelip gelmedikleri konusu, Yezidiler arasında çok yeni bir tartışma. Kendi kendini tanımlama çabasında Kürt kimliğini bir üst kavram olarak almayı öneren yaklaşıma göre, kişinin ya da grubun kimliği bakımından din sadece tamamlayıcı bir rol oynayabilir.

Yakın zamana kadar, kendi yurtlarında yaşayan Yezidiler kendilerini dinleriyle özdeşleştiriyordu. Ama daha oradayken ve zorunlu göçleri henüz başlamamışken, "asimilasyon politikası"ndan doğan sorunlarla karşılaşmışlardı.

Devlet politikası, Yezidilere, kimliklerini koruyabilmek için tamamlayıcı bir kimliğe daha ihtiyaçları olduğunu göstermişti. Ulusal devletler çağında dini kimlik artık bütün toplumsal alanları kapsayamaz, etnik bir kimliğe de ihtiyaç vardır. Ulusal devlet kavramı sekülerleşme kavramına dayandığı için, etnik kimlik ön plana çıkar, dini kimlik ise onun tamamlayıcısı sayılır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda "kitap dinleri"nden olmayan her türlü dini cemaat, Türkiye Cumhuriyeti tarafından İslam adı altında toplanmak istendi. Osmanlı döneminde Yezidi dini, idari sistemle ve toplumla bütünleşmemiş durumdaydı. Bu nedenle Lozan Anlaşması'nda azınlık sayılmadılar. Aynı şey, Sünni Kürtler için de geçerlidir, çünkü Müslümanlarla bir arada tek bir "*millet*" olarak sınıflandırılmışlardı.

Böyle olunca, söz konusu dini ve etnik gruplar resmen azınlık hakkı iddiasında bulunamamaktadır. Hukuki bir statüye de sahip değildir.

Genç cumhuriyette laiklik kuvvetle vurgulanıp yol gösterici bir ilke sayıldığı halde, Türk milliyetçiliği ideolojisi giderek Türk-Sünni sentezine dayandırılmıştır. "Kitapsız" (*heidnisch*) din toplu-

luklarını İslamlaştırma, aslında mutlaka dine bağlı olmayan Anadolu'yu Türkleştirme girişiminin ilk evresi olarak düşünülmüştür. Amaç, farklı halkları İslamiyet çerçevesinde aynılaştırmaktır. Zaten Sünni İslam da, toplumu ve devlet aygıtını laikleştirme girişimleriyle kamu alanından uzaklaştırılıp özel hayata ait bir konuya haline getirilmektedir. Yezidilerin gerçekten de İslamiyete dönmesi beklenmemiştir aslında; görünüşü kurtarmak yetmiştir.

Cumhuriyetin önce Alevi,⁹³ sonra da Yezidi yurttaşları doğum belgeleri ve nüfus cüzdanlarındaki "din hanesi"ne "İslam" yazmaya zorlandılar. Ama birçok Yezidi buna karşı çıktı ve dinlerinin "İslam" olarak kaydedilmesine razı olmadılar. O zaman ya bir çizgi çizildi ya da bir çarpı konuldu belgelerine.

Bu işaret Yezidileri "Allahsız" bir halk olarak damgalamıştı. "Zındık" sayılmak toplumsal ve siyasi hareket imkânlarını bir hayli sınırlıyordu. Faaliyet alanları daha da daralmıştı. Eskiye göre daha da soyutlanmış ve dışlanmışlardı artık. Üstelik şimdi bir de "zındık" damgasını yemiş olmak, Türk milliyetçiliği Türk-Sünni sentezine dayandırıldığı için, devlete ihanet sayılıyordu.

Damgalayarak tecrit etme ve hedef gösterme, Yezidileri kendi dinlerini İslami içtihat çerçevesine dahil etmeye zorlamanın bir yolu; İslamiyet de Sünni eğilimlerin tekelindeydi. Görüştüğüm Yezidilerden biri bu konuda şunları anlattı:

"Sene galiba 1975'ti. Nüfus dairesinin memurları eski nüfus cüzdanlarını değiştirmeye başlamışlardı. O zaman bizim kimliklerde din hanesine ne yazılacağı sorun oldu. Artık ne zaman yeni bir çocuk olsa ya da kimliği yenilemek için nüfus dairesine gitsek, memurlar dinimizi 'Yezidi' olarak yazmaya yanaşmıyorlardı. Diyorlardı ki, kimliklere 'Yezidi' yazmak kanunen yasakmış. Sadece Türk yurttaşların ve Türk devletinin tanıdığı azınlıkların dinini kaydetmeye yetkili olduklarını söylediler. Bu gruplar dışında herkesin dini 'İslam' olarak yazılmak zorundaymış. Yasayı görmek istediğimizde sözlü bir emir olduğu, yazılı bir yasa bulunmadığı söylendi.

"Eskiden kimliklerimizde 'Yezidi' yazardı. Onun için tartışmayı

93. Önceleri Alevilerin nüfus cüzdanlarında ait oldukları grubun adı yazılırdı, örneğin "Bektaşî" vb.

sürdürmeyi denedim, dedim ki, 'Dinimizi 'Yezidi' olarak yazdırmamız mümkün olsa gerek'. Ama boşuna. Ya 'İslam' yazılacaktı ya da 'dinsiz'. Ben de 'dinsiz' damgası yemeyi tercih ettim.

"Yetkililere karanımı bildirdiğimde memur bana dedi ki, anlamıyormuş neden bu kadar abarttığımı, hepsi hepsi bir isim değişikliğiymiş, bir formaliteden ibaretmiş. Sonra Türk devletinin laik olduğunu, vatandaşlarına vicdan hürriyetini garanti ettiğini anlattı. Herkes evinde dinini uygulayabilirmiş, istediği gibi. Kendimin ve çocuklarımla kimliklerini birer çizgi ya da çarpı konmuş şekilde alıp ne diyeceğimi bilemeden eve yollandım.

"Giderek, Türk devletinin yurttaşı olarak kabul edilmek için nasıl bir bedel ödemek gerektiğini daha iyi anladım. Öldürülmemiz ve Türk olarak yeniden doğmamız gerekiyordu.

"Neden kabul edeyim ki böyle bir şeyi? İntihar ederim daha iyi." (Bant kaydı, Berlin 1991.)⁹⁴

Her şeye rağmen Yezidiler Müslüman-Kürt komşularıyla olan ortak yanlarının da farkına varıyorlardı. Örneğin askerlik yaparken Türkçe konuşamayanlara, zorla da olsa öğretiliyordu bu dil. Sünni, Alevi ve Yezidi Kürtlerin başına gelen şeylerdi bunlar. İşte bir Yezidi'nin söyledikleri:

"Banu, ben senin dilini isteyerek konuşmuyorum, bana çektiklerimi hatırlatıyor çünkü. Ama senin halkınla hiç ilgisi yok bunun. Zaten o zamanlar Midyat'taki birkaç memur ailesi dışında tanıdığım Türk yoktu. Kimseye kökeni şudur budur diye kin beslemem. Türk arkadaşlarımla da severim. Almanya'da tanıştım onlarla.

"Askere gittiğimde Türkçe bilmezdim, bizim köyde okul yoktu, nereden öğreneyim? Ama sonra öğrenmek zorunda kaldım. Hem de nasıl! Her Allah'ın günü küfür işitiyor, hakarete uğruyor, dayak yiyordum. Bir tek ben de değil. Bütün Kürtlere aynı muamele. Oradaki subayların filan Yezidilik diye bir şeyden haberi yoktu. Anadilim ve doğum yerim yüzünden ben de çok sıkıntı çektim, bütün diğer Müslüman hemşerilerim de [Kürtleri kastediyor]. O zaman anladım ki, Türklerin gözündeki müslim veya gayrimüslim yok, sadece Kürtler var.

94. Hasan, 58 yaşında, Miran'da çiftçilik yapıyorken işçi olarak Almanya'ya gelmiş, bir firmada görevli.

"Bazen işte o acı günlerimi hatırlayınca, Türkçe konuşmak zor geliyor. Unutmak istiyorum bütün bunları, ama daha başaramadım." (Bellek protokolü, Berlin 1990.)⁹⁵

Devletin asimilasyon politikası çeşitli cemaatleri birbirine yaklaştırdı. Anadolu'da etnik ve dini farklılıklar gösteren halkları birleştirecek ortak bir köken icat ederek tarihi yeniden yazma çabaları, Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu Doğu ve Güneydoğu'da büyük ölçüde sonuçsuz kaldı.

Cumhuriyetin bu Türkleştirme politikası ne dilleri ne de dinleri Türklerinkine benzeyen Yezidiler için hiç de anlaşılır bir şey değildi. Hatta kendi yurtlarında Türk komşuları bile olmamıştı. Tanıştıkları Türkler ya Kürt bölgelerindeki görevliler ve onların yakınlarıydı ya da yurtdışında, diasporada tanıştıkları kişilerdi. Türkler de onları Kürtlerle bir tutuyordu genellikle ve ona göre davranıyorlardı. Almanya'daki iltica işlemleri sırasında gördüler ki, orada da aynı ölçütlere göre sınıflandırılıyorlar.

Yezidilerin, yurttaşlarının eşit olduğu varsayımından hareket eden bir devlete tabi vatandaşlık şeklindeki modern yaklaşımla karşılaşması ise, diaspora sırasında Kürt hareketi çerçevesinde oldu. Böyle bir kavramı irdeleme ve tartışma gereği duymalarının Türkleştirme politikası dışında bir nedeni daha vardı: Kendilerini kabul eden ülke, yurttaş "eşitliği" konusunda epeyce iddialı olsa da, aslında toplumsal statü farkları ve eşitsizlikler Alman devleti yurttaşları arasında da görülmekteydi. Hiyerarşik şekilde bölünmüş bir toplumsal düzene yol açan bu farklar sadece sınıfsal olarak nitelenebilecek maddi imkânlarla ilgili şeyler değildir, insanların etnik kökenleri ve görünüşleri de toplumda nasıl bir yere sahip olacakları hususunda önemli bir rol oynar. Hem Alman asıllı olmayan vatandaşların Alman toplumu tarafından dışlanıp düpedüz "yabancı" sayılıyor olması, hem de düşünüşü ve görünüşü farklı yurttaşların gündelik hayatta sürekli hissetmek zorunda kaldığı belirgin ve yaygın yabancı düşmanlığı nedeniyle Yezidiler, Almanya'daki varlıklarını geçici bir durum olarak görmekteler. Bu yüzden de doğrudan Alman toplumuyla bütünleşmeye çalışmayı umut vaat edici

95. Süleyman, 38 yaşında, Baranlı, çiftçi, iltica talebiyle bulunduğu Almanya'da bir büfede çalışıyor.

bulmuyor, zor bir durumda başvurabilecekleri seçeneklere yer veren stratejiler geliştirmek istiyorlar. Yurttaş hakları diasporada da pek çok Yezidi için güvenceye alınmış değil. Alman vatandaşı olmayan ya da mülteci statüsü alamamış olanlar hayli fazla. Giderek Kürt ulusal hareketine yönelmelerinin önemli bir nedeni de, içinde bulundukları bu zor durum.

Almanya'da kazanılan bu tecrübeler sonunda Yezidiler, şuna ikna olmuş bulunmaktadır: Eğer dini ve etnik kimlikler arasında bir ayrım yapmak gerekiyorsa ve eğer gündemde bir ulus-devletin eşit vatandaşları olabilme meselesi varsa, Kürt komşularla birlikte hareket etmek zorunlu. Diasporadaki Yezidiler arasında, Kürt kimliğiyle bağlantılı olarak etnik ve dini aidiyet ayrımının temel bir tartışma konusu haline gelmiş olması bu yüzden.

Kürt Milliyetçiliğiyle Ayrım

Modern Kürt milliyetçiliğinin egemen hareketi olan PKK'nın yaklaşımı kültürel milliyetçilikte temellenmektedir. Bu yaklaşıma göre Kürtler, meşruiyetlerini, toprak ve kültür bütünlüğüne ilişkin hak iddialarını, tarihteki sürekliliklerinde görür. Kolektif geçmişin sürekliliğini ortaya koymak, Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın bütünlüşmesi ve modern ulusal devlet tasarımına uygun yeni Kürt kimliğinin oluşturulması bakımından hayati öneme sahiptir.

Söz konusu *tasarım* göre düşünülen bir "Kürt" kavramı, sonuç itibarıyla söz konusu bölgedeki inanç cemaatlerinin ortak bir kökene sahip olduğunu ima eder. Bunu gösterebilmek için de Kürt halkının "ilk" kaynaklarına dönmek gerekir. Kürtler aslında neredeyse 2 bin yıllık bir geçmişe sahipse de, Araplar, Türkler ve İranlılar tarafından girilen sömürgeleştirme hareketleri sırasında en eski Kürt kaynakları kaybolmuştur. Şimdi bunlar yeniden keşfedilmelidir – ki "Kürt halkı" tarihsel köklerine dayanan bir kültür programı çerçevesinde eğitilip ulus haline gelebilsin. Bu yaklaşıma göre, yabancılaşma sonucu Kürtlükten uzaklaşmanın yol açtığı değer kaybı, bir ulusal bilincin oluşturulmasıyla telafi edilebilecek, Kürt halkı yitirmiş olduğu kimliğini, namusunu ve onurunu yeniden kazanacaktır.

Kürtlerin kökeni Medlere kadar geri götürülüyor. Bu iddiaya

göre Kürtlerin yaşadığı toprakların yabancı güçler tarafından istilası MÖ 550'de, Perslerin Medleri yenmesiyle başlamış. Bu görüş ayrıca, Sami ırkından gelen Asurlular ve Orta Asyalı Türklerden farklı olarak, Medlerin ve dolayısıyla Kürtlerin Hint-Avrupa kökenini vurgulamaktadır. Zerdüşt dini Kürtlerin İslamiyet öncesi inancı olarak kabul görmekte ve böylece Kürtlerin Müslüman olmadan önce Araplar ve Türklerden tamamıyla farklı bir dine sahip oldukları da belirtilmiş olmaktadır.⁹⁶

PKK ideolojisini işte bu köken mitolojisine dayandırmaktadır. Böylece bir sınır çekmiş ve Kürt ulusallığının ne olup ne olmadığına dair bir ölçüt de getirmiş olmaktadır. Etnik kimlik birincil önemdedir ve temeldir. Dini kimlik ise etnik kimliğe tabidir, onun tarafından massedilir.

Böyle bir Kürt milliyetçiliği açısından bakılarak Yezidilerin "gerçek Kürt kökeni"ni oluşturduğu, Kürt halk kültürünün asıl temsilcileri oldukları kabul edilmektedir. Tabii bu durumda "yurt-sever Kürtler" gibi davranmaları beklenir. Yezidi dini ise Kürt inancının özgül bir biçimi addedilir.

Milliyetçilik ideolojisi Kürtlerle Yezidiler arasında ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Şimdiye kadar "Kürt" kavramıyla kastedilen Sünni Kürtler, yani Yezidi toplumunun kendi dışında saydığı bir şey olmuştur. Ama giderek Yezidiliği tamamlayıcı bir niteleme olarak anlaşılmaya başlar.

Ne var ki Yezidiler açısından "Kürt" kavramı baskı gördükleri dönemi hatırlattığı için, hâlâ çok farklı anlamlara gelebilmektedir. Diğer yandan, birçok Sünni Kürt de eski önyargılarını bir kenara bırakıp Yezidileri kendi gerçek atalarının halefleri saymak ve seküler bir yaklaşımla onları kendileri gibi kabul etmekte zorlanmaktadır. İçlerinden bazıları Yezidiliğin kendi eski dinleri olduğu görüşüne katılsa bile, bu onun İslamiyet ve diğer "kitap dinleri" ile "eşit düzeyde" ve "aynı ölçüde çağdaş" olarak görülmesi anlamına gelmemektedir.

Şu sıralarda Yezidiler arasında "Kürt" sözcüğü bir anlam değişimi geçirmektedir, ama aynı şey Sünni Kürtler arasında "Yezidi" kavramı için de geçerlidir.

Ne de olsa PKK hareketinde Batılı kavramlar ve evrimcilik anlayışı egemendir.⁹⁷ Batılı bir model oluşturma peşindeki bu hareket, ona uygun kavramlarla düşünülmektedir. Bu yüzden Kürt milliyetçiliği Yezidiliğin de Batılı ölçütlere göre yenileştirilmesinden yanadır. Her şeye rağmen, kendini "yurtsever Kürt" sayanlar arasında Yezidilere görece iyi davranan Müslümanların sayısı fazladır.

Bundan sonraki bölümlerde önce iki grup arasındaki toplumsal ilişkilerden söz edip daha sonra tekrar politik çatışmaya döneceğim.

Siyasi görüşleri ve kendi kökleri hakkındaki fikirleri ne olursa olsun, diasporada eski Sünni komşularıyla ve genel olarak Müslümanlarla ilişkilerin yeni bir düzene kavuşturulmasını uygun bulan Yezidiler çoğunluktadır.

Kirve İlişkileri

10 Temmuz 1994'te bir Yezidi, Hannover'de Alman bir Müslüman tarafından dini motiflerle öldürüldü. *Denge Êzîdiyan* adlı dergi bu olay hakkında şunları yazıyordu:

"Müslüman Alman, Aldemir ailesinden başka şeylerin yanı sıra bir cami inşaatı için bağışta bulunmalarını istemişti. Bay Guthan Aldemir Yezidi olduğunu söyleyerek bu talebi geri çevirdi. Bu durumdan öfkeye kapılan ve düşmanlık hisleri alevlenen Müslüman Alman, Yezidi aileye sövmeye başladı, 'İblise tapanlar! Sizin ölümünüz bana cennette yer açacak,' diye bağırdı. Cinayet masasından bildirildiğine göre, ölümle sonuçlanan çatışmanın arka planını inanç meseleleri oluşturmaktadır."⁹⁸

Yezidilere tam da kendi yurtlarında çekmiş oldukları acıları hatırlatan bir olaydır bu. Diasporadaki geleceklerinden de şüpheye düşmelerine yol açmıştır.

Kendi ülkelerinde Yezidilerin Müslüman komşularıyla ilişkileri, bir tür kurumsallaşmış hamilik olan *kirve* ilişkisi yoluyla düzenlenmişti. Kirvelik kurumu bir "kurgusal akrabalık"tır ve Yezidilere korunma olanakları sağlamıştır. Kirve, sünnet sırasında çocuğu tutan kişidir, bir erkektir ve çocuktan sorumludur. Kirvenin ailesiyle

çocuğun ailesi birbirlerini yakın akraba sayarlar, evlenme ve enest tabuları geçerlidir aralarında.

Çeşitli etnik ve dini toplulukların yan yana yaşadığı bölgelerde kirve çoğu kez başka bir dini cemaatten seçilirdi. Barış içinde bir arada yaşamayı mümkün kılıyordu bu uygulama. Karşılıklı yükümlülük her iki ailenin de işine yarıyor, pratik çözümlerin önünü açıyordu. Bir Yezidi bana bunun bir örneğini şöyle anlatmıştı:

"Bizim köyde Süryanilerle birlikte yaşadık. Onlar köyü bizden çok daha önce terk etti, Avrupa'ya gidip ilticacı oldular. Sonra Müslümanlar köye yerleşmeye başladı. İlk gelenler bazı Yezidi ailelerin kirveleriydi." (Bellek protokolü, Berlin 1988.)⁹⁹

Erkek çocukların sünnet edilmesinin Yezidilikte dini bir görev olup olmadığını sorduğumda, konuştuğum kişinin hangi yöreden olduğuna göre değişen farklı cevaplar aldım. Örneğin, ağırlıklı Müslümanların yaşadığı yerlerden (Siirt ya da Urfa gibi) olanlar, sünnetin zorunlu olduğunu söylüyordu. Daha çok Hristiyanların bulunduğu bir çevrede yaşamış olan Mardinli Yezidiler ise bu geleniğin Müslümanlardan devralındığını ve aslında kendi inanışlarına ait olmadığını belirtiyordu.

Görüştüğüm birçok Mardinli aile, aralarında hiçbirinin sünnetli olmadığını söylemiş, sünnetin dini görev olduğunu iddia edip bunu diasporada da sürdürmek isteyen diğer Yezidileri eleştirmişti. Bu düşünceye göre diasporada sünnet isteğe bağlı olmalıdır, çünkü Müslümanlıktan alınmış bir uygulamadır:

"Biz hep Müslümanlardan baskı gördük. Kovalandık, dövüldük, öldürüldük, kadınlarımız kaçırıldı. Sadece kendi köylerimiz güvenliydi. Şehre, başka köylere ya da askere gitmemiz gerektiğinde dikkat çekmemeye çalışırdık. Ölüm vardı işin ucunda.

"Ama zaten dikkat çekmemize neden olan bazı özelliklerimiz var. Şüphe üzerine gözaltına alındığımızda ya da askere giderken yapılan muayenede, sünnetli miyiz diye kontrol ederler. Değilsək, canımız tehlikede demektir.

"Sünnetli olup olmamak, nasıl bir çevreden olduğuna bağlı. Biz mesela, Midyat'ta daha çok Süryanilerle birlikteydik. Öbür Yezidi-

99. Zero, 43 yaşında, Biranlı çiftçi. 1985'te iltica talebiyle geldiği Almanya'da temizlik işçisi.

lerden farkımız da buydu, öyle her Allah'ın günü Müslümanlardan baskı görmüyorduk. Bizim dinimiz Hristiyanlık ya da Musevilik gibi 'laik' ve 'demokratik' cumhuriyet tarafından tanınmış olmadığı için, askerdeki durumumuz da daha zordu. Sünnet meselesi yüzünden her taraftan problem çıkardı." (Bant kaydı, Berlin 1991.)¹⁰⁰

Bazı Yezidilerin kirve kurumunu bir uyum sağlama stratejisi olarak görmeye başlamış olması, diasporadaki tartışmalar sırasınca ortaya çıkmış yeni bir değerlendirmedir. Sünneti gerekli görmeyen pek çok Yezidi vardır. Ya da sünnet, dinin bir gereği sayılsa bile, kirvenin Müslümanlar arasından olması artık gerekmemektedir.

Kirvelik ilişkisiyle oluşan akrabalık Yezidilerin gözünde "kurgusal" bir şey değil, kan bağı akrabalığıyla eşit değerdedir. Bazıları bana Müslüman kirvelerin aynı bir yeri olduğunu ve bu kurumun iki grup arasında özel bir ilişki tarzı oluşturduğunu belirtmişti. Dolayısıyla Almanya'daki Müslüman kirve ailelerine yardım etmeyi, onları koruyup kollamayı görev sayan Yezidiler de bulunmaktadır. Görüştüğüm birçok kişi tam da bu nedenle endişeliydi: Yezidilerin Almanya'dan çıkarılması Türkiye'de hem devletten hem de Müslüman komşularından baskı gördükleri gerekçesiyle durdurulmuştu ve Alman yetkililer kirve ailelerine karşı sorumluluk hissini yanlış anlayabiliyordu.

"Bazı din büyüklerimizden Yezidi olmayan Kürtler için kâğıt imzaladığına dair söylentiler var. O yüzden korkuyoruz, Almanlar buna inanır da bizi ülkeden çıkarır diye. Hal böyle olunca, eski ilişkilerimiz bazen zorluk yaratıyor.

"Güneydoğu'da kimse Yezidi olmak istemezdi. Oysa şimdi 'Dem, ninem ya da anam babam Yezidi'yken zorla Müslüman yapıldı; ben Yezidiliğe dönmek istiyorum,' diyenler var. Bizim dinimize dışardan girmek kesinlikle imkânsız. Ama ne yapacaksın? Yardımcı olmaya çalışıyoruz işte.

"Kırvemiz olmuş ailelerin durumu da buna benziyor. Ama öyle kâğıt filan hazırlandığını sanmam. Yardım ediyoruz ya, böyle laflar çıkıyor. Bizim toplumumuza çok zararlı bu söylentiler. Bana sorarsan, iki grup arasındaki kirve ilişkisi artık bitsin derim." (Bant kaydı, Berlin 1995.)¹⁰¹

Yezidiler Müslümanlar tarafından "mundar" sayılırlardı. Barış içinde yaşamak için Müslüman komşularının koydukları koşullara razı olmak zorundaydılar. Kirve ilişkisi koruma sağlıyordu, ama Müslüman kirvelerin gözündeki "mundar" konumdan çıkmaya yetmiyordu. İşte bir Yezidi kadının Müslümanlarla bir arada yaşadığı köyündeki hayatı hakkında söyledikleri:

"Yezidilerle Müslümanların birlikte yaşadığı köylerde, bayram günleri yemeğimizi İslami kurallara göre hazırlamamız gerekiyordu, yani 'helal' olmalıydı yemeğimiz, ki Müslüman komşularımız bize yemeğe gelebilsin. Bizde bayram çok, ama 'Ezdi Günü', yani Oruç Bayramı'nın son cuması, her Yezidi bir kurban keser. Çoğunlukla bir koyun kurban ederiz. Hep birlikte yer içer, dans eder, şarkı söyleriz. Ama kurbanımızı bir Müslüman komşuya kestirirdik ki, onlar da kutlamaya katılabilsin.

"Zaten çoğu zaman Müslümanlarla kirve ilişkimiz olurdu. Onlar da bizi kendi bayramlarına davet ediyordu. Sonra kullandığımız kap kacağı ya kınıp atıyorlar ya da adeta törenle yıkıyorlardı. Müslüman ailenin durumuna göre değişir bu. Hali vakti yerindeyse tabakları kırar, yok o kadar zengin değilse, yedi kez toprakla ovalar, yedi kez de suyla yıkar.

"Evimizde Müslüman misafirler için bir de saccade bulundurduk. Böyle davranmamızın nedeni Müslümanlardan korkmamız değildi bence. Hoşgörüden, konukseverlikten ötürü saygı gösteriyorduk komşularımıza." (Bellek protokolü, Münster 1996.)¹⁰²

Birçok Yezidi, Müslüman dostlarının aynı şartları diasporada da dayatmasına izin vermek istemiyor. Ama derinlere kök salmış, içselleşmiş davranış normlarını değiştirmek, önyargıları yok edip eşit bir ilişki kurmak hiç de kolay değil. Diğer yandan, Yezidilerin Kürt toplumun laikleşmesinden yana olan Müslüman Kürtlerle yaşadığı olumlu deneyimler de var. Yezidi dostlarını arada sırada, yakın ahabları olan Müslümanların hâlâ tam olarak önyargılarından kurtulamadıklarını anlatmışlardır:

"Biliyor musun Banu, hani bizim yakın dostumuz X var ya, karısı hâlâ bizde et yemek, bizim bardaklarımızdan su içmek istemiyor. Bizim arkadaşına da söyledim bunu. Anlayış göstermemi istedi.

102. Güler, 30 yaşında, 1989'da iltica talebiyle Almanya'ya geldi, hastabakıcı.

Dedim ki, kusura bakma ama anlamıyorum, bir insan nasıl hem benim ve ailemin arkadaşları olduğunu söyler, hem de bizimle et yemez, bizi mundar sayar.

"Ama şimdi burada durum çok farklı. Bizim oralar gibi değil. Eşitiz burada hepimiz. Kirli insan muamelesi görmeye artık razı olmayız. Yoksa bizim dostluğumuzu da, yardımımızı da kaybederler. Belki bir zamanlar, kendi topraklarımızda böyle davranışların bizi ne kadar kırdığını fark etmemişlerdi.

"Ama ben çok iyi hatırlıyorum, ne kadar ağırma gitmişti bir keresinde; işten eve giderken susamıştım da, yolda bir Müslüman evinin kapısını çalıp su istemiştim. Hemen getirdiler, ama bardak veya tas gibi bir şey de vermediler. Anladım ki ellerimi tas şekline sokmamı bekliyorlar suyu dökmek için. Madem ki öyle istiyorlar, yaptım ben de, suyu elimle içtim. Gerçi biliyordum Müslümanların bizim su aldığımız çeşmeyi hiç kullanmadığını, ama yine de etkiledi beni bu olay, gücendim, içimde bir şey kındı.

"Doğrudan doğruya çıplak gerçekle karşılaştığım bir durumdu bu. Derin bir yalnızlık hissi kaldı geriye. Burada yine aynı şeyin bir kere daha olmasına izin veremem. Ben bütün insanların eşit olduğuna inanıyorum. İnanç farkları vardır, fikir ayrılıkları vardır, ama temiz ve kirli insan, inançlı ve sapkın insan diye bir şey olmaz." (Bellek protokolü, Berlin 1991.)¹⁰³

Başka bir Yezidi kadın ise hem Müslümanların hem de Hristiyanların bulunduğu bir köyde yaşamıştı:

"Bizim köyün tek çeşmesi vardı. Herkes suyunu gidip oradan alıyordu. Tabii hep komşulara rastlardım çeşmede. Her defasında da Müslüman komşular gayet kibar, 'Peşkê avê lime nekevin' derlerdi bana, yani: 'Senin suyunun damlaları bize değmemeli.' Aynı kaynaktan gelen su, ben dokundum diye nasıl kirlenir? Bende nasıl bir kudret var sanıyorlar acaba? Bilemiyorum. Akıllarımdan neler geçtiğinin az çok farkındayım, ama hiçbir zaman doğru dürüst anlayabilmiş değilim. Yine de neye yol açacaklarını iyi bildiğimden, hep korku duydum.

"Sana mutlaka anlatmak istediğim bir şey var, nasıl koşullarda yaşadık, neler çektik, iyice anlayasın diye. Müslümanlar her fırsat-

ta kadınlarımızı zorla kaçırdı, bir daha hiçbirini göremedik. Kimse de onları geri getirmeye ya da Müslümanları şikâyet etmeye kalkışmadı. Elimden gelse, çok isterim onlara yardım edebilmek. Bu şiddet altında ezilen, acı çeken onca Yezidi kadınına olanları unutamıyorum. Yaşamlarını sürdürdükleri Müslüman evlerinde kabul görmüyor, aşağılanıyorlar hep." (Bellek protokolü, Berlin 1991.)¹⁰⁴

Diasporada Yezidilerin Müslüman Kürtler karşısında eskiden kendi ülkelerinde olduğundan daha eşit bir konumda bulundukları açıktır. Almanya'da kalmalarına "müsamaha" edilmesi durumlarını oldukça düzeltmiştir. Müslüman-Kürt dostlarıyla ilişkileri üzerindeki toplumsal denetim artık o kadar sıkı değildir. Öyle olunca Müslüman Kürtler de onları eşit sayabilmekte, Yezidi dostlarıyla ilişkilerinde daha özgür davranabilmektedirler. Örneğin bir Müslüman Kürt aile, artık çocuklarını sünnet ettirmeyi bırakmış, bir Yezidi ailenin kirvesi olmak istemiştir.

Dini bayramlarını kurbanlar keserek birlikte kutlayan Yezidi ve Müslüman aileler de gördüm. Böyle günlerde Yezidilerin kestiği hayvanların "mundar" olduğundan hiç söz edilmedi. Müslüman Kürtlerin de katıldığı ve ızgara yapılan kutlamalara davet edildiğim çok oldu. Ama yine de bu örnekleri genellemek doğru olmaz.

Yezidilerin köye özgü yaşam tarzını değiştirme ihtiyacı kendini giderek daha çok duyuruyor. Kentlere yerleşmiş bulunan Yezidilerin dini, kültürel ve toplumsal yaşamının bütün düzeylerinde hissedilen bir ihtiyaç bu. Örnek olarak cenaze törenleri üzerinde duracağım, çünkü diasporada karşılaşılan en büyük pratik sorunlardan biri, ölüm durumunda ne yapılacağıyla ilgili.

Braye Axerete (Ahret Kardeşliği) Kurumu

Diaspora koşullarında *braye axerete* (ahret kardeşliği) kurumu da değişiklik geçirmiştir. Kırsal alanda yaşayan Yezidiler için önemli bir şeydir ahret kardeşliği. Kendi içinde evlenen gruplar olarak ruhban kastı ile sıradan Yezidiler arasındaki ilişkiyi düzenler. Kirvelik kurumuna benzer bir işlevi vardır.

Kirvelikte olduğu gibi ahret kardeşliğinde de evlenme yasağı

vardır. Ahret kardeşleri öz kardeşle bir tutulduğundan, aralarında cinsel ilişki olması enest tabusunun ihlali olarak görülür. Bu yüzden de çoğu Yezidi, ahret kardeşini kendisinin dahil olmadığı bir endogam Yezidi kastından seçer.

Bu kurum bazen Alman yetkililer tarafından hiç anlaşılmamış, kafalarını iyice karıştırmıştır. İltica işlemlerindeki bazı yanlış değerlendirmeler de buradan kaynaklanır. Çoğu Yezidi ahret kardeşinin çocuğunu kendi yakın akrabası sayar, onun da vasiliğini üstlenir. Bu durum Batılıların akrabalık kategorilerine göre yaptıkları sınıflandırmada karışıklık çıkarmakta,¹⁰⁵ iltica konusunda sorun yaratabilmektedir. Kirvelik gibi ahret kardeşliği kurumu da diasporada Yezidilerin başına dert olmuştur. Ahret kardeşliği özellikle cenaze törenlerinde önemli bir rol oynar:

"Her cenazede bir ahret kardeşi hazır bulunur. Herkesin bir ahret kardeşi olması lazım. Erkeksen bir kız kardeşin, kadınsan bir erkek kardeşin olacak; ya da iki erkek de ahret kardeşi olabilir.

"Bizde çok önemli bu ahret kardeşliği, çünkü insanın hayata geri döndüğüne inanıyoruz. Reenkarnasyon kuramı bizim dine çok uygun. Ahret kardeşini istediğin gibi seçersin. Bir kız veya erkek kardeş seçmek herkesin hakkı. İşin önemli yanı, seçtiğin kişinin manevi konularda en saf, en iyi bir insan olduğuna güvenilebilmen. Yoksullara hep yardım etmiş, kimseyi öldürmemiş, kimseyi kızdırmamış, hep iyi şeyler yaptığına inandığın biri. Senin anlayacağın, şöyle hoş bir insan seçmek lazım. Ahret kardeşinle aranda iyi ve kötü hareketlerini pay edebilirsin. Zaten ahret kardeşi demek, iyi kötü ne yapıyorsan birliktesin demek. Öte tarafta sen ondan sorumlusun, o da senden.

"Ahret kardeşinin yaptıkları, senin dünyaya daha sonra ne olarak geleceğini etkiler. Bir de cenazedeki rolü önemli. Ölü yıkanırken hazır bulunması gerek. Eğer bir insan ahret kardeşi seçmeden ölmüşse, şeyhi onun ahret kardeşi olur. Genellikle bir mürit ahret kardeşini şeyh ya da pir ailelerinden seçer, çünkü bunlarla nasıl olsa zaten evlenme yasağı, enest tabusu var. Ahret kardeşimizi belirlerken, bir de tören yaparız hep." (Bant kaydı, Berlin 1994.)¹⁰⁶

105. Bu konuda edindiğim veriler Düchting, 1922, s. 177'de doğrulanmaktadır.

106. Cengizhan ile görüşme.

Cenaze törenleri sayesinde mevcut toplumsal hiyerarşiler yenisinden üretilip daha da pekiştirilir.¹⁰⁷ Ama törenler sadece mevcut toplumsal yapıları yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda yeni yapılar da oluşturur.¹⁰⁸ Dolayısıyla önemli törenlerde görülen değişimler, çoğu kez toplulukların geçirdiği yapı değişikliklerine tekabül etmektedir.

Kastlar arasındaki hiyerarşi, ölünün yıkanması sırasında açığa çıkar:

"Yıkama işinde şeyh, pir ve ahret kardeşi hazır bulunur. Dualar okunur. Bir tören şeklinde olur yıkama işi. Pir su döker, şeyh de ölüyü yıkar. Ahret kardeşi ise düğüm atar (girâyê serî). Ölüleri bir kefen bezine sararız. Bez baş hizasında düğümlenir. İşte bu düğümü atmak, ahret kardeşinin işidir." (Bant kaydı, Berlin 1994.)¹⁰⁹

İşin bir başka yönü de, ölen kişiye ait malların armağan olarak şeyhe geçmesidir. Bu şekilde din büyüğü ile sıradan Yezidi'nin öbür dünyadaki Büyük Mahkeme'ye çıkınca Melek Tavus'un huzurunda eşit oldukları vurgulanmış olur.

Kendine henüz ahret kardeşi seçememiş ya da ahret kardeşi daha önce ölmüş biri öldüğünde, yıkama törenini yapan şeyh kendisini o kişinin ahret kardeşi ilan edebilir. Bu durumda kefen düğümünü bağlamak da ona düşer. Böyle bir uygulamayı diaspora ortamında modernleştirmek ve şeyhin rolünü herhangi bir papaza ya da bir imama aktarmak Yezidiler için hiç de zor değildir. Görüştüğüm Yezidi şeyhlerinden Cengizhan bu konuda şöyle düşünüyor:

"Bence topraklarımızdaki ve sürgündeki cenaze törenleri farklı. Böyle bir aynım yapıyorum, çünkü Yezidiliğin esas itibarıyla bir kırsal alan dini olduğu şeklinde bir hipotezim var. Daha çok kırsalda gelişip ağırlık kazanmış, kentlerde pek yer edinmemiş bir din.

"Sanırım ibadethanelerimizin olmayışı da bu yüzden. Kilisemiz, camimiz filan yok. Dini törenlerimizi şeyhin veya pirin evinde yapardık. Yani eğer köyde şeyh varsa –ki genellikle bir şeyh ve bir pir olur– dini işler ve kutlamalar için hep birlikte onlardan birinin evine gidilirdi. Ölülerimizi yıkamak için de ayrı bir eve ihtiyacımız yoktu.

107. Durkheim, 1994, s. 27-31.

108. Bloch, 1987, s. 1-43.

109. Cengizhan, bkz. dipnot 34.

"Ama artık topraklarımızda değiliz. Örneğin Berlin'de, küçük bir azınlığız. Hepimiz birden aynı sokakta oturamayız ki! Burada başka türlü organize olmak zorundayız. Yeni kurumlar lazım. Biraz daha profesyonelce düşünmeliyiz.

"Mezarlıklarımızı da eskisi gibi yapamayız. Cenaze törenleri, yas tutma süresi hep değişmek zorunda. Köylerdeyken vaktimiz vardı her töreni başından sonuna eksiksiz uygulamaya. Anlatmıştım ya, mesela cenaze töreninde bir şeyh, bir pir ve ölünün ahret kardeşi bulunur. Şeyh yıkar, pir su döker, ahret kardeşi düğüm atar filan. Ama burada bir şeyh ya da bir pir bulabiliyorsan ne âlâ. Üçünün görevini de yaparır.

"Bir başka örnek de, yas tutma süresiyle ilgili zorluklar. Normal olarak köylerimizde çok uzun yas tutulurdu. Günlerce çalışmazdık. Köylü toplanır, yas süresini bir arada geçirirdi. Burada ölen için öyle hep birlikte yas tutmak, ağıt yakmak gibi şeyler mümkün değil. Bazı Yezidilerin aslında düğün ve şenlikler için sürgünlere tahsis edilmiş odaları bir aylığına ya da üç haftalığına yas tutmak için kiraladığı oluyor. Ama böyle şeyleri uzun zaman sürdürmek imkânsız. Almanya'daki hayatın temposuna ayak uydurmak, törenlerini ona göre yapmak zorundalar." (Bant kaydı, Berlin 1994.)¹¹⁰

Yezidi şeyhinin bu aktardığım sözlerinde, Yezidi toplumunun, eğer yeni "vatanında" durumunu sağlamlaştırmak istiyorsa, köklü bir değişim geçirmesi gerektiği vurgulanıyor. Öyle bir değişim ki bu, Almanya'da yetişmiş genç Yezidilere ahret kardeşlerini seçip seçmediklerini sorduğumda, çoğu ya *birayê axeretê*'nin ne demek olduğunu bile bilmiyordu ya da bunun artık onlar için hiç önemi kalmamıştı. Aldığım cevaplar böyle olunca, ana babalara çocuklarının bir ahret kardeşi seçmelerine önem verip vermediklerini de sorma gereği duydum. Bir Yezidi kadın şöyle yanıtladı sorumu:

"Burada böyle vazifeleri yerine getirmek mümkün değil. Cenaze törenini yapan şeyh, ölünün ahret kardeşinin kendisi olduğunu açıklayabilir. Hiç şeyh ya da pir olmasa da, ölüyü gömmek lazım. Bütün geleneklerimizi sürdüremeyiz burada."

Sonra ironik bir şekilde sürdürdü sözlerini: "Eminim, öbür taraftaki mahkemede Melek Tavus, sürgündeyken ahret kardeşi se-

çecek halimiz olmadığını anlayacaktır; eh, mahkemeyi de ona göre yapacak artık." (Bellek protokolü, Berlin 1996.)¹¹¹

Ahret kardeşliği kurumunun diasporada geçirdiği değişimin başlıca üç nedeni olduğunu düşünüyorum. Bunlardan biri, görüştüğüm Yezidilerin bu kurum hakkındaki sorulardan duyduğu sıkıntıda belli ediyor kendini. Sanki bu sözcükleri duyunca mahcup oluyor gibiler, çünkü ahret kardeşliği eskimiş, "demode" bir kavram gibi, laik ve modern bir din anlayışıyla, "çağdaş" bir yaşam tarzıyla bağdaşmaz bir gelenek gibi geliyor onlara. İkinci neden, bir şeyh ya da pir ailesiyle eskiden olduğu gibi belirli bir ilişki biçiminin artık mevcut olmayışı. Örneğin Berlin'deki cenaze törenleri, orada yaşayan din büyükleri tarafından yürütülüyor. Bu yüzden ilişkilerin özel bir yanı kalmamış durumda. Kendi evlilik grubundan birini ahret kardeşi seçmek Yezidilerin tercih etmediği bir şey, çünkü bu kurgusal akrabalık kategorisi enstest tabusunu gündeme getiriyor. Zaten çok sıkı endogam birimlere bölünmüş olan Yezidi toplumunda evlilik olanaklarını daha da kısıtlamak uygun değil. Üçüncüsü, ahret kardeşliği kurumuna olan ilginin giderek azalıyor olmasını, Yezidi toplumunun şeyh-pir-mürit şeklindeki hiyerarşik ilişkilerde köklü bir değişime girişmiş olduğunun göstergesi saymak gerekir. Her şeye rağmen, diasporadaki Yezidi kurumlarının yapısal değişikliği tamamlanıp yeni bir denge oluşurken, ahret kardeşliğinin de yeni duruma uyumlu bir restorasyon geçirmesi tamamıyla ihtimal dışı değil.

"Yezidi" Nitelenmesi

"Yezidi" sözcüğü de Sünni ve Alevilerle olan ilişkilerde sorun çıkarmış, engelleyici olmuştur. Çünkü bu sözcük her iki gruba da, lanetle andıkları Emevi Halifesi I. Yezid'i (MS 680-683)¹¹² hatırlatmaktadır. Yezidiler açısından kendi adları damga yemenin bir şekli olmuştur hep. Bu yüzden, Sünni Kürtler ve Alevilerle kurulacak yeni ilişki biçimlerinde böyle gereksiz bir damganın çıkaracağı zorluklardan kaçınmak için, Yezidi adını açıklamak gerekmiştir.

Halife I. Yezid, Alevilerin gözündeki en kutsal kişilerden olan İmam Hüseyin'in (Hz. Ali'nin oğlu) katilidir. I. Yezid, babası Muaviye'nin ölümünden sonra onun yerine geçecekken, Hüseyin hali-feliği ele geçirmeye girişmiştir. Kerbela'daki savaşta ordusu I. Yezid'in kuvvetlerine yenilir, Hüseyin de hayatını kaybeder.

Daha sonra Abdullah bin Zübeyir¹¹³ Mekke'de halifelik iddisasında bulunmuştur. Emevi birliklerinin kutsal Mekke kentine giremeyeceğini sanmıştır; çünkü böyle bir hareket müminlerin gözünde küfür sayılacaktır. Ama Abdullah bin Zübeyir'e bağlı kuvvetler Emevi ordusuna yenilir, Mekke kuşatılır, Kâbe yakılır. İşte bu yüzden Emeviler Allahsızlıkla suçlanmış, Sünni Müslümanlar da Halife I. Yezid'den hep nefret etmiştir.

Yezidi geleneğinde ise Halife I. Yezid dinin yenileyicisi sayılmaktadır. Bu nedenle bazı bilim adamları Yezidi inancının oluşumunu Emevilerin giriştiği karşı harekete bağlamaktadır.¹¹⁴ Düchting'in¹¹⁵ de belirttiği gibi Federal Almanya Anayasa Mahkemesi ve birçok idari mahkeme bu kuramı benimseme eğilimi göstermiştir. Oysa Yezidilerin şiddetle reddettiği bir görüştür bu.

Bir taraftan da Yezidiler, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin tarafından I. Yezid'le ilişkileri nedeniyle "asıl" Araplar, Emevi hanedanının halefleri olarak nitelenmektedir. Yezidiler Irak'ta resmen Müslüman Araplar olarak sınıflandırılırlar. Ama buna rağmen, Müslümanlara ayrılmış bazı işleri yapma hakları yoktur. Örneğin yargıç, avukat ya da savcı olamazlar. Yani "asıl" Arap sayılmalan lafta kalan, Müslümanların kabul etmediği bir şeydir.¹¹⁶

Bu "asıl Arap" tezini Yezidiler de benimsemiş değildir zaten. Irak'ta bazıları kendilerini Asurlularla bağlantılı saymaktadır.¹¹⁷ Ama Türkiye'deki Yezidiler arasında hiç benimsenmemiş bir eğilimdir bu.

Yezidilerin çok saygı duyup kutsallaştırdığı Yazid adlı bir kahraman varsa da, din tarihi araştırmaları açısından bunun Halife I. Yezid olduğunu göstermek pek kolay değildir. İsim benzerliği tek

113. A.g.ö., s. 36-71. 114. A.g.ö., s. 71.

115. Düchting, 1992, s.103-106.

116. Cengizhan ile görüşme, Berlin 1994, bkz. dipnot 33, Düchting 1992, s. 104.

117. Anvar Muaviye İsmail, 1993, s. 127-128.

başına elbette bir şey ispat etmemektedir. Eldeki tarih kaynaklarının da bu hipotezi doğrulamaya yetecek kadar bilgi yoktur.

Yezidilere göre tarihte Yazid adını taşımış iki önemli şahıs yer almıştır: Yazid bin Êzîdiyan ve Emevi halifesi Yazid bin Muaviye. Ancak bunlar birbiriyle ilişkisizdir. Asıl saygı duyulan Yazid ise muhtemelen gerçek bir tarihi kişilik değil, efsanevi bir kahramanın adıdır. Bu konuyla ilgili sözlü olarak aktarılmış öykülerde tarihi olgulara doğrudan yer verilmemektedir.

Yezidiler Kendilerini Nasıl Tanımlıyor?

Her şeye rağmen Halife I. Yazid ile olan bariz isim benzerliği, Yezidilerin damga yemekten kaçınabilmesi için gerekli olmuştur. Üstelik bu damgadan kurtulmaları yeni bir yurt edinme stratejisinde de rol oynamıştır.

Kendi yurtlarındaiken bu konuyu tartışıp kendilerini I. Yazid'den ayırmak gibi bir meseleleri olmamıştır. Komşularıyla ilişkilerini değiştirme olanağı görmediklerinden, dikkatli ve savunmaya yönelik bir tarz tutturmuşlardır. Müslüman komşuları tarafından I. Yazid'le bağlantılı sayılmayı da sineye çekmişlerdir.

Ama artık hemen bütün Yezidiler böyle bir bağlantıyı kesinlikle reddetmektedir. Bunun yerine "Yezidi adının nereden geldiğine dair çeşitli görüşler öne sürülmektedir. İsmin ilk şeklinin "Ezdaî" veya "Ezdayî" olduğunu savunan bazı örnekleri ele alacağız.

1991'de Midyat'ın Baran köyünden bazı Yezidiler adlarının kökenini şöyle açıklamışlardır:

"Başlangıçta her tarafta sadece su vardı, 'Dara Herheri' dediğimiz ağaç dışında. 'Dar' Kürtçede ağaç anlamına gelir, 'Herheri' de bu ağacın adıdır. Bazen de 'Dara Jiyane' deriz ona, yani Hayat Ağacı. Melek Tavus onun üzerinde oturmuştu. Bir kuş biçiminde. Tanrı gelip sordu: 'Ben kimim? Sen kimsin?' Cevap verdi Melek Tavus: 'Sen Sensin, Ben de Ben.' Tanrı da 'Peki git öyleyse' dedi, 'bakalım başka birine rastlayacak mısın?'

"Tam kırk bin yıl uçup durdu Melek Tavus. Ama sudan başka bir şey göremedi. Geri döndü ağaca. Tanrı tekrar gelip aynı soruyu sordu, o da yine aynı cevabı verdi. Üç kez tekrarlandı bu böylece. Üçüncüde Tanrı tekrar gelip dedi ki: 'Artık 'Sen Sensin, Ben de Ben,'

deme. De ki: 'Sen Xweda'sın. Ez dayim.' Yani: 'Tu halikî, ez mexluqim' (Sen yaratıcısın, ben yaratılanım). Kürtçede 'Xwe': 'kendi' demektir, 'dan' ise 'vermek'. 'Xweda'nın anlamı da: 'kendini yaratmış olan', 'kendini kendi kendinden vermiş olan'. 'Ez' ise 'ben' demek, 'ez dayi' deyince de anlamı: 'yaratılmış olan ben', 'verilmiş olan ben'. Yani Tanrı 'beni yaratmış olandır, beni kendinden vermiş olan'.

"Biz Melek Tavus'un seçilmiş halkı olduğumuza inanıyoruz. O, Tanrı'nın ilk yarattığıdır. Hem de yaratıldığının ilk bilincine varan. İşte bu yüzden 'Êzdiyan' ya da 'Êzîdiyan' demişiz kendimize. Bilince götüren yolu uzun bir süreç olarak görürüz, bir peygamberin ve onun kitabının vahyi değil. Gerçeği bulmamıza yardım eden yol göstericiler olduğunu kabul ediyoruz. Yazid bin Êzîdiyan, Zerdeş und Şeyh Hadi bizim yol göstericilerimizdir. Birbiri peşi sıra, bin yıl arayla gelirler." (Bant kaydı, Baran, Midyat 1991.)¹¹⁸

1988'de bir Yezidi'nin anlattıkları da şöyleydi:

"Adımız 'Yezidi' diye birçokları Halife Yezid'le bir ilişkimiz var sanıyor hep, hatta bizden bazıları bile. Ama yanlış bu. Bizim inancımız İslamiyetten çok daha eski. İsim benzerliğinden ötürü Müslümanlar bizi onunla bir tutmaya çalıştılar.

"Halife I. Yezid'in kendisi bir Müslüman ve Arap'tı. Aralarında ki çatışmalar nedeniyle Müslümanlar hiç sevmez onu, nefret ederler. Tabii bizi böyle bir kişinin devamı saymaları tesadüf eseri değil. Bize yaptıklarının bahanesi. Kendi kendilerini meşrulaştırmaya yanyor.

"Adımızın gerçek anlamı ancak Kürtçede ve eski inancımız olan Zerdüş dininde bulunabilir. Ahura Mazda'dan geliyor bizim adımız ya da Tanrı'nın adı olan 'Yazdan'dan. Anlamı da: 'Tanrı'yı tanımış olan halk' ya da kısaca 'İnançlılar'." (Bellek protokolü, Berlin 1988.)¹¹⁹

Yezidiliği Zerdüş dinine bağlayan Emir Muaviye bin İsmail el Yezidi¹²⁰ ise Yezidilerle Halife I. Yezid arasında bağlantı kuran yaklaşımın, Yezidileri Osmanlı padişahlarının soykırım planlarına

118. Ayhan, 58 yaşında, çiftçi. 1994'ten beri iltica talebiyle Almanya'da bulunuyor.

119. Erhan, 47 yaşında, Batman'ın Beşiri ilçesi Miran köyünden. İşçi olarak Almanya'ya gelmiş. Bir firmada görevli.

120. Muaviye bin el Yezidi, 1993, s. 101-126.

karşı korumak isteyen iyi niyetli Müslümanlar tarafından yayılmış bir efsane olduğu görüşünde. Sözlü kaynaklara dayanıyor bu düşünce. Yezidileri İslam tarihine dahilmiş gibi gösteren bir tür "kamuflej" in onlara hayatta kalma şansı sağlayacağı umulmuştu. Ama Yezidilerin kötülükle ve düşmanla bir tutulması, kovalanıp baskı görmeleri devam etti.

Giriş bölümünde Yezidi toplumunun sıkı sıkıya endogamik ve hiyerarşik olan ve kalıtsal olarak sürüp giden evlilik gruplarından oluşan yapısı belirtilmişti. En geniş ayrım, topluluğun sıradan üyeleri ile din adamları arasındadır. Din adamları da kendi içlerinde çeşitli hiyerarşik iç evlilik gruplarına bölünmüştür. Yezidi toplumu kendini Melek Tavus'un seçilmiş halkı kabul eder ve doğruca Adem'den geldiğine inanır. Melek Tavus parmağıyla gösterip etraflarına bir çember çizerek seçmiştir onları. Bu yüzden, Yezidiliğe girmek söz konusu olamaz. Yezidiler bunu şöyle ifade etmektedir: "Kandan olan hiç kimse (Adem ile Havva'nın çocuklarının halefleri kastediliyor) terden olma çocuklarla (Şahîd bin Cer'in çocukları kastediliyor) evlenemez." Evlilik kurallarının ihlali cemaatten kovulmayla sonuçlanır.

Yezidilerde çapraz ve paralel kuzenler arasındaki evlilikler özellikle tercih edilmektedir. Müslüman komşularının tersine *levirat*¹²¹ ve *sororat*¹²² uygulamaları ise enest tabusuna girer.

Evlilik kurallarında bir değişiklik olabilmesi Yezidiliğin reform geçirmesine bağlıdır. Görüştüğüm kişilerden biri bunu şöyle açıkladı:

"Kapalı bir toplum olduğumuzu söyleriz hep. Çünkü Melek Tavus parmağıyla bizi gösterip demiş ki: 'Doğruca Adem'den gelen bu halk, Şahîd bin Cer'in çocukları, benim halkımdır. Onu seçtim'. Grubumuz daha o zaman belli oldu. Onun için kimse Yezidiliğe giremez.

"Deriz ki: Biz terdeniz, başkaları kandan. Çünkü Adem Havva'yla kavga edince terini damlattı küpün içine. Şahîd bin Cer de işte o küpten doğdu. Eş olarak cennetten kadın şeklinde bir melek

121. Dul kalan kadına tercihen ölmüş kocasının kardeşiyle evlenme yükümlülüğü getiren bir kural.

122. Dul bir erkeğin, ölmüş karısının kız kardeşiyle evlenmesi kuralı.

gönderildi ona. Bizim inancımıza göre Adem ile Havva'nın çocuklarından gelmedir. Bu çocuklar kardeşleriyle evlenmiştir. Sadece ikiz kardeşle evlenmeleri yasaktı. Habil ile Kâbil'in hikâyesini bilirsin. Kâbil kardeşini öldürür hani. Bizim öykümüz öyle değil. Kardeş katli gibi kanlı bir olayla başlamaz. Bununla anlatmak istediğimiz, bizim kültür ve geleneklerimizin farklı olduğu. Mesela, Müslüman komşularımız genellikle kardeşlerinin dul kalmış karısıyla evlenir. Bizde ise encest yasağını çiğnemek sayılır böyle bir şey. Bu durumda, bilmem ki günün birinde bir yerlerde başka halklarla evlenebilir miyiz, kendi özümüzü yitirmeden.

"Evlenme ve din değiştirme meselesi bizim dinimize ve geleneklerimize uymuyor. Bu yüzden de büyük bir sorunumuz var: Başkalarıyla evlenirsek Yezidi olmaktan çıkar, yok oluruz; kendi aramızda evlenme dinin esaslarından biri ne de olsa. Ama öbür taraftan da, evlilik kurallarımızı ısrarla sürdürüp Yezidiliğe geçmeye izin vermeyecek olursak, sürgünde zaten yok olup gideceğiz. İşte bu, bizim ikilemimiz. Bir çözüm bulmak da çok zor." (Bant kaydı, Berlin 1995.)¹²³

Endogami, Yezidiliğin temellerinden biridir. Evlenmeyle ilgili kurallar ancak Irak'taki kutsal tapınak Laliş'te toplanan Yaşlılar Meclisi'nin alacağı bir kararla mümkün olur. Zaten bütün dini konularda böyledir bu. Şeyhler kendi başlarına karar veremez.

Diasporada endogami çok yavaş bir şekilde çözülmeye başlamış bulunmaktadır. Yine de, dışarıdan biriyle evlenme hâlâ istisna sayılacak bir şeydir. Hatta eksogamiden ve din değiştirmeden yana olan Yezidiler arasında bile, endogami kuralını ihlal edip Yezidi olmayan ya da Yezidilik içindeki başka bir evlilik grubuna mensup biriyle evlenene pek rastlanmamaktadır. Görüştüğüm şahısların çoğu geleneklere uyarak kendi bavi'lerinden biriyle evliydi. En çok da çapraz ya da paralel bir kuzenle.

Ne var ki, bu endogami (ya da eksogami) meselesini acilen çözmek gerekmektedir. Gençlerin asimilasyon veya dış evlilik sonucu kaybedileceğinden endişe duyan birçok Yezidi, evlilik kurallarını değiştirip Yezidiliğe girme yolunu açmanın diasporadaki uyum sağlama stratejileri için gerekli olduğu görüşünde. Ama bir

yandan da eksogami ve din değiştirmeye karşı direnç var. Bazı Yezidiler bu türden değişikliklere kesinlikle itiraz ediyor. Böyle bir reform sonucunda dinin içeriğini yitirip ortadan silineceğini ve Yezidiliğin tehlikeye düşeceğini söylüyorlar. Diasporada yetişen gençlerin asimilasyonu en büyük tehlike değil, onlara göre.

Bir zamanlar baskılar ya da evlilik nedeniyle Müslüman veya Hristiyan olmuş bazı Yezidiler diasporada tekrar dinlerine geri dönmek istiyor. Yezidi cemaatleriyle korku duymadan ilişki kurma imkânına da sahipler artık. Zaten bu "din değiştirme" olayları genellikle sadece görünüşte kalmış şeyler. Birçoğu içten içe Yezidiliği sürdürmüş. Din değiştiren Yezidilerin kendi aralarında evlenmesi de oldukça yaygın. Bunun nedeni, kısmen dinlerine bağlı kalıp endogamiyi sürdürmek istemeleri, kısmen de diğer dini gruplarda zaten tam anlamıyla kabul görmemeleri. Başka dinden biriyle evlenmiş olanlar arasında, hem kendilerinin hem de Yezidi olmayan eşleriyle çocuklarının cemaate alınmasını isteyenler de var. Yezidilik dışında evlilik yapıp eşinin dinine geçmiş olmayanlar, ailece Yezidiliği kabul etseler bile, çoğunlukla cemaate alınıyor, ama hep temas halindeler. Yezidiliğe kabul edilmedikleri sürece çocukları da aidiyet ve bütünleşme sorunları yaşamak zorunda kalabiliyor. Bu kişilerin Yezidiliğe geri dönmesi, eksogami ve din değiştirme konularıyla aynı temelde ve aynı sıklıkta tartışılan bir mesele.

Çok sık tartışılan bir başka soru da, eksogamiye geçilecek olursa, hangi grubu seçmek gerektiği. Bu noktada politik ittifakların rolü pek fazla değil. Toplumsal, kültürel ve dinsel yaşamlardaki benzerlikler, yapılacak seçim için çok daha önemli görünüyor. Evlilik için seçilme olasılığı bulunan bir grup olduğunda, onunla akrabalık bağları kurmaya çalışıyor bazı Yezidiler.

Bir Yezidi bu konuda neden Alevileri tercih ettiğini açıklamıştı: "Eğer mutlaka başkalarıyla evlenmemiz gerekecekse, ben ancak Alevilerle evliliği düşünebilirim. İlk kez burada, Almanya'da tanıştım Alevilerle. Benzer yanlarımız çok. Örneğin onların da dedeleri, pirleri, müritleri var. Cami, kilise filan bulunmuyor. Törenleri de bize benziyor biraz. Sanırım daha önce Yezidi'ymiş onlar da. Müslümanların baskısı yüzünden kimliklerine 'Müslüman' diye yazdırmışlar. Yaşayabilmek için kimliklerini saklamak zorunda

kalmışlar. Bence Yezidilerle Aleviler evlenebilir. Din büyüklerimiz hiç değilse Alevilerle evlenmeye izin vermeli.

"Bana kalırsa, Yezidiliğe girmek de mümkün olmalı. Anne babası ya da büyükanne ve büyükbabası Yezidi olduğu halde Müslümanlığa geçmek zorunda kalan ama Yezidiliğe inanan herkes için geçerli bu.

"Burada Alevilerin de korkmasına gerek yok. Onlar da gerçek kimlikleriyle çıkabilir ortaya. Müslümanların baskısından sıyrılıp mesafe alabilirler. Ancak o zaman gerçeği bulacaklar. Bizi bölüp yok etmek için gerçeği çarpıttı Müslümanlar.

"Biliyor musun, aslında Ali ile Yazid yakın akrabaydı. Yazid, Ali'nin amca oğluydu. Hasan'la Hüseyin de Ali'nin oğulları olduğuna göre, Yazid'in kuzenleriydi. Ali ölünce onun yerine elbette Yazid halife oldu, çünkü Ali'nin oğullarından yaşlıydı. Hasan ve Hüseyin bu yüzden kızmışlardı ona, ama Yazid'in haberi bile olmadı. Kuzenlerinin ülkeden ayrıldığını duyunca da çok üzüldü.

"Yazid'in iki Arap kölesi vardı. Birinin adı Şamir'di. Hüseyin'in güzel karsına âşık olmuştu. Tabii Yazid bilmiyordu bu durumu. Şamir'e güvenip kuzenleri geri getirsin diye gönderdi onu. Halife olmak kuzenleriyle ilişkisinden daha önemli değildi gözünde. İsterlerse, halifelik görevini onlara bırakmaya hazırdı. En çok istediği, birlikte barış içinde yaşamaktı. Şamir hemen askerleriyle yola çıkıp Hasan ve Hüseyin'i aramaya koyuldu. Kerbela'da buldu onları ve Hüseyin'in karsını elde edebilmek için öldürdü. Zavallı Yazid ise kuzenlerini bekleyip durmuştu. Sonunda kötü haberi alınca öfkeden deliye döndü. Hemen Şamir'e savaş açıp kuzenlerinin intikamını aldı.

"Müslümanlar mahsus bu olayları çarpıttı. Gerçeği saklamak ve bizi akrabalarımız olan Alevilere kötü göstermek, lanetlemektir amaçları.

"Bir Alevi dedesiyle bu konuyu konuşmak istiyorum. Halkına gerçeği anlatmasını isteyeceğim ondan. Meseleyi aramızda çözersek, sanırım Laliş'te toplanan Yaşlılar Meclisi Alevilerle evliliğe izin verecektir." (Bellek protokolü, Berlin 1988.)¹²⁴

Bu görüşme 1988'de yapıldı. O sırada henüz "Yezidi" adı hakkında pek tartışılmıyordu ve akraba ilişkisi kurmaya çalışırken Halife I. Yezid'le olan ilişkiyi yadsıma eğilimi gündemde değildi.

Son bölümde Yezidilerin kökeniyle ilgili tartışmanın bugünkü durumunu ele alacağız ve bunun politik tercihlerle bağlantıları üzerinde duracağız.

Midyat-Baran, 1991. Baran köyünde kalan son Yazidilerden bir enne ve kızı. Yazidiler büyüklerinin ya da uzakta bulunan ekrebelarının ve özellikle ölmüşlerinin fotoğraflarını evlerinin duvarlarına esar.

Laliş-i Nurheni, Bielefeld, 2001. Yezidilerin toplanıp tören ve âyin yaptığı Bielefeld'deki Yezidi Evi'nde duvar süsü.

Zerdüşt ve Politika

Yezidi Toplumunda İlk Bölünme

On dokuzuncu yüzyılda Yezidi tarihinin belirgin özelliği, Osmanlı sultanları tarafından bir "millet" olarak tanınma çabalarıydı. "Kitap dinlerinin" mensuplarıyla yani Yahudi ve Hristiyanlarla aynı statüye sahip olmak, cemaatlerine yönelen keyfi katliamlardan kurtulabilmek için imparatorluğun "korunan yurttaş"larından sayılmak istiyorlardı. Konumlarındaki belirsizlik, bir hareket alanı edinmelerine engel olmuştu her zaman, Sultanın gayrimüslim tebasının oluşturduğu, millet adı verilen hukuk ve yönetim sistemi, İslamiyet'e geçmiş olmaya ya da Sünni-Müslüman toplumuna ayak uydurmaya dayanmıyordu. Bu yüzden, dine göre tanımlanmış olan milletlerin mensupları kimliklerini koruyup sürdürebiliyordu. Her din topluluğu sultan tarafından onaylanması gereken kendi dini başkanına bağlıydı. Başkan da milletin görevlerini yerine getirmesinden, sultana gönderilecek vergilerin toplanmasından sorumluydu. Buna karşılık padişah da milletlerin dinlerini serbestçe uygulaması ve iç işlerinde özerk olmaları için güvence veriyordu.

Böyle bir hukuk ve yönetim sistemi için toplulukların dinsel kimlik dışında kendilerini açıklamaları gerekmiyordu, çünkü belli bir bölgede yan yana yaşamak için ideolojik bir bağa ihtiyaçları yoktu. Dine göre tanımlanmış bir topluluk, örneğin ortak bir dil vb. sayesinde bölgesel bir birlik oluşturup toplum haline gelmese de olurdu.

Dinsel aidiyet temelinde hiyerarşik olarak örgütlenmiş bu sistemde Sünni-Müslümanların oluşturduğu millet, en üst pozisyona sahipti. Milletlerin birbirleriyle ilişkileri de bu yaklaşıma uygun şekilde düzenlenmişti.

Ancak Yezidi cemaatlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun millet

sisteminde yeri yoktu, "inançsız" sayılıp dışlanmışlardı. Böyle olunca, İslami hukuka göre Yezidilere karşı her zaman "cihat" açılabilirdi. Bu dini kanaat onları Müslüman komşularının acımasız saldırılarına hedef yapmıştı.¹²⁵ Ölümünden kurtulabilen Yezidilerin birçoğu da zorla asimilasyona uğratıldı.¹²⁶ Yezidiler İslami millet hukuku içinde bir yer edinebilselerdi, kimliklerini eklemeler yapmadan olduğu gibi muhafaza edebileceklerdi. Diasporanın başlangıcında da birçok Yezidi benzer bir şey tasarlamıştı. Ama bundan çok çabuk vazgeçtiler.

Millet Kavramında Anlam Kayması

Bazı Yezidiler de Batı'daki diasporada İslami hukuk sistemindeki ne benzer bir yan yana yaşama modeli bulacaklarını sanmışlardı. Özellikle çokkültürlülük üzerine sürdürülen tartışmalar millet sistemini hatırlatıyordu onlara. Batı demokrasilerinde kendine yeterli, görece kapalı bir topluluk halinde katılabilecekleri sistemler olduğunu düşünmüşlerdi. Oysa bunun yerine, kirvelik bağı nedeniyle Kürtlerle olan ilişkileri bir ikilemle karşı karşıya bıraktı onları.

Yezidi toplumu içinde ilk politik anlaşmazlıklar yaklaşık 12 yıl önce başladı. Tartışmaların en önemli nedeni, Kürtlük kimliği içinde eriyip yok olma korkusuydu.

1984'te Şeyh Soliman Hissou bağımsız bir Yezidi dемеği kurmak amacıyla Kürt örgütlenmesinden ayrıldı. Kardeşi Cengiz-

125. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk reformlardan (II. Mahmut dönemi, 1839) sonra Kürt bölgelerinde ayaklanmalar oldu. Yerel güç sahipleri yönetimin modernleşmesi ve İslami hukukun giderek kaldırılması yüzünden iktidarlarının tehdit altında olduğunu düşünüyorlardı. Hristiyan teba gibi Yezidiler de Kürt beylerine bağlı olduklarından, ayaklanmalardan çok etkilendiler. Katliamlar ve sürgünler sonucu sayıları hızla azaldı (1839-1878). Yerel güç sahipleri ve Müslüman nüfusun büyük bölümü reformları gayrimüslimlerin bir isyanı gibi görüyorlardı. Bu bölgelerdeki gayrimüslim gruplar reformlar sonucunda Kürt beyleri karşısındaki görevlerinden kurtulmuş, vergi yükümlüsü teba olarak doğrudan imparatorluğun merkezi yönetimine bağlanmışlardı. Daha fazla bilgi için bkz. Bruinessen, 1992; Guest, 1987; Kendal, 1988.

126. 1876'da ilan edilen anayasayı Sultan II. Abdülhamit 1878'de yürürlükten kaldırdı. 1891'de ünlü Hamidiye Alayları'nı kurdurtmaya başladı. Bunlar kandi aşiret reislerinin yönetiminde hareket eden Müslüman Kürt milisleriydi ve doğu illerinde yönetimin otoritesini sağlamlaştırmakla görevlendirilmişlerdi. Ermenilerin üzerine gönderildiler. Abdülhamit 1891'de Hamidiye Alayları'na katmak istediği Yezidileri Müslüman yapma kampanyası da başlatmıştı (Guest, 1987).

han'la yaptığı bir söyleşide¹²⁷ açıkladığına göre, bu girişiminin gerekçesi Yezidi kimliğinin etnik bir kimlik olan "Kürtlük" tarafından massedilip ortadan kalkacağı endişesiydi. Soliman Hissou Yezidi dinini öne çıkarırken, Cengizhan önce Kürtlerin kendi devletlerini kurması gerektiğini, ancak o zaman Yezidi ve Müslüman Kürtler arasındaki çatışmanın son bulacağını ve birbirlerini karşılıklı tanıyabileceklerini savunmaktadır. Hissou ise böyle bir devletin bedelinin kendi dininin yok edilmesi olamayacağını açıkça söylemiştir.

Söz konusu söyleşi Yezidi diasporası henüz yeniyken yapılmıştı. O sırada Türkiye'de hâlâ Yezidi köyleri bulunuyordu, ama Yezidi varlığı sadece orada değil, politik çatışmalar nedeniyle Suriye ve Irak'ta da tehlikeye düşmüştü.

Ülke sorunu konusunda Cengizhan bütün Kürtlerin, dolayısıyla bütün Yezidilerin yurdu olan coğrafi bölgenin kurtuluşunun öncelikli olduğunu savunuyor. Ona göre, Yezidilerin meseleleri ancak bu aşamadan sonra ayrıca tartışılabilir. Hissou ise ülke konusunun Yezidiler açısından farkı üzerinde durmaktadır: Ön Asya'dan artık kesinkes atılmış bulunan Yezidiler için söz konusu coğrafyanın vatan olup olamayacağını sormak gerekmektedir. Hissou ayrıca, kendini öncelikle Kürt sayan bir Yezidi'nin tek başına, yani cemaatinden ayrı olarak hiçbir yerde yaşayamayacağı kanısındadır. Çünkü sıkı endogami kurallarına aykırı davrandığında zaten cemaatten ihraç edilecek ve Yezidi olmaktan çıkacaktır.

"Bir Yezidi tutup başka bir kadın alırsa, diyelim ki bir Müslüman aileden, işte bu olmaz. Buna iznimiz yok. Ya bir Müslüman bizim bir kadınıımızı alırsa, zorla kaçırırsa, o zaman 'olur' mu diyeceğiz? Ama diyorsak ki biz Kürdüz, sen de bana kızını ya da kardeşini vermelisin, böyle olmaz bizim dinimizde (...) Yezidi dininin sonu olur böyle bir şey."¹²⁸

Birkaç kuşak sonra Yezidi dininin sürgünde tehlikeye düşüp düşmeyeceği sorusuna cevabı şöyle Hissou'nun:

"Bizde bu çok farklı. Dinimiz sadece ibadet etmek için değil. Yo hayır, biz Yezidiler bir ulustuk, sadece din değil. Sonra İslamiyet Yezidiler arasına girince iş değişti. Eskiden bütün Kürtler Yezi-

di'ydi. İranlılar, Araplar gibi biz de başlı başına bir ulustuk. Kendimizi ve dinimizi korumazsak, eski bir ulus, çok eski bir din yok olacak."¹²⁹

Batı Avrupa'da bir başka tehlike bekliyordu Yezidileri: Batı toplumu tarafından yutulmak. Bu yüzden, Kürtler tarafından mas-sedilmeyi artık en büyük tehlike saymayan bir grup da var. Göçten sonra tamamlayıcı Kürt kimliğinin, tersine Yezidi kimliğini koru-maya yarayabileceğini düşünenler giderek arttı. Kendi kültürlerini yeniden oluşturup Batı kültürünün normlarına uygun hale getirme ve böylece bir bütünleşme imkânı kazanma çabası içindeki Yezidi-ler temel bir çatışmayla karşı karşıya buldular kendilerini.

Yezidilerin evvelce kendi yurtlarında sahip oldukları kültürel beceriler, kentsel sanayi toplumlarında çok yetersiz kalmıştı. Yezi-diliğin nasıl tanımlanacağı, yeni toplumsal ortamda yaşayabilmek için nasıl stratejiler geliştirmek gerektiği sorusu çıkmıştı ortaya. Çok küçük ve kapalı bir dini topluluğun sıkı sıkıya belirlenmiş ku-rallarda direnerek seküler bir toplumla bütünleşmesi ve ekonomik, toplumsal ve siyasal hareket olanakları elde etmesi beklenemezdi. Zamanla bütün Yezidiler toplumlarının modernleşmesi gerektiği, eski yapılarla bağlı kalmanın sonlarını getireceği konusunda birleş-ti. Böyle bir ısrar tamamıyla asimile olup batılılaşmalarına yol açardı. Cinsiyet, yaş, konum, dini görev gibi etkenlerden bağımsız olarak, pek çok görüşmede dinlediğim bir endişeydi bu.

Modern topluma uyum sağlamadıkça, Yezidi topluluğunun özellikle genç üyelerini yitireceğinin farkında olanlar çok fazla.

Bu noktada bir ayırım yapmak gerekli: Alman toplumuna çok-tan az çok ayak uydurmuş bulunan göçmen işçiler, yani çalışan Ye-zidiler ve iltica talebiyle gelmiş olup iktisadi bakımdan güvensiz durumdakiler.

Her iki grup da çocuklarının eğitimini, köylü topluluğunun kimliğini yitirmeden kentlileşebilmesinin başlıca yolu olarak gö-rüyor. Bu arada Kürt gruplarıyla ilişkide bulunmayı, Kürt hareke-tiyle diyalogun sürdürülmesini gerekli sayanlar da oldukça fazla.

Göçmen işçiler ise Kürt hareketi karşısında daha temkinli bir tutum içindeler genellikle.

İltica hakkı olan ve 1989'dan beri Almanya'da yaşayan bir Yezidi, Kürt hareketiyle neden ilgilediğini şöyle açıkladı:

"Almanya'da artık eski kalıplarla düşünemezsin. Bizim öğrendiklerimiz, becerilerimiz burada bir şey ifade etmiyor. İş sahibi olmuş ya da okuyabilmiş bir avuç Yezidi'yi saymazsak, öyle doktorlar, mühendisler, avukatlar filan yok aramızda; herhangi bir meslek eğitimi almış olanımız bile yok.

"Yezidi topluluğu olarak bütün gücümüzle çocuklarımızı yetiştirmeye çalışmalıyız ki toplumda önemli yerlere gelebilelim. Ancak o zaman eşit denebilecek haklarla yaşayabiliriz bu toplumda.

"İkincisi, çocuklarımızın anadilimizi unutmaması çok önemli. Bir toplumun kültürü, geleneği, düşünüş biçimi hep dil sayesinde aktarılır kuşaktan kuşağa. Dilimiz olmadan nasıl Yezidi kalabiliriz? Yalnızız biz, çok küçük bir halkız. Tek başımıza yaşayamayız, modern bir ulus haline gelemeyiz. Her şeyden önce çocuklarımıza kendi anadilimizde, yani Kürtçe ders verirken başarabiliriz bunu.

"Bir de şuna inanıyorum: Kitle iletişim araçlarına ulaşmadan topluluk halinde kalamayız. Ancak bütün Kürtçe konuşan insanlarla birlik olmalıyız. Olumsuz tecrübelerimizi unutmaya çalışmıyoruz.

"Zaten milliyetçi Kürtler de çok değişti. Bizi gerçek Kürt kabul ediyorlar artık. Sekülerleşmeyi temel alan bir yaklaşımın var. Sınırım tarihinin bilincinde olan hiçbir Kürt bize kötü davranmayacaktır, çünkü kendi kültürüne, yani Kürtlüğe yabancılaşmanın bu halka sadece zarar verdiğini öğrenmiştir. Yabancılaşma yüzünden binlerce yıldır birbirine düşürüldü bu halk.

"Hem Yahudilerin tecrübesi de var önümüzde, o vatansız halkın. Nasıl bir kaderleri olduğunu biliyoruz. Denir ki, tarih kendini tekrarlamaz. Belki olaylar aynen tekrarlanmıyor, ama araya bir olayın karışmaması her zaman olan bir tehlike. Nereye gideriz o zaman? Bizi kim kabul eder bir daha? Şimdi burada Alman komşularımızla huzur içinde yaşıyoruz. Ama kim bilir yarın neler olacak? Alman devleti bizi istemeyecek olsa, Alman dostlarımız ne yapabilir ki?" (Bellek protokolü, Münster 1996.)¹³⁰

130. Fahri, 29 yaşında, 1989'da iltica talebiyle geldiği Almanya'da işletme öğrencisi.

Konuştüğüm Yezidilerin hemen hepsinde bu ikilem belirgindi. Zor bir durumla karşılaşıldığında geri dönebilecekleri eski ülkelere olan bağlantı, Alman komşularıyla ilişkiler kadar önemliydi onlar için.

Yezidiler her yerde azınlıktadır. Bu yüzden de hem diasporada hem de kendi yurtlarında çeşitli dinsel ve etnik gruplarla bir arada yaşamalarını mümkün kılacak ikili bir uyum stratejisi geliştirmeye çalışırlar. Dolayısıyla Kürt hareketi içindeki tartışmalara uzak kalmamaları olağandır.

İki uç arasında gidip geliyor bu tartışmalar: Alman toplumuna uyum stratejileri ve kendi ülkelerindeki toplumun geleceği. Bu açıdan, Zerdüşt üzerine olan tartışma¹³¹ Yezidilerin alacağı politik konum için merkezi bir öneme sahip. Cemaat içinde çok sık ve şiddetli tartışmalara yol açan bir konu bu. Son olarak, bu noktadaki yaklaşım farklarını aktarmak istiyoruz.

Yezidi Örgütleri

Yezidiler esas itibariyle iki çatı örgütte toplanmış bulunuyorlar. Bu örgütler, Zerdüştçülük konusunda farklı görüşlere sahip. Biri Zerdüşt'le bağlantı kurmaya çalışırken, diğeri tersine, böyle bir bağlantıyı reddediyor.

Yezidiliği Zerdüşt'e bağlamak isteyen dernekler genellikle Kürt hareketine de sempati duyuyor. Batı Almanya'nın çeşitli kentlerinde kurulmuş böyle birçok yeni dernek var. Haziran 1995'ten beri *Laliş, Dengê Yekîtiya Êzîdiyan* (Yezidi Birliğinin Sesi) adlı dergi yayımlanıyor.

Laliş'in Haziran 1995 tarihli ilk sayısında şunlar yazılıydı:

"Yezidiliğin kökeni Zerdüşt dinidir. Tarihte üç farklı Zerdüşt dini görüyoruz. (...) Üçüne göre de Zerdüşt Medya bölgesinde yaşamış, dini orada yaymaya çalışmıştır. Üçüncü Zerdüşt peygamberliğini ilan etti. *Zenda Avesta* adlı bir eser yazdı. (...) Med dilinde yazılmış olan bu eser Büyük İskender'in saldırıları sırasında tüpüyle yok oldu. Zerdüşt dininin en eski Kürt inanışını oluşturduğu bilinmektedir."¹³²

Yezidi dini, Zerdüşt dini ve Kürtlüğe ait idealler arasında kurulan bağın *Laliş*'in ikinci sayısındaki formülasyonu, tarihin bu şekilde yeniden kurulmasında yatan politik anlamı daha açık şekilde ortaya koymuştur. Zerdüşt dinine atfedilen özellikler ve bunların günümüzdeki Kürt hareketine bağlanması vurgulanarak Yezidilerin sorunlarının bu bağlamda çözülebileceği ileri sürülmektedir:

"Bu din yeni fikirlere ve yeni gelişmelere açık, dinamik bir süreçtir. Aynı zamanda da devrimci, toplumu dönüştüren bir niteliğe sahiptir. Toplumu değiştirmek, insanları kölelikten kurtarmak, eski unvan sahiplerinin yol açtığı manevi zehirlenmeyle savaşmak ve özgür, bağımsız insanlar yaratmak Yezidiliğin temel ilkeleridir. Yezidilerde bir başka ilke de su, toprak, hava ve ateş gibi doğal unsurlarla olan bağlıdır. Bu unsurların her biri felsefi düzeyde Kürt hareketinin, Kürt kültürünün parçaları olmuştur. Örnek olarak, ateşin Nevroz'la ilişkisini belirtmek yeterli olacaktır.

"Günümüzde Yezidiler Kürt toplumu içinde politik ve askeri önemi bulunmayan küçük bir azınlık olsalar da, asıl önemleri felsefi ve kültürel alanda görülmektedir. Yezidiler hem Kürt toplumunun vicdanıdır, hem de binlerce yıllık Ön Asya tarihiyle son bağlantıyı teşkil ediyorlar. Eğer Yezidiler kendi gelenekleriyle, peygamberlerinin ülkesiyle, efsane ve mitleriyle bağlarını koruyamazlar ve bir yandan da diasporada kültürlerini geliştirerek büyük kuşak ve kültür çatışmasına bir çözüm aramayı başaramazlarsa, sürgünde geçecek birkaç on yıl içinde yok olacaklardır."¹³³

Zerdüşt dinini Yezidiliğin tarihi ve teolojik kökü olarak kabul etmeye yanaşmayanlar, Kürtlükten uzaklaşmak istedikleri için eleştirilmektedir. Kendi çıkarlarını öne çıkarmak uğruna Kürt halkının çıkarlarını feda etmekle suçlanmaktadırlar. Bu grubun da çıkardığı bir dergi var: *Dengê Êzîdiyan* (Yezidilerin Sesi). Derginin dördüncü sayısında şu görüşlere yer verilmişti:

"Zerdüşt kuramına karşı çıkanlar bu suçlamayı kesinlikle reddediyorlar. Kendilerini ilk Kürt dininin sahipleri sayıyorlar elbette, ama zaten kısa bir süre öncesine kadar Zerdüşçülük diye bir kavramla tanışmamışken, Zerdüşt'le özdeşleşme gereği de duymuyorlar."¹³⁴

Zerdüş tezinin muhalifleri bir konferans düzenleyerek Yezidi olan ve olmayan bilim adamlarıyla ve Yezidi din büyükleriyle birlikte bu konuya açıklık getirmek istiyorlar.

Bu gruba göre, Yezidi tarihinin ve kökenlerinin aydınlatılmasında Yezidi olmayanların çalışmaları da çok yarar sağlayabilir; ancak ortada Yezidilikle ilgili temel bir mesele bulunduğu göre, karar hakkı sadece Yezidilere ait olmalıdır. Zerdüş tezi ise Kürt entelektüeller tarafından öne sürülmüştür. Yezidi demekleri tamamıyla kendilerini ilgilendiren bu konuyu Kürt derneklerinden bağımsız olarak kendi aralarında ele almalıdırlar.

"Zerdüş karşıtları"nın Yezidi tarihi ve kökeni hakkında belli bir görüşü yoktur. Birbirlerini politik hasım saymadıklarından, tartışmalar düşmanlık halini almış değildir. Bu grupta herkes kendi bireysel görüşünü özgürce ifade edebilmektedir, ama yine de gizli-den gizliye bir bölünme eğilimi mevcuttur. Yezidi toplumunun içinde bulunduğu "eşik durumu" burada açıkça belirmektedir. Tartışmaya katılan topluluk üyeleri farklı kastlardan (şeyh, pir, mürit) olabilmektedir. Erkekler de, kadınlar da dini ve toplumsal konularda fikrini söyleyebilmektedir. Böylece yeni kuramlar gelişmektedir. Henüz hiçbir şey kesinleşmediği için her şeyi tartışmak mümkündür. Bazıları Yezidiliği araştırarak kitap yayımlamakla meşgul. Yezidilik hakkında kendi kişisel yorumuna sahip çıkmak isteyenler de oldukça fazla.

Bu tartışmalara katılan Yezidiler, kendilerini bağımsız hareket edebilen ve bireysel görüşleriyle süreci etkileme şansına sahip kişiler olarak görüyorlar. Belirgin yapıya sahip bir örgütün üyeleri değiller.

Yezidiliğin öyle kolayca Zerdüşçülüğe bağlanamayacağı konusunda hemfikir olmakla birlikte, bu kişiler dinle ilgili bazı farklı görüşlere sahipler. Örneğin Yezidiliğin son derece tektanrı bir din olduğunu söyleyip¹³⁵ bu konuda gerekçeler sunan da var, Yezidiliği başka bir yönden ele alıp sonradan tektanrılı hale gelmişse de aslında çoktanrılı bir din sayılması gerektiğini savunan da. Yezidi piri Mamou Othman ise Mitras kültüyle Yezidilik arasında benzerlikleri¹³⁶ saptıyor bir yazısında:

135. Cengizhan'la yapılan söyleşi, bkz. dipnot 34. (Bant kaydı, Berlin 1995.)

"Yezidilikle Mitras kültü (Zerdüşt öncesi) arasındaki benzerlikler ancak şöyle açıklanabilir: Her iki din de aynı ya da çok benzer bir kaynaktan, dinbilimcilerin belirttiğine göre Hint-Avrupa kökenli bir kaynaktan çıkmadır. Zerdüşt'ün Yezidilere etkisi büyüktür, ama arada dünya görüşü olarak birçok bariz fark da vardır: Örneğin ölümlerin gömülmesi, ruhun geleceği ve en önemlisi de yeneden doğuş konusundaki yorumlar derin farklılıklar gösterir. Zerdüşt'te hayat bir noktada başlayıp yatay olarak devam eder. Oysa Yezidilerde yeneden doğuş inancı olduğu için yaşam daireseldir. Yezidi inancına ait birçok unsur İslamiyet ve daha sonra da Şeyh Hadi tarafından çok büyük değişikliklere uğratılmış olabilir. Ama zincirde hep bir halka eksik kalıyor: İslamiyet'ten önce Yezidilerin adı neydi bilmiyoruz. Bu konuda aktarılmış bir şey yok."¹³⁷

Pir Mamou Othman'ın bu tezi başka Yezidiler arasında da destek buldu. Örnek olarak 1995'te *Dengê Êzîdiya*'da yayımlanmış iki makale gösterilebilir. Her iki yazar da¹³⁸ Yezidiliği Zerdüşt'ten önce var olmuş bir din olarak görmekte, ama *Mitras* kültüyle ilişki konusuna değinmemektedir.

Bu arada, Şeyh Hadi'yi Yezidiliğin odağına yerleştirenler de vardır. Ancak bu yaklaşımın sahipleri dinlerini doğruca İslam mistisizmine bağlamazlar. Sufiliğin Yezidilik üzerindeki etkisini kabul etseler de, Şeyh Hadi'nin eserlerinin içerik değil biçim olarak etkili olduğunu savunurlar.¹³⁹

Melek Tavus adının kökenleriyle ilgili değişik yorumlar, Yezidilerle ilgili tasavvurların ne kadar büyük bir çeşitlilik gösterdiğinin bir başka örneğidir. Berlin Özgür Üniversitesi'nde 1995/96 kış yanyılında düzenlenen Kürdoloji çalışmaları çerçevesinde C. Colpe Yezidiler üzerine bir konferans vermişti.¹⁴⁰ Tartışma sırasında Bay Issa, Melek Tavus adının Yunanca *Theos* (Tanrı'nın meleği)

136. Mitras kültüründe de boğa kurban etme ve güneş tanrısı, merkezi öneme sahiptir. Yezidilerde olduğu gibi, yılan ve akrep kutsal sayılan hayvanlardır (Eliade 1994; Merkelbach 1998). Mitras dini Hristiyanlığın rakibiydi. "Hristiyanlık antik dünyaya yayılırken Mitras dininin rekabetiyle karşılaşmıştı. Bir süre için hangi tanrının kazanacağı belli değildi." Freud 1997, s. 208.

137. Othman, 1993. 138. Cindi, 1995, s. 21-22; Issa, 1995, s. 17-20.

139. Bu konudaki başlıca bilgi kaynağım 1990 ve 1992'de görüşmüş olduğum iki Yezidi'dir.

140. Colpe, 1997, s. 42-43.

sözcüğüyle ilişkili olduğunu savundu.

Ortaya çıkan görüş farklılıkları mutlak bir istikrarsızlık belirtisi sayılmıyor ve olumsuz karşılanmıyor, tersine doğal kabul ediliyor. Görüştüğüm bir kişi bu gelişmeden memnun olduğunu, Yezidiliğin diasporada böylesine açılıp yeşermesine sevindiğini belirtmişti.

Bu gruba dahil olan Yezidiler tartışmayı dinsel ve teolojik bir düzeyde sürdürmek ve politik bir söyleme indirgenmesini önlemek istiyor. Düşüncelerini din tarihi ve teoloji açısından geliştirdiklerinden, tartışmayı da buna uygun kavramlarla yürütüyorlar.

Bu konularda tarafsız yaklaşımın mümkün olduğunu savunan bir Yezidi, örnek olarak PKK karşısında kendi tavrını göstermişti:

"Ben PKK'dan yana değilim, ama karşı da değilim. Hayatta olup bitenler siyah-beyaz bir resimden çok daha karmaşık ve zor." (Bellek protokolü, Berlin 1995.)¹⁴¹

PKK'ya sempati duyan Aleviler de şu sıralarda Zerdüşt'le bir bağ oluşturmak ve bu şekilde Türk Alevilerle bir fark koymak eğilimindedir. Aynı zamanda Horasanlı Hacı Bektaş Veli ve Sivashlı Pir Sultan Abdal gibi birçok Alevi öncünün eserlerini Türkçe yazmış olsalar da, aslında Kürt kökenli olduklarını göstermeye çalışıyorlar. Bu tezi destekleyen Kürt Aleviler Akdeniz Bölgesi'nde Toros Dağları'nda yaşayan Türkmen Aleviler olan *Tahtacıların* eskiden Şaman olduğunu da ileri sürmektedirler. Bu yüzden Zerdüşt'le olan bağlantı diğer Sünni ve Yezidi Kürtlere de bağlıyor onları. İslamlaşmış Kürtlerde Arap etkisi daha fazla, Alevi ve Yezidi Kürtler arasında kendi kültürleri olan Kürtlük daha çok korunabilmiş.¹⁴²

Bu tezi savunanlara göre, Aleviliğin İslamiyet'le hiç ilgisi yok. Halife Ali'nin yüceltilmesi ve İslam mistisizminden gelme etkiler aslında Müslümanlara karşı birer gizlenme ve korunma önleminin ibaret. Alevilik İslamiyet kapsamında ele alınabilecek bir din değil. Bu Aleviler, Zerdüşt dininde, Yezidilerle "asıl" Kürtler olarak birleşme imkânı görüyorlar. Bunun tartışmalar üzerindeki etkisi her iki endogam topluluğun da çözülmesi yönünde.

PKK'nın resmen kabul ettiği teze göre Zerdüşt dini ve Medler,

141. Selim, 34 yaşında, göçmen işçi. Berlin Teknik Üniversitesi'nde makine mühendisliği okudu.

142. Zülfikâr, 1995, s. 20-25.

bütün Kürtlerin ortak kökenini oluşturuyor. Bölgedeki çeşitli dinlerin birleştirilmesinde ve Kürtlerin homojen bir bütün haline gelmesinde önemli rol oynayan bir görüş bu ve hemen bütün diğer Kürt hareketlerinden de destek almış durumda. Yezidilerden beklenen, diasporada kendilerini Kürt toplumunun bir parçası olarak görüp buna uygun davranmaları ve dinsel kimliklerini ulusal kimliğe tabi kılmaları.

Bu bakış açısından, başka türlü davranmak ya ihanet ya da politik bilinçsizlik olarak görülüyor. Bütün ulusal hareketlerde olduğu gibi PKK propagandası da halkın özne olamayışına ve bireyle topluluğun çıkarlarını ulusun genel hedefine tabi kılmaya dayanıyor. Böyle bir anlayışa göre, doğru bilinç edinme süreci politik bir değişikliği varsayar; doğru bilinç ancak kadroların halkı eğitip bir ulus haline getirmesiyle kazanılır. Yanlış bilinçten kurtulmuş öznelerin oluşturduğu kadro, egemen güçlerin körleştirdiği halkı özgürleştirecektir. Bu aynı zamanda halkın başlangıçtaki kaynağının da yardımıyla yeniden doğması ve böylece kesin olarak iyileşmesi demektir.

Ulusal tarih bilinci kazandırmayı hedefleyen bir eğitim programı gerçekleştirmek, ülkenin kurtuluşu için asli öneme sahip sayılmaktadır. Aynı görüşe sahip olmayan herkes doğal olarak "düşman" kabul edilmektedir. Kürtler mutlak kategorilerle düşündüklerinden, kendi tezlerini sorgulayanlara güvensizlik duymakta, çoğu zaman politik karşıtları gibi davranmaktadırlar. Örneğin, Yezidiliği Zerdüşt inancıyla özdeşleştirmeye yanaşmayan Yezidiler, kendi çıkarları uğruna tarihlerini bilerek çarpıtmakla ve bu yoldan düşmana hizmet etmekle suçlanabilmektedir. Yaşlılar ise düşmanın oyununa gelmiş "yanlış bilinç" sahibi kişiler gibi görülmekte, ama "artık eğitilemez" kabul edilip başışlanmaktadırlar.

Bir keresinde, bu konu hararetle tartışılırken, neden artık basit bir Yezidi olarak yaşayamadıklarını soran yaşlı bir kadın, bana şunları söylemişti:

"Buraya geldim geleli hep tartışma dinliyorum. Kökenimiz, adımız, Kürtler, filan... Neden gerek var bu tartışmalara, işte bunu anlamadım gitti. Bana soracak olursan, derim ki: 'Yezidiler Yezidi'dir, Kürtler de Kürt.' Diyorlar ki, Yezidiler Zerdüştçüymüş, Kürtlerle akrabaymış, filan. Kürtler de bir zamanlar Yezidi'ymiş ya

da Zerdüşt dinindenmiş. Onun için beni de inandırmaya çalışıyorlar dinimizin Zerdüşt inancı, milliyetimizin de Kürt olduğuna. Ama ne kadar uğraşsalar da, ben kendimi sadece Yezidi sayacağım. Yezidiler zaten bir ulustur. Dilimiz Kürtlerle aynı. Artık çocuklarımız Almanlar gibi Almanca konuşmaya başladı. Alman mı oldular şimdi? Müslüman ve Hristiyanlar da adlarını değiştirmeye çalışıyor mu Yezidiler gibi? Sen ne dersin? Ben mi çok yaşlandım da anlayamıyorum, yoksa onlar mı burada değiştirdi fikrini?" (Bellek protokolü, Münster 1996.)¹⁴³

143. Peyruze, 63 yaşında, Barin köyünden, çiftçi. 1994'te iltica talebiyle Almanya'ya geldi.

"Cin diye bir şey var mı bilmem. Ama eğer cinler varsa, ancak bizim topraklarımızda yaşayabilirler. Almanya'da yer yok cinlere." (Bant kaydı, Berlin 1995.)¹⁴⁴

Bunları bir Yezidi arkadaşım, kocası heyecanla cinlerden ve cinlerin insanlarla yaşadığı aşk hikâyelerinden bahsederken söylemişti. Kocası farklı düşünüyordu, cinler dünyanın her yerinde yaşama yeteneğine sahipti. Ama kendi fikirlerini pek makul bulmadığından, bir süre sonra karısına hak verdi. Cinler gibi Yezidilerin köy hayatından kalma daha pek çok şeyin diasporada yeri yoktu.

Diasporada Yezidiler topluluk yapılarını kentsel bir topluma uygun hale dönüştürmek için eski geleneklerini terk etmek zorunda kalmışlardı. Ancak yeni normlar edinirken, bunları, kendi konumlarını belirginleştirmeden Batı toplumundan sorgusuzca almazlar. Batı toplumunun eleştirisi ve Sami dinlerinin peygamberlik geleneklerinden hareketle kendi inançlarını sağlam ve bağımsız kılmaya çalışırlar. Bu geleneklerden ne kadar uzaklaşmış olsalar da, Yezidi dinini bütünleştirme ihtiyacı sürmektedir.

Gerek kendi kökenlerini Zerdüşt'e bağlayanlar, gerekse Yezidiliği bir ilk din sayanlar veya daha farklı tasavvurları olanlar, dinlerinin sinkretik (senkretist-bağdaştırmacı) olarak nitelenmesine karşı. Böyle bir tanımın inançlarını "yamalı bohça" haline getireceğini, kendi bütünlüğüne sahip, tutarlı bir din olarak kabul edilmesini engelleyeceğini düşünüyorlar.

Yezidilerin kendilerini başkalarından ayırdığı sınırlar da yavaş yavaş değişmekte. "Ulus" ve "Kürt" kavramlarındaki bütün alan kaymalarına rağmen, Kürtlük tarafından massedilme ya da Batı toplumu tarafından asimile edilmeye karşı direnç sürüyor. Tekbiçimleştirme tehdidi altında kendilerine ait özellikleri tümüyle yitirme endişesi duyuyor Yezidiler. Özellikle tarihsel gelişmenin aşı-

malar halinde ilerlediğini kabul eden "evrimci görüş"e karşılar; çünkü böyle bir anlayış Yezidileri düşük bir gelişme aşamasına yerleştirip Batı modeline göre bir gelişme tarzını dayatıyor. Bunun karşısında evreni hareket halinde tutan bir ilke olarak "farklı olma" fikrini vurguluyor Yezidiler: Karşıtların yok edilmesi durgunluğa yol açar. Yaşamın özü ve evrenin sırtı karşıtların sürekli çatışması, uzlaşması ve anlaşmasında yatar. Bu karşı karşıya gelişler "dost" ve "düşman"ın mutlak şekilde ayrıldığı, uzlaşma ve anlaşmaya olanak bırakmayan kutuplaşmalara yol açmaz. Yezidi yaşamında "öteki" çok önemli bir yere sahiptir.

Yezidiler Melek Tavus'un seçilmiş halkı olduklarına inanır. Kendi toplumlarının oluşumu hakkında benimsedikleri kozmogonik görüş dünyanın diğer halklarından ayırır onları ve bu yüzden endogami uygularlar. Yezidiliğe geçmek mümkün değildir. Ancak endogami sayesinde grupların farkının korunabileceğini düşünürler. Böylece gelenekleri korunmakta, topluluğun bütünlüğü güvenceye alınmaktadır. Geleneklerinin sürdürülmesi dini pratiğin biçimlerinden daha önemlidir.

Ancak bir yandan da eski biçimlerden sıyrılmanın ve reformun gerekliliği de açıkça görülmüştür. Bu nedenle Yezidiler yeni hareket alanları oluşturmakta, kendi farklılıklarının sınır ve ölçütlerini yeniden belirlemektedir. Bu şekilde pratik ihtiyaçları için çözüm üretmeye çalışmaktadırlar. Örneğin isimlerinin ve dinlerinin kökeni hakkındaki tartışmanın amacı, Müslüman Kürtler, Aleviler veya Avrupalılar gibi çeşitli gruplarla olan ilişkilerin yeniden düzenlenmesine bir temel oluşturmaktır.

Yezidiler arasında endogami uygulamasından kısmen vazgeçip eksogam yaşama başlamak için örneğin Aleviler gibi bazı grupların tercih edilebileceğini savunanlar da var. Evlilik için bir grubun seçilmesi, genel bir eksogami pratiğinin başlangıcı olabilir. Kimi Alevi gruplarının baskı ya da ölüm korkusu nedeniyle Müslümanlık ya da Hristiyanlığa geçmiş Yezidiler olduğu ve bunlara Yezidiliğe geri dönme olanağı tanımak gerektiği şeklindeki argüman da, dışardan insanların Yezidiliğe kabul edildiği bir uygulamanın kapısını aralayabilir.

Yezidi anlayışına göre niteliksel değişme diye bir şey yoktur, hep aynı öz "dönüşümler" geçirir sadece. Asıl çekirdek aynı kalır.

Ama diasporada Yezidiler kendilerine dünya tarihinde bir yer edinmeye, "tarihsel olarak düşünmeye" ve "tarih bilincine sahip" olmaya çalışıyorlar.

Bu arada dairevi, öznel ve tarih dışı olan zaman kavramları da tarihsel ve doğrusal zaman kavramından kuvvetle etkilenmektedir. Bu da Yezidilere görece durgun kırsal yapıdan çıkmanın yolunu açmaktadır. Süreçlere ilişkin tarihsel düşünüş tarzı eski hiyerarşik toplumsal yapıyı değiştirme ve yeni bir Yezidilik tanımı oluşturma imkânını görmelerini sağlamıştır.

Hem hâlâ geleneksel zaman fikrine bağlı olan hem de Batı'nın doğrusal zaman kavramını almış olan Yezidiler, gündemdeki değişiklikler karşısında esnek bir tutum göstermeyi şimdiye kadar başarmışlardır.

Sanırım diasporada Alman toplumuyla etkileşim içine giren Yezidi dini, modernleşme meselesine cevap ararken farklı yönlerde doğru gelişecektir. Bölünmeler muhtemelen politik konularla sınırlı kalmayıp teolojik hususlarda da görülecektir. Yezidi dinini tarihsel bir süreç olarak kavrayıp toplumsal değişiklik ve yenilikleri buna uygun şekilde yorumlayarak meşru gösteren reformcu bir çizgi öne çıkabilir. Örneğin, Yezidiliğe geçişi ve eksogamiyi savunan bir eğilim kuvvet kazanabilir. Böyle bir eğilimin Kürt hareketiyle birleşmesi de daha kolaydır. Görüştüğüm Yezidiler arasında "süreç", "rasyonelleşme" ya da "gelişim" kavramlarını özellikle önemseyenler de vardı. Bu kişilere göre birçok Yezidi geleneği "zamana uygun değildir" ve artık terk edilmesi gerekir. Köysel âdet ve alışkanlıklar yerini sanayi toplumunun normlarına bırakmalıdır. Ancak bütün bu değişiklikler bizzat Yezidilerin inisiyatifiyle gerçekleştirilmelidir.

Diğer yandan, tartışmaların ortodoks bir yönde gelişmesi de mümkündür: Yezidi geleneğini tarih içinde oluşmuş değil verili bir şey olarak kabul eden, kural ve düzenlemelerin, endogaminin vb. olduğu gibi korunmasını isteyen bir yönde.

Uyum sağlama stratejileri söz konusu olduğunda, birbirinden çok farklı yaklaşımlar öne sürülebilmektedir. Ama şimdiye kadar, kendi kökeninden uzaklaşmak isteyen ya da kendi kimliğinden utanan tek bir Yezidi'ye bile rastlamadım. Oysa bu tür tavırlar, Türkiye'den gelme başka etnik ya da dinsel grupların mensuplarında

karşılaştığım şeylerdir. Topluluk içinde çok şiddetli anlaşmazlıklar olsa da, Yezidiler kimliklerini hiç inkâr etmediler. Genel olarak, göç sırasında başlamış olan çok katmanlı süreç şimdiye kadarki Yezidi topluluğunun dağılmasına yol açmış değil, tersine, diaspora-
radaki Yezidilerin iç tutarlılığı için bir önkoşul oluşturuyor.

- Adorno, Theodor W., *Einleitung in die Soziologie*, Frankfurt, 1993.
- Aloiane, Zourabi, "The reconstruction of Sheikh Adi Bin Musafir's biography on the basis of Arabic and Kurdish Sources", *The Arabist*, Cilt 8, Budapeşte, 1995.
- Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and the Spread of Nationalism*, Londra, 1983.
- Anvar, Muaviye İsmail, "Emir Muaviye İsmail'in Bildirgesi", Seven, E., 1993: *Yezidiler ve Yezidiliğin Kökeni*, İstanbul, 1992.
- Bittner, Maximilian, *Die Heiligen Bücher der Jeziden oder Teufelsanbeter (Kurdisch und Arabisch)*, Band LV. IV, Viyana, 1913.
- Bourdieu, Pierre, *Entwurf einer Theorie der Praxis*, Frankfurt, 1979.
- Bruinessen van, Martin, Agha, *Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan*, Londra ve New Jersey, 1992.
- Bloch, Maurice, "Introduction: Death and the Regeneration of Life", Bloch, M. / Parry, J., *Death and the Regeneration of Life*, Cambridge ve New York, 1987.
- Cahen, Claude, *Der Islam I, Vom Ursprung bis zu den Anfängen des Osmanenreiches*, Frankfurt, 1994.
- Cindi, Khalil, "Êrê Êzî dî Zeideştî ne an na?" (Yezidiler Gerçekten Zerdüştcü mü?), *Dengê Êzîdiya*, sayı 4, 1995.
- Colpe, Carsten, "The Phenomenon of Syncretism and the Impact of Islam", Kehl-Bodrogi, K. Kellner-Heinkele, B., Otter-Beaujean, A., 1997: *Syncretic Religious Communities in the Near East; Collected Papers of the Symposium...Berlin 1995*, Brill, Leiden, New York, 1997.
- "Konsens, Diskretion, Rivalität: Aus der Ethnohistorie von Kurden und Yeziden", Borck, Carsten, Savelsberg, Eva, Hajo Siamend, 1997: *Kurdologie.- Ethnizität, Nationalismus, Religion und Politik in Kurdistan*, Münster, 1997.
- Douglas, Mary, *Purity and Danger*, Londra ve New York, 1992.
- Düchting, Johannes/Ateş, Nuh, *Stirbt der Engel Pfau? Geschichte, Religion und Zukunft der Yezidi-Kurden*, Köln, 1992.
- Durkheim, Emile, *Die elementaren Formen des religiösen Lebens*, Frankfurt, 1994.
- Eliade, Mircea, *Geschichte der religiösen Ideen*, Band 2., Freiburg, 1994.
- Edmonds, Cl, *A Pilgrimage to Lalish*, Londra, 1967.
- Empson, R., *The Cult of the Peacock*, Londra, 1928.

- Freud, Sigmund, *Totem und Tabu*, Frankfurt, 1997.
- Fischer, Hans, "Feldforschung", Fischer, H., 1988: *Ethnologie. Einführung und Überblick*, Berlin, 1988.
- Furlani, Giuseppe, *The religion of the Yezidis: Religious texts of the Yezidis*, Bombay, 1940.
- Gennep van, Arnold, *Übergangsriten*, Frankfurt ve New York, 1986.
- Girtler, Roland, *Methoden der qualitativen Sozialforschung. Anleitung zur Feldarbeit*, Viyana, 1984.
- Guest, John S., *The Yezidis*, Londra ve New York, 1987.
- Guest, John S., *Survival among the Kurds: a History of the Yezidis*, Londra ve New York, 1993.
- Halbwachs, Maurice, *Das kollektive Gedächtnis*, Frankfurt, 1991.
- Hançerlioğlu, Orhan, *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul, 1994.
- Heinrich, Klaus, *Vernunft und Mythos*, Basel; Frankfurt, 1992.
- Hobsbawn, Eric, "Introduction: Inventing Tradition", Hobsbawn, E. / Ranger, T., 1994: *Invention of Tradition*, Cambridge, 1994.
- Issa, Chaukeddin, "Yezidiler Gerçekten Zerdüştcü mü?", *Dengê Êzîdiya*, sayı 4, 1995.
- Kendal, "Die Kurden unter der osmanischen Herrschaft", *Kurdistan und die Kurden*, Band I, Göttingen, 1988.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina, *Die Kizilbas / Aleviten*, Berlin, 1988.
- Kızıllan, İlhan, "Die Religionsgemeinschaft der Yeziden", *Lalis, Dengê Yekitiya Êzîdiyan*, (Hrg.) Yezidiler Birliği, Celle, 1995.
- Kızıllan, İlhan, *Die Yeziden. Eine anthropologische und sozial-psychologische Studie über die kurdische Gemeinschaft*, Frankfurt, 1997.
- Koenen, Ludwig / Römer, Cornelia, *Mani-Auf der Spur einer verschollenen Religion*, Freiburg, Basel, Viyana, 1993.
- Kreyenbroek, Philip G., *Yezidism-Its Background, Observances and Textual Tradition*, Lewiston, New York, Queenston, Ontario, 1995.
- Kürdistan Aleviler Birliği Programı, *Zülfikâr*, sayı 9, Duisburg, 1995.
- Layard, Henri A., *Nineveh and its Remains*, Londra, 1949.
- Layard, Henri A., *Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon*, Londra, 1853.
- Lescot, Roger, "Quelques Publications Récentes sur les Yézidis", *Bulletin d'Etudes Orientales* 6. 1836.
- Lescot, Roger, *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du Djebel Sinjar*, Beyrut, 1838.
- Lozan Banş Konferansı Tutanak ve Belgeler, Paris, 1923.
- Malinowski, Bronislaw, *Argonauten des westlichen Pazifik*, Frankfurt, 1979.
- Mauss, Marcel, *Die Gabe*, Frankfurt, 1990.
- Menzel, Wolfgang, "Die Yeziden", *Handwörterbuch des Islam*, Leiden, 1941.

- Minorsky, W., *Die Kurden-Bemerkungen und Eindrücke*, Bağdat, 1968.
- Monheim, Gert, "Asyl. Bewährungsprobe für ein Grundrecht", Schneider, R. (haz.), 1984: *Die kurdischen Yezidi. Ein Volk auf dem Weg in den Untergang*. Göttingen, 1984.
- Muaviye, bin İsmail el Yezidi, "Zerdüşt Bizimle Konuştu", Seven, E., 1993: *Yezidiler ve Yezidiliğin Kökeni*, İstanbul, 1990.
- Müller, Klaus E., *Kulturhistorische Studien zur Genese pseudo-islamischer Sektegebilde in Vorderasien*, Wiesbaden, 1967.
- Nikitine, Basil, *Les Kurdes: étude sociologique et historique*, Paris, 1956.
- Othman, Mamou, *Die Eziden vor Sheikh-Adi bin Musafer: Eine religionswissenschaftliche Untersuchung*, Berlin, 1993.
- Öcalan, Abdullah, "Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)", Köln, 1993.
- Robertson, Roland, *Globalization. Social Theory and Global Culture*, Londra, 1992.
- Schneider, Robin, "Es gibt ein Volk, das jeden Tag stirbt" (Interview mit Soliman und Dschingiskhan), Schneider, R., 1984: *Die Kurdischen Yezidi. Ein Volk auf dem Weg in den Untergang*, Göttingen, 1984.
- Sternberg-Spohr, Alexander, *Gutachten zur Situation der Yezidi in der Türkei*, Gesellschaft für Bedrohte Völker, Eigenverlag, Göttingen, 1988.
- Turner, Victor, "Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage", Turner, V., 1972: *The Forest of Symbols*, Ithaca ve Londra, 1972.
- Turner, Victor, *Das Ritual. Struktur und Anti-Struktur*, Frankfurt ve New York, 1989.
- Weber, Max, *Soziologische Grundbegriffe*, Tübingen, 1984.
- Weber, Max, *Die protestantische Ethik und der "Geist" des Kapitalismus*, Bodenheim, 1993.
- Wießner, Gernot, "...in das tötende Licht einer fremden Welt gewandelt. Geschichte und Religion der Yezidi", Schneider, R., 1984: *Die kurdischen Yezidi. Ein Volk auf dem Weg in den Untergang*. Göttingen, 1984.
- Wießner, Gernot, "Die Yeziden müssen eine eigene Theologie entwickeln", *Dengê Êzîdiya*, Oldenburg, 1995.
- Yalkut-Breddermann, S. Banu, "Bleibt lieber in Deutschland" (En İyisi Almanya'da Kalın), Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung (Berlin Karşılaştırmalı Toplumsal Araştırma Enstitüsü), dem Haus der Kulturen der Welt (Dünya Kültürler Evi) und medico international (Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü), *Kurden im Exil (Sürgündeki Kürtler)*, Berlin, 1993.

MELEK TAVUS'UN HALKI YEZİDİLER

Yezidiler, dini inançlarının kurbanı bir halktır. İnandıkları Melek Tavus, Tanrı'nın cennetten kovduğu melek, yani Şeytan'la bir tutulduğu için Müslüman ve Hristiyan komşuları tarafından dışlanmış, lanetlenmişlerdir.

Sabiha Banu Yalkut, Yezidiler üzerine çalışmaya 1979 yılında bir arkeoloji öğrencisi olarak gittiği Mardin'in Midyat ilçesinde karar verdi. Yıllarca onların izini sürdü; Almanya'da, diaspora koşullarında yaşayan Yezidilerle düzenli bir biçimde görüştü.

Melek Tavus'un Halkı Yezidiler, artık sayıları birkaç yüze inmiş olan Türkiyeli Yezidilerin, göç etme nedenlerini, göçün yarattığı dönüşümü ve diaspora koşullarında varolma ve varkalma mücadelelerini göstermeyi amaçlıyor.

Metis Siyahbeyaz

ISBN 975-342-370-5

9 789753 423700

MELEK TAVUS'UN HALKI 3709
YEZİDİLER

Metis Yayınları

www.mehskitap.com

7.50